د پوهنې وزارت

پښتو

دولسم ټولګی

Ketabton.com

پښتو - دولسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې — هر بچی يې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی — د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، ګوجر دي — پاميريان، نورستانيان
براهوي دي، قزلباش دي — هم ايماق، هم پشه يان
دا هيواد به تل ځليږي — لکه لمر پر شنه آسمان
په سينه کې د آسيا به — لکه زړه وي جاويدان
نوم د حق مو دی رهبر — وايو الله اکبر وايو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې وزارت

پښتو

دولسم ټولګی

۱۳۹۸ هـ. ش. کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: پښتو

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د پښتو ژبې او ادبیاتو څانګې د درسي کتابونو مؤلفین

اېډیټ کوونکي: د پښتو ژبې د اېډیټ ډیپارټمنټ غړي

ټولګی: دولسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای:

چاپخونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره قانوني چلندکیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې د وزیر پیغام

اقرأ باسم ربک

د لوی او ښښونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې موږ ته یې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه یې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهي لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنګه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمریز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د ګران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده‌کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدینو شوراګانې د هېواد د پوهنیز نظام شپږګوني بنسټیز عناصر بلل کیږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختیا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونیز نظام کې د ودې او پراختیا په لور بنسټیزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونیز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړیتوبونو څخه دي. همدارنګه په ښوونځیو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونیزو تأسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کیفیت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. موږ په دې باور یو، چې د باکیفیته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونیز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توګه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو څخه په درناوي هیله کوم، چې د هېواد بچیانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لېږدولو کې، هیڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په دیني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زیار او کوښښ وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤولیت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې د نن ورځې ګران زده‌کوونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولنې متمدن او ګټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانګه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه ګټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځیرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدریس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونیز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې یې نه ستړې کېدونکي هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپېځلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بریا غواړم.

د معیاري او پرمختللي ښوونیز نظام او د داسې ودان افغانستان په هیله چې وګړي یې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دکتور محمد میرویس بلخي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

شمېرې	سر لیکونه	مخونه
لومړی لوست	د عرفان روښنايي	١
دويم لوست	نعت	٥
دريم لوست	پښتو او پښتانه	٩
څلورم لوست	سليمان ماكو او د هغه ((تذكرة الاليا‌ء))	١٥
پنځم لوست	پښتو ولسي ادبيات	٢١
شپږم لوست	د ښكارندوی بوللـه	٣١
اووم لوست	په شعر کې قافيه	٣٩
اتم لوست	ادبيات د اسلام د سپېڅلي دين له نظره	٤٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمېرې	د لوست نوم	مخونه
نهم لوست	د خوشحال بابا دستارنامه	۵۱
لسم لوست	پښتو قلمي پانګه	۵۷
یوولسم لوست	عبدالحمید مومند	٦۳
دولسم لوست	احمد شاهي شهنامه	۷۱
دیارلسم لوست	د پښتو ادبیاتو اوسنۍ دوره	۷۷
څوارلسم لوست	غني خان ـ نه هېرېدونکی شاعر	۸۷
پنځلسم لوست	په بهرکې پښتو پوهان	۹۷
شپاړسم لوست	الف جانه خټک	۱۰۷
اووه لسم لوست	کیسه او ژوند	۱۱۳
اتلسم لوست	شفیق او پښتو لنډه کیسه	۱۲۱
نولسم لوست	د رېږو اوبو ونه	۱۳۱
شلم لوست	په پښتوکې ناول لیکنه	۱۳۹
یو ویشتم لوست	ویکتور هوګو ـ د فرانسې نومیالی لیکوال	۱٤۵
دوه ویشتم لوست	ژوند او چاپېریال	۱۵۱
درویشتم لوست	مقاله څنګه ولیکو؟	۱۵۷
څلور ویشتم لوست	پوهاند حبیبي، لیکوال او څېړونکی	۱٦۳
پنځه ویشتم لوست	د شرابو (الکولو) زیانونه	۱۷۱
شپږویشتم لوست	د شعر په اړه څرګندونې	۱۷۷
اووه ویشتم لوست	د ماین، ناچاودو توکو معلولیت رواني اغېزې	۱۸۳
اته ویشتم لوست	ادبي کره کتنه	۱۸۹
	وییپانګه	۱۹۵
	اخځلیکونه	۲۰۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عرفان روښنايي

د عرفاني شاعرۍ په هکله څومره معلومات لرئ؟

په پښتو کې د دعايه شاعرۍ بل نوم څه دی؟

د دولسم ټولګي پښتو کتاب د لوی خدای جل جلاله په نامه پيلوو. موږ او تاسو د هر کار پيل د الله جل جلاله په نوم کوو او له دې څخه مو موخه دا وي چې په کار کې مو خير او برکت پيدا شي. دولسم ټولګی زموږ د ثانوي زده کړو وروستی ټولګی دی او موږ يې د خدای پاک په سپېڅلي نامه پيلوو او هيله کوو چې راتلونکي ته هم د خپل ځان لپاره، هم د خپلې کورنۍ لپاره، هم د افغاني ټولنې او هم د ټولې بشري ټولنې لپاره يو خير غوښتونکی، مهربان او کارپوه انسان راڅخه جوړ شي. په همدې هيله دغه کتاب د پښتو د نوميالي کلاسيک شاعر علي محمد مخلص په دې لاندې مناجات پيلوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـــن د زړه دانــايـــي غـــــوارم لــه وهــابــه
لــه دښـنـــو رهــايـــي غــــوارم لــه وهــابــه
چــې گــويــا پــه تـسـبـيـحـات پــه مــواعــظ وي
فــرقــانـــي گــويــايـــي غـــــوارم لــه وهــابــه
پــه هــر بــوی چــې شـم اگــاه مــولا مــې يــاد شي
ايــنـچـنـيــن پــويــايـــي غـــــوارم لــه وهــابــه
چـــې ازاد د دوارو کــونـــو لــه ســـودا وي
هـــسـي زړه شـــيـــدايـــي غـــــوارم لــه وهــابــه
چـــې فـــانـــي شـــي بــقــايـــي د ابــــد مــومـــي
د ابــــد بـــقــايـــي غـــــوارم لـــه وهــابــه
چــې هـيـڅ خـيـز مـې پـه نـظـر کـې حـايـل نــه وي
د وحــــدت هـــوايـــي غــــوارم لــه وهــابــه
مـعـرفـت د زړه افـتــاب زړه يــې روشــــن دی
د عـــرفـــان روښـــنـــايـــي غـــــوارم لــه وهــابــه
چــې پــه خــوی شــي ښـايـسـتـه، ښـايـسـتـه تـل وي
زه خــــودي زيــبـــايـــي غـــــوارم لــه وهــابــه
گـــدايـــي د حـــق پـــه در لـــويـــه شـــاهـــي ده
دا مــخـلـص گــدايـــي غـــــوارم لــه وهــابــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شاعر پېژندګلوي:

علي محمد مخلص په پښتو کې د روښاني غورځنګ له نومیالیو شاعرانو او لیکوالو شخه دی. هغه د ابابکر کندهاري شینواري زوی دی.

ابابکر د احداد او الهداد د پوځونو یو قومندان و، کله چې احداد او الهداد سره خوابدي شول، نو الهداد (رشید خان) هندوستان ته لاړ. ابابکر هم د هغه په ډله کې و. نوموړی د پښتو شاعر او لیکوال و. د ((مراة العارفین)) او ((سراج العارفین)) کتابونو مؤلف دی.

علي محمد مخلص په غالب ګومان د ۱۰۱۵ او ۱۰۲۰ هـ. ق. کلونو په شاوخوا کې زېږېدلی دی. څېړونکي وايي چې هغه به یا په کندهار او یا هم په تیرا کې زېږېدلی وي چې د روښاني غورځنګ روحاني او عسکري مرکز و او د هغه د مور پلارګنی سیمه وه. نوموړی عالم او فاضل شخص و. مشهور اثر یې د بایزید روښان ((حالنامه)) ده چې په فارسي ژبه یې لیکلې او د پیر روښان او روښاني غورځنګ په اړه یکې ډېر مهم او لومړی لاس تاریخي مواد وړاندې کوي. د شعرونو دیوان یې د ډاکټر پرویز مهجور خویشکي په همت چاپ او خپور شوی دی. یوه منثوره رساله یې هم د هندوستان په کتابتونونو کې پیدا شوې ده.

د علي محمد مخلص د مړینې دقیقه نېټه نه ده څرګنده، خو د هغه د دیوان او حالنامې د پېښو له بیان څخه یې د مړینې نېټه د ۱۰۸۰هـ. ق. حدود اټکلولی شو.

څرګندونه

احداد او الهداد: د بایزید روښان او روښاني غورځنګ د مبارزو مخکښان وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ــ یو یو زده‌کوونکی دې د دغه مناجات یو یو بیت ولولي. د لومړني زده‌کوونکي د بیت له لوستلو څخه وروسته دې یو تن په خپله خوښه د بیت معنا وکړي او یو څه خبرې دې پرې وکړي. د دویم زده‌کوونکي د بیت له لوستلو څخه وروسته دې د بیت د معنا او تفسیر په اړه ښوونکی خپله یو تن انتخاب کړي.

۲ــ یو یو شاګرد دې په خپله خوښه له یو یو ټولګیوال څخه د دغو لغتونو د معنا پوښتنه وکړي او د معنا په څنګ کې دې يې په یوه ادبي جمله کې وکاروي:

دښنه، تسبیحات، فرقان، معرفت، فاني، وحدت، شیدایي، رهایي

۳ــ د دغه مناجات د عمومي مفهوم په اړه دې پنځه تنه زده‌کوونکي لنډې لنډې خبرې وکړي.

٤ــ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

ــ تاسو په پښتو ژبه کې کوم کوم عرفاني او تصوفي شاعران پېژنئ؟

ــ د بایزید روښان د ملي او عرفاني غورځنګ د کومو شاعرانو نومونه مو یاد دي؟

ــ د روښاني غورځنګ شاعرانو څه ډول شاعري کړې ده؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په پښتو پخوانيو ادبیاتو کې د تصوفي او عرفاني شاعرۍ په اړه نیمه پاڼه په خپلو کورونو کې ولیکي، د ځینو شاعرانو نومونه دې واخلي او د هغوی د کتابونو لنډه یادونه دې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نعت

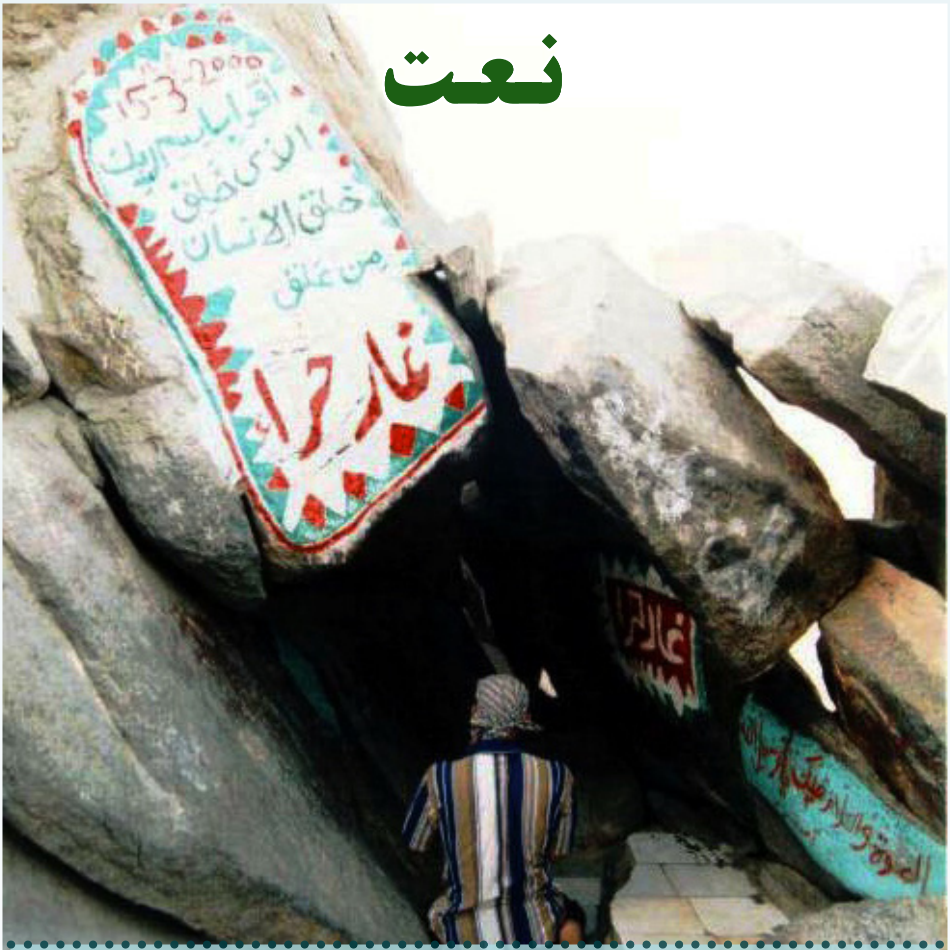

د اسلام د مبارک پیغمبر حضرت محمدﷺ په ستاینه کې زموږ ډېرو شاعرانو د خپلو قلمونو ښایست د خپلو دیوانونو پر پاڼو شیندلی دی. شاعرانو د حضرت پیغمبرﷺ د ستاینې پر کرښو د خپل شعر دیوانونه متبرک کړي دي.

په دغه لوست کې به موږ هم خپل کتاب د خپل پیغمبرﷺ په ستاینه او یادونه سپېڅلی کړو. دغه نعت د پښتو د پیاوړي شاعر حاجي جمعه بارکزي له دیوان څخه غوره شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر نامه دې سم قربان ستا محمدهﷺ
هم تر واړه خاندان ستا محمدهﷺ
چې رضا دې په رضا و خاوند ورکړه
هر مشکل یې کړ اسان ستا محمده ﷺ
معرفت دې تر توحیده پورې تللی
بل څوک نه وینم په شان ستا محمده ﷺ
پیغمبران یولک څلېریشت زره وایي
رب کړه واړه خادمان ستا محمدهﷺ
که معراج د موسی پاس پر کوه طور و
رب معراج کړ لامکان ستا محمده ﷺ
رب منسوخه کړه درې واړه کتابونه
چې یې راستاوه فرقان ستا محمده ﷺ
تې (ته یې) سردار په دواړو کونو په قدرت کړې
هم تابع دې این و آن ستا محمدهﷺ
غفلت حرص ورڅخه ولاړ قناعت ونیو
هم پر زړه باندې مکان ستا محمدهﷺ
په معنی یې د رموزو پوهولې
رب په باب کی مهربان ستا محمدهﷺ
تر ازله به باقي وي تل تر تله
کمال نه لري نقصان ستا محمدهﷺ
نور دینونه یې منسوخ کړه همه واړه
چې ښه دین یې کړ برهان ستا محمدهﷺ
د توحید د باغ گلاب یې غوړېدلی
معطر په بوی جهان ستا محمدهﷺ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل چراغ دې د يقين د وړاندې ونيو
مخفي راز سو در عيان ستا محمدهﷺ
و مکان ته د لويۍ دې نه رسېږي
او اللعزم مرسلان ستا محمدهﷺ
زه يې کله کړم ادا صفت دې کېږي
پر زمين و پر آسمان ستا محمده ﷺ
ما "جمعه" دي د باور لاسونه دواړه
لګولي پر ګريوان ستا محمدهﷺ

د شاعر پېژندګلوي:

حاجي جمعه بارکزی د پښتو ژبې له نوميالیو شاعرانو څخه دی. د کندهار په ماشور نومي کلي کې زېږېدلی دی. په پښتانه شعرا کې يې د مړينې نېټه (۱۲۵۹هـ.ق.) ښودلې ده.

دی د سردار کُندل خان معاصر و چې د نوموړي لومړنی واکمني په خپلو شعرونو کې يادوي. ديوان يې په کابل کې په (۱۳٦۰هـ.ق.) کال چاپ شوی دی.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې ټول د دې نعت شريف يو يو بيت ولولي، کله چې ټول نعت په لوړ غږ ولوستل شو، بيا دې نو پاتې زده‌کوونکي يو يو بيت معنا او د هر بيت په اړه دې يو څه خبرې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ هر یو زده‌کوونکی دې د پښتو د لرغونې او منځنۍ دورې د شاعرانو له ډلې څخه د یو یو نوم واخلي، هېڅوک دې تکرار نوم نه اخلي.

۳ـ یو شاګرد دې دغه لغتونه پر تختې ولیکي او بیا دې یو بل شاګرد توري درې ته پورته شي، له دغه لوست څخه دې اته نور لغتونه ولیکي، بیا دې شپاړس تنه زده‌کوونکي دغه لغتونه یو یو معنا کړي او دا دې هم ووایي چې دا اسم دی که صفت یا فعل؟
وارېه، پاس، منسوخ، لامکان، غورېدل، باور.

٤ـ په حمد او نعت کې پر کومو موضوعګانو خبرې کېږي؟
دوه تنه زده‌کوونکي دې د نورو په مخ کې پرې رڼا واچوي.

٥ـ د نعت دغه بیت څه معنا لري؟

رب منسوخه کړه درې وارېه کتابونه
چې یې راستاوه فرقان ستا محمدهﷺ

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې دغه نعت شریف یو ځل بیا په خپلو کورونو کې ولولي او بیا دې د ټول نعت لنډ مفهوم په نیم مخ کې په خپلو کتابچو کې ولیکي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ښوونکی په انتخابي ډول د پنځو تنو شاګردانو لیکنې ټولو ته واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو او پښتانه

د پښتو ژبې او یا په عمومي توګه د پښتنو په هکله به تاسو خامخا یو څه لوستي او اورېدلي وي. یعني دا چې د پښتو ژبې منشاء او چېنه چېرته ده او د ژبو له کومې کورنۍ سره اړه لري؟ یا دا چې پښتانه په کوم توکم پورې مربوط دي؟
دغه ډول څېړنو ته اتنولوجي هم وايي چې د توکم یا نژاد تاریخي علمي څېړنه کوي.
د ژبې د تاریخي اړیکو په باب څېړنه په ژېپوهنه پورې هم اړه پیدا کوي.
په دې لوست کې د پښتو او پښتنو په اړه دغه لنډه تاریخي څېړنه کوو.

- پښتو ژبه د ژبو په کومې کورنۍ پورې تړلې ده؟
- ستاسو په نظر پښتانه په کوم توکم پورې تړلي دي؟
- د آریایانو په اړه مو څه لوستي دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو د نړۍ له پخوانیو ژبو څخه ده. پښتانه هم د نړۍ د یو پخواني تېر په توګه د اوږد تاریخ لرونکي دي. د پښتنو د توکم (نژاد) په اړه د پوهانو او څېړونکو له خوا تر اوسه پورې بېلابېلې نظریې وړاندې شوې دي.

یو شمېر کسانو د پښتنو په اړه د هغوی د ((سامي)) توکم نظریه وړاندې کړې وه او دوی یې له آره (بني اسرائیل) ګڼلي وو. پښتو یې هم پر همدغې ژبنۍ کورنۍ پورې نښتې ګڼلې وه. دغه نظر یوازې یوه افسانوي او له حقیقته لرې نظریه وه چې پر هېڅ ډول علمي څېړنو او اصولو نه وه ولاړه.

د نړۍ پوهانو د خپلو علمي څېړنو په رڼا کې دا موضوع پوره څېړلې ده. پښتو یې هندو آریایي یا ایندو- جرمن ژبو په کتار کې یوه پخوانۍ ژبه ګڼلې ده. پښتانه یې هم د آریایي توکم مربوط ولس ګڼلی دی.

((د افغانستان ژبې او توکمونه)) په نوم د کتاب مؤلف ارواښاد دوست شینواري په دې اړه اوږده څېړنه کړې ده چې افغانستان د آریایي ژبو زانګو ده. د هغه د څېړنو ځینو برخو ته پاملرنه اړینه ده:

د معاصر افغانستان په خاوره کې دننه او د هغه د باندې په ګاونډیو نژدې سیمو کې ارکیالوژیکي (لرغونپوهنیزې) پلټنې او څېړنې او د هغو نتیجې څېړونکو ته دا قناعت ورکوي چې افغانستان د لرغونو آریایي قومونو زانګو او ټاټوبی دی. بشر چې د تاریخي پېښو ډېر تیاره اړخونه نن د زیار، هاند او فني وسایلو په مرسته روښانه کړي، د نولسمې پېړۍ له پیله دا نظریه ورته پیدا شوې چې پښتانه د بشري لویو کورنیو په لړ کې هندو اروپایي او په هغه کې آریایي باختري توکم دی. دا نظریه د پښتونخوا د لرغونو تاریخي اسنادو او له نورو ژبو سره د پښتو په تاریخي مقایسوي رڼا کې سپینه شوې ده.

مهمه خبره دا ده چې د هر اړخیزو څېړنو په رڼا کې پښتو ژبه د هندو اروپایي، یا هندو آریایي یا هندو جرمن ژبو په کتار کې خپل ځانګړی ځای لري. څرنګه چې ژبنۍ تاریخي او مقایسوي څېړنې یو علم دی او د همدغه علم په چوکاټ کې پښتو آریایي ژبه ګڼل کېږي، نو خپله ولس یې هم ((چې پښتانه دي))، په همدغه توکم پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارواښاد پوهاند حبیب الله تږی په خپل (پښتانه) نومي کتاب کې په دې هکله د نړی د بېلابېلو پوهانو او څېړونکو نظرونه راوړي دي. هغه وايي:

هر څومره چې د ژبې تاریخي مقایسوي څېړنې زیاتره د علم حیثیت غوره کاوه، د ژبو په باره کې مطالعه هم هغومره دقیقه کېدله. د پښتو په برخه کې هم پوهانو یوازې په دې قناعت ونه کړ چې د هندو- آریایي ژبو په کورنۍ پورې مربوطه آریایي ژبه یې وبولي، بلکې غوښتل یې دا هم معلومه کړي چې د دغې لویې کورنۍ له کومې څانګې سره څانګړې اړیکه لري. څرنګه چې په پښتو کې د هندو آریایي ژبو د لویې کورنۍ د دواړو ډلو (ختیځ او لویدیځ) ځانګړتیاوې په پراخه توګه شته دي، هغه پوهان چې پښتو یې د هندو اروپایي یا هندو آریایي ژبو په ختیځه یا هندي څانګې پورې اړونده ګڼلې وه، په هغوی کې دغه نومونه د یادولو دي: رابرټ لیچ، رودولف هورنل او څو نور... هغه پوهان چې پښتو یې د دغې لویې کورنۍ په لویدیځه څانګه پورې اړونده ګڼلې، دغه پوهان دي: شپلي ډیور، ماکس میولر او نور...

یو شمېر پوهانو بیا دا خبره په ډېره څرګنده توګه کړې ده چې پښتو د هندو آریایي ژبو په دوو ختیځو او لویدیځو څانګو کې (یا د سانسکریت او اوستا) په څنګ کې خپل یو ځانګړی هویت (پېژند) لري او په حقیقت کې د دواړو ترمنځ د اتصال کړی ده.

نومیالی ختیځ پوه جیمز ډارمستتر په دې نظر دی چې پښتو له زند یا اوستا سره نژدې اړیکې لري، خو د هندي ژبو یو شمېر ځانګړنې یې هم خپلې کړې دي. یو شمېر اوسني ژبپوهان، لکه: د جرمني سبیستیان هاینه هم په دې نظر دي چې پښتو د جوړښت او د لغاتو د پانګې دواړو په برخه کې له بلې هرې ژبې څخه زیات له اوستا سره نژدې ده.

پوهاند عبدالحی حبیبي ((د پښتو ادبیاتو تاریخ)) په لومړي ټوک کې په دې اړه ډېرې زیاتې څېړنې کړې دي. له اوستا (زند) او سنسکریت (ریګوېدا) سره یې د پښتو ژبې هر اړخیزه پرتله کړې ده، هغه هم دې پایلې ته رسېدلی دی چې پښتو ژبه له اصلي (لومړنې) اروپایي ژبې څخه راجلا شوې ژبه ده، چې له اوستا او سنسکریت سره اړیکې لري او د دوی ترمنځ واقع ده. په حقیقت کې د دوی د وصل د کړی په توګه ارزښت لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډیز:
پښتو یوه لرغونې ژبه او پښتانه د نړۍ یو لرغونی ټبر یا ولس دی. د هغو هر اړخیزو څېړنو په پایله کې چې کورنیو او بهرنیو څېړونکو مؤرخینو او ژبپوهانو کړې دي، پښتو د هندو اروپايي یا آریايي ژبو د کورنۍ یوه مهمه ژبه ده. په دې توګه نو د دغې ژبې ویونکي هم په همدغه توکم یا همدغه لویه کورنۍ پورې اړه لري.
څېړونکو او ژبپوهانو په دې برخه کې هم څېړنې کړې چې د آریايي ژبو د لویې کورنۍ په کومه څانګه کې د پښتو ژبې موقعیت تثبیت کړي؟ ځینو څېړونکو له سنسکریت او ځینو له اوستا سره پښتو نژدې ګڼلې ده، خو یو شمېر پوهان او د ژبو څېړونکي نظر لري چې پښتو د آریايي ژبو د ختیځو او لویدیځو څانګو ترمنځ واقع ده او د سنسکریت (ریګویدا) او زند (اوستا) ترمنځ د اتصال د کړۍ په څېر ده.

څرګندونې

اتنولوجي (اتنوګرافي) د بشر د توکم او نژاد په اړه علمي څېړنو ته ویل کېږي.
ارکیالوجي (ارکیالوژي ـ لرغونپوهنه) د نړۍ د لرغوني تاریخ په اړه، د لرغونو انسانانو، لرغونو تمدنونو او لرغونو موجوداتو په اړه څېړنې کوي. د ولسونو د لرغوني تاریخ او لرغونو نښو نښانو په اړه څېړنې د دې علم موضوع ده.
هندو اروپايي: دغه اصطلاحات د نړۍ د بېلابېلو ژبپوهانو له خوا په بېلابېله بڼه راغلي دي. چا هندو اروپايي، چا هندو جرمن، چا هندو آریايي اصطلاح کارولې ده، خو د ټولو موخه ترې هماغه هندو اروپايي ژبنۍ کورنۍ ده چې د ختیځ او لویدیځ هېوادونو او ولسونو ډېرې ژبې پکې راداخلېږي. پښتو ژبه هم په همدغه کورنۍ کې شامله ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې د دې لوست په پام کې نیولو سره دغو پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- دا چې پښتانه په (سامي) توکم پورې مربوط دي، دغه نظریه کوم علمي بنسټ لري، که نه؟
- د آریایي ژبو په کتار کې د پښتو ژبې مقام کوم دی؟
- پوهانو پښتو ژبه د آریایي ژبو په کورنۍ کې په کومو کومو ځانګو پورې تړلې ده؟

۲ـ په دغو څلورو ځوابونو کې کوم یو سم دی، په نښه یې کړئ:

الف: پښتو د هندو اروپایي یا هندو جرمن کورنۍ په ژبو پورې اړه لري.

ب: پښتو د سامي ژبو په کورنۍ پورې مربوطه ده.

ج: پښتو د تُرکي ژبو کورنۍ ته منسوبه ده.

د: درې واړه ځوابونه سم دي.

۳ـ زده‌کوونکي دې د دغو درېو موضوعګانو په اړه په وار سره لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د پښتو ژبې لرغونتوب
- پښتو د آریایي ژبو د دوو لویو ځانګو د اتصال د کړۍ په توګه
- افغانستان د آریایانو ټاټوبی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې لوست تر یو ځل بیا لوستلو وروسته د پښتو ژبې په اړه د پوهانو د هغو دریو نظرونو لنډیز ولیکئ چې د آریایي ژبو د کورنۍ په کومو کومو څانګو پورې یې اړونده ګڼلې ده.

لا تـــر اوســـــه یـــې مـــاغـــزه پـــه قـــــرار نـــه دي
چــا چـــې مــا ســـره وهــلـــې ســـر پـــه ســنــګ دی
لا پـــه خـــوب کـــې پـــه لــــړزه پـــریـــوځـــي لـــه کـتـه
چـــې د چــا تـــر غـــوږ زمـــا د تـــوري شـــرنـــګ دی
د خـــوشـــحـــال د زړه د حـــــال نـــنــــداره وکـــړه
کـــه د تـــخـــت د پـــاســـه کـښـېـنـي هـــم مـلـنـګ دی
((خوشحال خان خټک))

طـــوطـــي مـــې ووت نـــن لـــه قـفـسـه
خـــالـــي کـــالـــبـــد یـــم زه بـــې نـفـسـه
رب پـــه غـــربـــت کـــې لـــکـــه بـېـکـس کـړم
خـــدای دې خـــوك نـــه کـــا هـــسـې بـېـکـسه
((د پیرمحمد کاکړ له دیوان څخه))

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلیمان ماکو او د هغه «تذکرة الاولیاء»

تذکرة الاولیاء د پښتو د لرغوني نثر یو کتاب دی. تاسو د لسم ټولګي په پښتو کتاب کې د پښتو ادب د لرغوني دورې په هکله پوره معلومات ترلاسه کړي وو. د پښتو ادب په لرغوني دوره کې مو د پښتو نثر د پیلامې د آثارو په باب هم یو څه لوستي وو.

دا دی په دې لوست کې د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء په اړه بشپړې خبرې لرو. تاسو به په دې لوست کې د پښتو لرغوني نثر دغه کتاب په پوره ډول وپېژنئ او د پښتو د لرغوني نثر په ځانګړنو به خبر شئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلیمان ماکو د پښتو د لرغوني دورې پیاوړی لیکوال دی. هغه د ((تذکرة الاولیاء)) په نوم یو ډېر مهم اثر په پښتو نثر لیکلی دی چې له بده مرغه ټول کتاب یې لاس ته نه دی راغلی او یوازې د پیل څو پاڼې یې د ارواښاد استاد پوهاند حبیبي په زیار پیدا شوې او خپرې شوې دي.

سلیمان ماکو د بارك خان صابزي ماکو زوی دی چې د کندهار په ارغسان کې اوسېده. نوموړي د پښتونخوا په غرو رغو کې سیاحتونه کړي او د خپل عصر نومیالي روحاني او ادبي رجال یې لیدلي دي. دی په خپله وایي چې په (٦١٢ هـ.) تللی وم او د پښتونخوا په غرو او رغو گرځېدم. تر دغه سفر وروسته سلیمان ماکو په دې بریالی شو چې د پښتنو د نامتو لویانو د ژوند په اړه د ((تذکرة الاولیاء)) په نوم یوه تذکره ولیکي.

د استاد حبیبي په قول: د سلیمان تذکره د پښتنو مشاهیرو او ادبي رجالو یو مفصل تاریخ دی. د هر سړي احوال چې بیانوي، د هغه علمي او روحاني مقام ښیي او بیا یې اشعار او ویناوې رانقلوي. د تذکرې یو څو پاڼې چې پیدا شوې دي، دا ځنې معلومېږي چې د پښتنو مشاهیرو احوال یې په داسې ډول لیکه چې د هغو د ژوندانه پېښې ثبت شي چې پلاني سړی څنگه ژوند کاوه، چېرې اوسېده، پلار، نیکه او کورنۍ یې کومه او چېرې وه او له هغه سړي څخه د خلکو په خولو او زړو کې کومه وینا او کوم شعر پاتې دی.

هغه د خپل دغه کتاب په سریزه کې د دې کتاب د لیکلو موخه او د خپل سفر موخې هم بیانوي.

همدغه برخه به د دې کتاب د نثر د بېلگې په توگه هم ولولو:

((زه غریب خاوري سلیمان، زوی د بارك خان ماکو صابزي چې په ویاله د ارغسان هوسېږم او په دې مزکو پایېږم په سن دولس او شپږ سوه (٦١٢) د هجري تللی وم او د پښتونخوا په راغو او کلیو گرځېدم او مراقد د اولیاوو او واصلینو مې پلټل او په هر لوري مې کاملان موندل، چې له دې سفره په کور کښېنستم او تناکې وچاودلې د پښو، بیا پاڅېدلم او له ښښتنه مې مرستون شوم چې احوال د هغو کاملانو وکاږم او دوی چې هغه ویناوې پاته کړې دي او پښتانه یې لولي اوس.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تذکرة الاولیاء په هغو اوو پاڼو کې چې زموږ لاس ته راغلې دي، د دغو شاعرانو او لیکوالو احوال پکې راغلي دي:

۱ـ بیټ نیکه ۲ـ ملکیار غرشین ۳ـ شیخ اسماعیل ٤ـ قطب الدین بختیار

تر سلیمان ماکو د مخه د پښتو نثر کومه منثوره نمونه موږ ته نه ده معلومه چې پخوا به د پښتو نثر څنګه و او څه سبک او ډول یې لاره؟ خو د سلیمان د نثر پوخوالی او متانت دا راته څرګندوي چې د دغه عصر نثرونه به داسې پاخه وو او لکه د پارسي نثر چې په هغه وخت کې (په غزنوي او غوري دورو کې) متین، پوخ او خوږ و، د پښتو نثر به هم په زړه پورې او خوږ و.

د سلیمان ماکو د نثر څو ځانګړتیاوې:

۱ـ دغه نثر روان او خوږ دی، بې له کږکیچ او کړلیچه دی.

۲ـ د اوږدو جملو پر ځای، لنډې لنډې جملې کاروي. یوه جمله په بله پورې نه تړي.

۳ـ د طبیعي مکالمې او روانو خبرو اترو بڼه لري.

٤ـ جملې یې غوښې، څرګندې او واضح دي.

۵ـ ځینې داسې زاړه تعبیرونه او اصطلاحات هم لري چې اوس نشته مثلاً (تناکې وچاودلې د پښنو) چې مقصد یې په خپل کلي کور کې هوسایي ده.

٦ـ که څه هم د پارسي کلمات ډېر نه راوړي او زیاتره پښتو سوچه او نږه کلمې لیکي، خو بیا هم د چاپېریال د اغېز له مخې یې د دې ژبې د ترکیبونو او لغتونو یو څه اغېز منلی دی، لکه دغه کلمې:

درخواست، سپاس، خاك پای، مهربان او نور...

۷ـ د سلیمان په نثر کې تر فارسي د عربي ژبې اثر هم ډېر او دروند ښکاري او د دې علت هم دا دی چې عربي په دغو وختو کې د پښتنو درسي او دیني ژبه وه او که به چا له علمه سره مینه درلوده، هغه به عربي زده کوله. څرنګه چې سلیمان یو متدین او تصوف ته مایل او د دیني علومو طالب سړی و، نو هغه به خامخا عربي کتابونه لوستي وي. د عربي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه اثر يوازې په پښتو نثر کې نه دی، بلکې د هغه وخت د پارسي نثر په شهکارونو کې هم د عربي نثر اغېز جوت دی، نو د پښتو نثر له يوې خوا له عربي نثره اغېزمن دی او له بله پلوه يې له فارسي نثره ګټه اخيستې ده چې هغه له عربي اغېزه خالي نه و، نو له دې کبله د سليمان ماکو په نثر کې د عربي اغېز ښه ځرګند دی.

۸ـ په دې نثر کې د فعلونو تکرار هم لکه د نورو ژبو د لرغونو نثرونو په څېر تر سترګو کېږي او کله خو په پرله پسې ډول زيات فعلونه په مکرر ډول راوړي، لکه: (بختيار په پښتو سندرې کړېنه، اوښې تويوينه، خدای ته نارې کړېنه، غلبلې کړي، پاړکې لرينه) په يوه کرښه کې پنځه فعله سره يوځای شوي دي، دوه يې کټ مټ تکرار شوي دي.

۹ـ دغه نثر که څه هم مسجع نه دی، خو لکه د نورو ژبو پخواني نثرونه کله کله وزن لرونکي او مسجع کلمات لري. د فعلونو په پای کې يې يو (نه) د وزن او ترنم لپاره نښلولی دی.

پروفيسر افضل رضا د دغه کتاب په اړه ليکي: ((سليمان ماکو د خپل دور په تذکره ليکوالو کې داسې لار اختيار کړه چې يو خوا دا د هغه وخت د پښتنو روحاني مشاهيرو تاريخ دی، بل خوا د ادبي رجالو د ادبياتو تاريخ دی. د تذکرې د ليکلو په وخت سليمان هم پوخ مؤرخ دی، هم ښه تذکره نګار. دا تذکره اول کې د تصوف کتاب نه، بلکه د شعر او ادب ګران بها مجموعه ده.))

د متن لنډېز:
سليمان ماکو د پښتو د لرغوني ادب يوه ځلانده څېره ده. نوموړي د ((تذکرة الاولياء)) په نوم په پښتو نثر يو کتاب ليکلی دی چې د پښتنو شاعرانو او اولياوو د ژوند حالات او د کلام نمونې يې پکې راغونډې کړې دي. د پښتو نثر لومړنی لاس ته راغلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب دی چې په (۶۱۲هـ.) کې کښل شوی دی. له دې څخه پخوا د پښتو نثر د یو بل کتاب یادونه په ((پټه خزانه)) کې شوې ده چې د ((سالو وږمه)) نومېږي او لیکوال یې ابو محمد هاشم سرواني (۲۲۳- ۲۹۷هـ.) دی. د هغه کتاب یوازې نوم تر موږه رارسېدلی دی او خپله کتاب ورک دی.

د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء د کتاب یوازې لومړني اووه مخه پیدا شوي او خپاره شوي دي. د دې کتاب نثر روان، خوږ او په زړه پورې دی، د پښتو نثر په تاریخ کې دغه کتاب د ځانګړې ارزښت لرونکی دی.

فعالیتونه

۱ــ زده‌کوونکي دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

ــ په تذکرة الاولیاء کې د کومو اولیاوو او شاعرانو د ژوند حالات او د کلام نمونې راغلې دي؟

ــ تذکرة الاولیاء په پښتو ادب کې څه ارزښت لري؟

ــ له تذکرة الاولیاء څخه د مخه په پښتو ژبه د نثر کوم بل کتاب پېژنئ که نه، که یې پېژنئ وواياست چې چا لیکلی او د کتاب نوم څه دی؟

۲ــ په دغو څلورو ځوابونو کې یو یې سم دی، سم ځواب په نښه کړئ:

الف: د سلیمان ماکو په تذکرة الاولیاء کې یوازې د اولیاوو او علماوو ژوند پېښې راغلې دي.

ب: په تذکرة الاولیاء کې د اولیاوو او شاعرانو ژوند پېښې او د کلام نمونې راغلي دي.

ج: په تذکرة الاولیاء کې یوازې د نثر لیکونکو او شاعرانو ژوند پېښې او د کلام نمونې راغلي دي.

د: په تذکرة الاولیاء کې د شپږو تنو شاعرانو او اولیاوو ژوند پېښې او د کلام نمونې راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ زده‌کوونکي دې دغه لغتونه پر تختې وليکي او له ټولګيوالو څخه دې يو تن هغه په يوه مرکبه جمله کې وکاروي:

مرقد، متانت، شهکار، مسجع، تذکره نګار

٤ـ د دې لوست ټول (قيدونه) دې هر څوک په خپله خپله کتابچه کې وليکي او هر زده‌کوونکی دې دوه دوه قيده ټولګيوالو ته ولولي.

٥ـ څو تنه زده‌کوونکي دې په خپل خپل وار د سليمان ماکو د نثر يوه يوه ځانګړنه په لنډه توګه ووايي.

کورنۍ دنده

د سليمان ماکو د نثر د ځانګړتياوو په اړه په لنډيز سره يو څه وليکئ او سبا ته به يې د ښوونکي په انتخاب د څلورو تنو ليکنې ټول ټولګيوال واوري.

حکايت:

نوشيروان چې په عدل او انصاف مشهور و، يوه ورځ ښکار ته وتلی و ، څه يې وژلي وو. کباب يې کاوه. مالګه نه وه. خدمتګار يې کلي ته واستاوه چې ورشه مالګه په بها راوړه چې بد رسمي ونشي، کلی به خراب شي. چا وويل: په دا هومره مالګه راوړل به څه خرابي کېږي؟

ده وې: بنياد د ظلم اول لږ و، هر څوک چې حاکمان کېدل، په وار وار يې زياتاوه، تر دې حده ورسېده.

قطعه

کــه باد شــاه د چــا له باغه شـفتالو په ظلــم وخوري ‌ ‌ د بــاغ ونــې بــه لــه وبخــه وکاږي د ده مريونــه

کــه ســتم پــه يــوه هويــه د غريــب بادشــاه روا کا ‌ ‌ ســپاهيان بــه يــې چــرګان د رعيــت کا په ســيخونه

د عبدالقادر خان خټک ((ګلدسته))

(د ګلستان پښتو ژباړه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ولسي ادبيات

ولسي ادبيات د يو ملت د فولکلوري ميراثونو يوه ډېره مهمه برخه ده. تاسو په تېرو ټولګيو کې د پښتو په ځينو لوستونو کې د ولسي ادبياتو د ځينو ډولونو، لکه: لنډيو، متلونو او ځينو نورو په اړه يو لړ مطالب لوستي دي. په دې لوست کې به د ولسي ادبياتو په اړه بشپړې خبرې وکړو او مهمې برخې به يې تاسو ته در وپېژنو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ولسي ادبيات زموږ د غرونو، رغونو، کېږديو، کورونو، جونګړو، کليو، دېرو او حجرو د غږونو، هيلو او ارمانونو انګازه ده. له همدې امله ولسي ادبيات د يو ملت د هيلو او ارمانونو د رازونو ساتونکي ګڼل شوي دي.

که موږ ادبيات په دې لوست کې په دوو عامو څانګو ووېشو، نو دغه دوه څانګې يې (ليکلي يا تحريري ادبيات) او (نا ليکلي يا ولسي او شفاهي ادبيات) دي. په ليکلي ادب کې هغه ليکلي او ديواني ادبيات راځي چې په وخت د ځانګړو ليکوالو يا شاعرانو او ناظمانو په قلم ليکل شوي او په ديواني او کتابي بڼه تر موږه رارسېدلي دي.

شفاهي يا ولسي ادبيات بيا د هغه ولس غږ دی چې له ليک لوست څخه لرې پاتې شوی دی او دغه سندرې چې په حقيقت کې د خلکو سندرې دي او د ولس ادبيات دي، سينه په سينه په شفاهي بڼه د پښتنو د تاريخي ولسي ميراث په توګه تر دې دمه رارسېدلې او يوه برخه يې د راټولوونکو او د فولکلور د څېړونکو له خوا راټوله شوې ده.

((د خلکو سندرې)) نومي کتاب ليکي:

((د خلکو ادبيات په عمومي توګه په دوو برخو وېشلی شو چې لومړۍ برخه يې د خلکو سندرې (منظوم ادب) او دويمه برخه يې د خلکو روايات، امثال (متلونه) افسانې او نور (منثور ادب) تشکيلوي.))

انګرېز مستشرق راورټي ډېر پخوا د پښتو سندرو په اړه ويلي وو: ((پښتانه که څه هم ورځپاڼې او خپرونې نه لري، خو هغه ساده او عاميانه اشعار او بدلې چې په عام ډول د پښتنو د هرې طبقې له خوا ويل شوي، د دوی تاريخ او ورځپاڼې بلل کېدای شي.))

پښتانه ډېر غني ولسي ادبيات لري. د غرونو، درو او سردرو دغه اوسېدونکي د ولسي ادبياتو ډېرې غوره نمونې لري. د نړۍ ډېر لږ ولسونه به د پښتو له ولسي ادبياتو سره د سيالۍ جوګه وي.

څېړونکو د پښتو د ولسي ادب منظومه برخه هم په دوه ډوله وېشلې ده: يوه برخه يې (عامې سندرې) او بله برخه يې (ځانګړې يا خاصې سندرې) دي. د لومړۍ برخې ويناوال څرګند نه دي او په ټول ولس پورې اړه لري، خو د دويمې برخې ويناوال يې څرګند دي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ولسي شاعران دي. په عامو سندرو کې دغه بېلابېلې برخې شاملې دي:

د میندو سندرې: لکه اللو للو، پیشو- پیشو مه راځه د غرو (پلانکی) جان داسې ویده دی لکه گوډی د رنجو. یا منظوم چیستانونه، د ماشومانو سندرې، د وړو مشاعرې، کیسی، د لوبانو سندرې، د اتڼ نارې، بابولالې، لنډۍ یا ټپې، سروکې، منظوم متلونه، د هوتکو نارې، کاکړۍ (یا د کاکړو غاړې) ساندې او نور...

په ځانگړو یا خاصو سندرو کې دغه برخې راځي:

مقامونه، چاربیتې، بدلې، بگټۍ، لوبې، کیسې او داستانونه او یو شمېر نور...

((د خلکو سندرې)) د کتاب لیکوال د دغو سندرو د ارزښت په اړه وايي چې د پښتو دا سندرې هم له ډېر پخوا څخه شروع شوې دي. دا سندرې د پښتو د هغو پخوانیو اشعارو زېرنده ده چې له اریایي شعرونو سره د موضوع او بڼې له مخې ټینگې اړیکې لري، لکه د امیر کروړ شعر، د بیټ نیکه دعا، د بابا هوتک سندره او نور... دا سندرې زموږ د ملي ادب یوه ستره برخه ده. په دغو سندرو کې پښتني حماسه او غیرت، دود او دستور، خیالونه او فکرونه او د پښتنو روحي ځانگړني رامعلومېږي. د دغو سندرو تشبیهات او استعارې او د افادې ډول، خیال او تصور د پښتو په ولسي او عامیانه ژبه پورې اړه لري او ټول د ولسي او عامیانه ژوند تفسیرونه او تعبیرونه دي. موږ ته له داسې سپېڅلو او خوږو سندرو څخه خبرېدل هرومرو پکار دي.

د پښتو په ولسي سندرو کې چاربېتې ځانگړی مقام لري. چاربیتې د ولسي ادبیاتو د منظومې برخې په خاصو یا ځانگړو سندرو کې شمېرل کېږي چې شاعران یې معلوم دي. چاربېتې په بېلابېلو تاریخي، حماسي، دیني، عشقي او نورو موضوعگانو کې ویل شوي دي. تاریخي او حماسي چاربیتې په دغه لړ کې ځانگړی تاریخي ارزښت لري او په حقیقت کې د تاریخ لپاره ترې مواد برابرېږي. د تاریخي چاربېتو یوه برخه فرانسوي ختیځ پوه ((ډارمسټېټر)) هم خوندي کړې او ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) په نوم یې ډېر کلونه پخوا چاپ او خپره کړې ده. همدارنگه د ((تور بربېښ)) د کتاب لیکوال هم یو شمېر مهمې تاریخي چاربیتې راټولې او خپرې کړې دي، د ولسي سندرو په یو شمېر مجموعو کې هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ډول چاربیتې وخت په وخت چاپ شوې دي.

د دغو ادبیاتو په اړه د تور بربېښ په سریزه کې پوهاند صدیق الله رښتین لیکي:

... په دې سلسله کې ټپه یا لنډۍ د پښتو شاعرۍ تر ټولو پخوانۍ نمونه ده چې د پښتون ولس ډېر لرغوني، پاك او سپېڅلي احساسات پکې په یو اغېزناك او ښایسته ادبي رنګ کې ساتل شوي دي.

په لنډیو پسې وروسته نیمکۍ، بګتۍ، چاربیتې او لوبې د ولسي شاعرۍ د ادبي خزانې یوه لویه پانګه ده. په دغو ډولونو کې چاربېته تر ټولو زیاته پراخ او خوندور ډول دی.

نومیالی فرانسوي ختیځ پوه ډارمستېټر وایي چې چاربېته د پښتنو یو لیکلی تاریخ دی. د دوی د جنګونو او غزاګانو تاریخ په چاربیتو کې نغښتی دی.

له بده مرغه چې ډېرې پخوانۍ چاربیتې له خپلو ویونکو سره یوځای تر تورو خاورو لاندې شوې دي او څه زیاته پانګه یې لاس ته نه ده راغلې. څومره چې ښکاره ده چاربیتې زیاتره د نالوستو خلکو له خوا ویل شوي دي، خو ځینې اخوندان او ملایان هم پکې ډېره لویه برخه لري.

د ((تور بربېښ)) د کتاب لیکوال د دغو ولسي سندرو د راټولولو او خوندي کولو اهمیت په دغو ټکو کې څرګندوي:

۱ــ زموږ د تاریخ ډېرې پټې او نامعلومې پېښې او د دغو پېښو قهرمانان موږ ته معلومېږي او د ملي تاریخ له لیکوالو سره مرسته کوي.

۲ــ زموږ د ادب ډېره قیمتي برخه له ورکېدو او تباه کېدو څخه خوندي پاتې کېږي.

۳ــ د داخلي او خارجي ادب څېړونکو، ژبپوهانو او د کلتور او ملي فولکلور د پلټونکو لپاره د استفادې وړ مواد لاس ته راځي.

٤ــ شاعرانو ته ډېر ښکلي او ښایسته آهنګونه په لاس ورکوي چې خپل نوي فکرونه پکې واچوي.

٥ــ له ولس او عامو لوستونکو سره د ملي احساساتو په روزلو کې مرسته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخي چاربیتې د ولسي سندرو ډېره غوره برخه ده. دا د رښتیني تاریخ د لیکلو لپاره د مهمو خامو موادو په توګه پوره ارزښت لري.

د دغو تاریخي او حماسي چاربیتو زیاته برخه د افغان _ انګلیس د بېلابېلو جګړو ځینې اړخونه موږ ته راڅرګندوي. فرانسوي جیمز ډارمستېټر د افغان انګلیس د جګړو دغه تاریخي چاربیتې خوندي کړي دي. دغه راز یو زیات شمېر دغه ډول ولسي سندرې په ((پښتو سندرې))، ((تور بریښ))، ((ولسي سندرې)) او نورو آثارو کې خوندي شوې دي.

له دغو چاربېتو څخه ((د ډکې غزا)) په نوم د افغان- انګلیس د دریمې جګړې یا د خپلواکۍ د جګړې یوه مشهوره چاربیته د ولسي نامتو شاعر د لالپورې شریف له خوا ویل شوې ده چې یوه برخه یې د بېلګې په توګه دلته راوړو.

له هندوستانه کاغذونه راغله
امیر صاحب ته پریادونه راغله
نن مې جګړه ده له کفاره سره
بېلتون مې نه پرېږدي له یاره سره

* * *

امیر صاحب د جنګ اختیار وکړ
د غزا نیت یې په تلوار وکړ
سپه سالار یې مقرر کړلو
پروت په ډکه ټینګ یې خیبر کړلو
سپه سالار وتاړه لام وریسې
په هره ورځ راته ګودام وریسې
پوځ یې کم میخزین یې ډېرو
خلکه حساب له حده تېر و
په ښکارغلي پلټنې پرېوتلې
له انګرېزانو سره کښېوتلې
ورځ د جمعې وه چې جازونه راغله
امیر صاحب ته پریادونه راغله
یو خوګولۍ یې کړې ګوزار خلکه
په ډکه یې جوړ کړ دندوکار خلکه
مړي زخمیان پراته بې شماره سره
نن مې جګړه ده له کفاره سره

* * *

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپه سالار یوه چره وخوره   خلکه په پونده یې خره وخوره
په ستنه سپور شو په موټر باندې   پوځ یې پرېښود په خیبر باندې

ولسي سندرې د موضوع له پلوه په بېلابېلو برخو وېشل شوې دي. د ((ولسي سندرې)) ښاغلی مؤلف یې په دغو برخو وېشي: تاریخي سندرې، جغرافیایي سندرې، قصصي سندرې، اجتماعي او انتقادي سندرې، ټوکي سندرې، وعظیه او اخلاقي سندرې، اړونه او ((تقابلي سندرې)) ویرنې، د مینې سندرې د عشق او محبت سندرې.

د ولسي ادبیاتو له منظومې برخې څخه چې راتېر شو، منثوره برخه یې هم د پاملرنې وړ ده. په منثوره برخه کې یې متلونه، ولسي نکلونه، حکایتونه، افسانې او نور شامل دي.

په پښتنو کې د ولسي نکلونو او کیسو ډېرې په زړه پورې نمونې شته دي. په دغو کیسو کې هم، لکه: د لنډیو او متلونو په څېر د پښتنو د ژوند، هیلو، غوښتنو او ارمانونو انعکاس په ډېره ښه توګه لیدلی شو. موږ په دغو کیسو او نکلونو کې د خپل وخت د پښتنو د ژوند، فکر او نظر، هنر او نورو خواوو ښه مطالعه کولی شو.

په ملي هنداره فولکلوریک اثر کې د دغو ولسي پښتني نکلونو ځینې بېلګې اروا ښاد محمدګل نوري خوندي کړې دي، لکه: فتح خان او رابیا، ښادي او بیبو، مرد او نامرد، زبزبانه ښاپېرۍ، موسی جان او ولي جان (یا موسی خان او ګلمکۍ)، مومن خان او شیرینو، جلات خان او شمایله، ملا عباس او ګلبشره، ظریف خان او مابۍ، خشکیار او شاترینه، قطب خان او نازو، دلی او شهو او آدم خان او درخانۍ.

د پښتو دغه ولسي کیسې لا تر اوسه پورې د ولس په سینو او حافظو کې پرتې دي او له بده مرغه په پوره ډول راټولې شوې نه دي، یوازې یوه کوچنۍ برخه یې راټوله شوې ده. له همدې کبله ښایي ډېرې دغه ډول کیسې او نکلونه هم د راویانو له مړینې وروسته له خاورو سره خاورې شوې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ ته لازمه ده چې د خپلو ولسي او فولکلوریکو ادبیاتو دغو ټولو برخو ته پوره غور وکړو او د ډېر مهم کلتوري میراث په سترګه ورته وګورو. د دغو ارزښتناکو کلتوري میراثونو راټولول، خپرول او پرې څېړنې کول د یو ملت د فولکلوریکو ولسي پانګو د خوندیتوب په معنا دی. له دغو راټولونو او څېړنو به اوسني او راتلونکي نسلونه د دې ولس د ژوند دود، رواجونو، فکر او نظر، تاریخ، کلتور او ادب په هکله معلومات ترلاسه کوي او څېړونکي به ترې د دې ولس د ژوند او ژواک په اړه نوي نوي ټکي راباسي او د دې ولس په ښه پېژند کې به ترې ګټه اخلي.

د متن لنډیز:
ولسي ادبیات، د فولکلور او د یو ملت د کلتوري میراثونو ارزښتناکه برخه ده. په ولسي ادبیاتو کې منظومه او منثوره برخه شامله ده. په منظومو ولسي ادبیاتو کې عامې او خاصې سندرې دواړه د پاملرنې وړ دي. په عامو سندرو کې دغه برخې شاملې دي. د میندو سندرې، د ماشومانو سندرې، د اتڼ نارې، بابولالې، لنډۍ، سروکې، منظوم متلونه، د هوتکو نارې، کاکړۍ، ساندې او نور.
خاصې سندرې دا دي: مقامونه، چاربیتې، بدلې، بګټۍ، لوبې، منظومې کیسې او داستانونه او نور... په منثوره برخه کې یې: متلونه، ولسي نکلونه او حکایتونه او نور ډېر د ارزښت وړ دي.

خرګندونې

فولکلور: یوه لاتیني کلمه ده چې له فولک (خلکو یا ولس) او (لور یا پېژندنې او پوهنې) څخه جوړه ده. له همدې امله فولکلور ته ولسي پوهه هم وايي، فولکلور په خپله ځولۍ کې د یو ولس دودونه، رواجونه او عنعنې، انګیرنې او نظرونه، ولسي ادبیات او نور

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر ولسي میراثونه رانغاړي.

د تاریخ لپاره خام مواد: په دې لوست کې د تاریخ د لیکلو لپاره خام مواد یاد شوي دي. موخه مو ترې دا ده چې کله یو مؤرخ تاریخ لیکي، نو سندونه، مرکې او مصاحبې، فلمونه او تصویرونه ورته د خامو تاریخي موادو په توګه مهم دي چې راټول یې کړي او د همدغو سندونو په رڼا کې د یوې ځانګړې دورې تاریخ ولیکي، دغه تاریخي چاربیتې چې د هماغه وخت د سترګو لیدلي حالات دي، د یوې دورې په تاریخ لیکنه کې د خامو موادو په توګه تاریخ لیکونکي (مؤرخ) ته مهمې دي او پوره ګټه ترې اخیستلی شي.

جیمز ډارمستېټر: مشهور فرانسوي ختیځ پوه دی. په ۱۹ عیسوي پېړۍ کې اوسېده. د پښتو تاریخي او حماسي چاربیتې یې د ((پښتونخوا د شعر هار و بهار)) کتاب کې راټولې کړې او چاپ کړې دي. د پښتو او پښتنو په اړه یې نورې څېړنې هم کړې دي چې د ختیځ پوهانو په بحث کې مو درېبېژندلي دي.

د لالپورې شریف: د ننګرهار د لالپورې نامتو ولسي شاعر و.

امیر صاحب: غازي امان الله خان

سپه سالار: د ختیځې جبهې قوماندان، سپه سالار صالح محمد خان

لام: لښکر، پوځ

ښکارغلی: په خیبر کې یوه سیمه ده

میخزین: وسله، تدارکات

فعالیتونه

۱ــ زده‌کوونکي دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته په خپل خپل وار ځوابونه ووایي:

- فولکلور څه ته وایي؟
- ولسي ادبیات په کومو کومو څانګو وېشل کېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

- چاربيتې د ولسي ادبياتو کوم ډول دی او کومې ځانګړنې لري؟
- ولسي سندرې د موضوع له پلوه په کومو کومو برخو وېشلی شو؟
- فرانسوي ختيځ پوه جيمز ډارمستېټر په خپل کوم کتاب کې کوم ډول چاربيتې راټولې کړې او خپرې کړې دي؟

۲ـ زده‌کوونکي دې (په انتخابي توګه له هر کتاره يو يو تن) په وار سره د خپلو ټولګيوالو مخې ته ودرېږي او يو يو تن دې د دې يوې يوې موضوع په اړه خبرې وکړي:

- په پښتو کې د ولسي ادب ارزښتونه
- پښتو لنډۍ په کوم ډول ادبياتو کې راځي او کوم مقام لري؟
- د پښتو د ولسي سندرو يا د ولسي ادب د منظومې برخې ډولونه
- د پښتو منثور ولسي ادبيات

۳ـ يو يو زده‌کوونکی دې په خپله خوښه د دې لوست د يوې يوې اصطلاح په اړه توضيحات وغواړي، يو زده‌کوونکی دې په خپله خوښه د دې کلمو، موضوعاتو او يا اصطلاحاتو په اړه لنډ لنډ ځوابونه ورکړي. يو څو اصطلاحات يا موضوع ګانې دادي:

الف: تحريري يا ليکلي ادبيات

ب: نا ليکلي يا شفاهي ادب

ج: فولکلوري ميراث

د: تاريخي چاربيتې

هـ: ولسي نکلونه

نور اصطلاحات او نورې موضوع ګانې دې شاګردان په خپل لټون سره له متن څخه راوباسي او له نورو ټولګيوالو څخه دې د هغو د معنا او مفهوم په هکله پوښتنې وکړي.

٤ـ زده‌کوونکي دې لکه د يوې کوچنۍ مباحثې يا خبرو اترو په توګه په ادبياتو کې د (استعارې)، (تشبيهاتو)، (خيال) او (فکر) په اړه په خپلو کې په نوبت سره منظمې خبرې وکړي. دوه تنه شاګردان دې دغه جريان د ښوونکي تر نظارت لاندې وڅاري او بيا دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدغه دوه تنه شاګردان د ټولو ټولګیوالو نظرونه راغونډ کړي او د دغو ګډو خبرو اترو ارزونه دې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې سیمې او شاوخوا کوم ولسي شاعر په لنډیز سره معرفي کړي او یا دې د کوم ولسي شاعر کوم شعر یا کومه ولسي سندره یا ولسي نکل په کلي- کور کې له چا څخه ولیکي او ټولګي ته دې یې له ځانه سره راوړي. په راتلونکي درسي ساعت کې دې یې ټولګیوالو ته واوروي. ښوونکی به دغه ټولې لیکنې او د ولسي شعرونو نمونې له ځانه سره خوندي کړي، که نوې څېړه پکې وه چې تر اوسه په مطبوعاتو کې نه وي معرفي شوي، د همدغه زده‌کوونکي په نوم دې کومې مجلې یا جریدې ته د چاپ لپاره واستوله شي.

په لـــــورو غـــرو د خـــــدای نـظـر دی
په سر یې واورې وروي چاپېر ګلونه
پـــه اصـــــل خــــوګ نــــه ســـــرې کـېږي
سرې هغه دی چې یې خوی د سړو وینه
پـــه پـــت کـــې تـــور مـسـلـي ښـــه دی
بې پته یـار کـه شـهـزاده شـي څـه یـې کړمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښکارندوی بوللـه

ــ په پښتو کې موکومه بوللـه یا قصیده اورېدلې ده؟

ــ د لرغوني پښتو ادب څومره شاعران پېژنئ؟

په پښتو لرغوني ادب کې د ښکارندوی بوللـه (قصیده) ډېر شهرت لري.

تاسو د پښتو د نورو ټولګیو په لوستونو کې د لرغوني ادب په هکله ډېر څه لوستي دي. دادی په دې لوست کې د ښکارندوی دغه ارزښتناکه بوللـه یا قصیده لولئ او د شاعر په اړه يې بشپړ معلومات ترلاسه کوئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکارندوی د پښتو لرغوني شاعری یوه وتلې څېره وه. هغه په شپږمه هجري پېړۍ کې په غور کې اوسېده. محمد هوتک په پټه خزانه کې د هغه د ژوند لنډ حالات لیکلي او د هغه بولله یې په خپل کتاب کې رانقل کړې ده. په ((پټه خزانه)) کې د هغه په اړه لولو:

((ذکر د ښکارندوی علیه الرحمه چې د غور و. پوه شه په دې چې شیخ کټه متي زي رحمة الله علیه کښلي دي، په کتاب ((لرغوني پښتانه)) کې چې ((په تاریخ سوري)) کې دي چې ښکارندوی مېشته د غور و او کله کله په غزنه او بُست کې هم اوسېدلی. پلار یې احمد نومېد او د غور د فېروز کوه کوټوال و. ښکارندوی د سلطان شهاب الدّنیاوالدّین محمد سام شنسباني په پادشاهی کې مخور او د درناوي خاوند و او هغه وخت چې هغه سلطان پر هند یرغل کاوه، ښکارندوی چې شاعر او عالم سړی و، هم د هغه سلطان په لښکر کې و او هسې وایي چې ښکارندوی په مدح کې د سلطان محمد سام او سلطان غیاث الدین غوري د ستاینې قصیدې لرې چې بوللې دي. محمد ابن علي وایي چې ما په بُست کې د ده د بوللو غټ کتاب ولیدئ او له هغه څخه مې دغه بولله چې د محمد سام علیه الرحمه ستاینه ده، وکښله.))

په پټه خزانه کې د ښکارندوی راغلې بولله (قصیده) دا ده:

د پسرلي ښکلوونکي بیا کړه سینګارونه
بیا یې ولونل په غرونو کې لالونه
مخکه شنه، لاښونه شنه، لمنې شنې شوې
طیلسان زمردي واغوستـه غرونه
د نیسان مشاطې لاس د مچېدو دی
مرغلرو باندې وښکلل بڼونه
د غټولو چنډې خاندې و ریدي ته
زرغونو بڼو کې ناخي زلمي جونه
لکه ناوې چې سور ټیک په تندي وکا
هسې وګاڼل غټولو سره پسولونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرغلرې چې اورو وخونو لیه
په ځلا یې شوه راڼه خپاره دښتونه

زرغونو مځکوکې ځل کا لکه ستوریه
چې پر هسک باندې ځلېږي سپین ګلونه

سپینې واورې ویلېده کاندي بهېږي
لکه اوښې د مین په ګرېوانونه

هر پلو رڼې والې بهاندې خاندي
له خوښیه سر وهي له سینګړونه

هر پلو د ګلو وږم دی لونلی
ته وا راغله له ختنه کاروانونه

د مسیح په پو به مړو ژوندون بیاموند
پسرلی مګر مسیح شو په پوکړنه

له مړو خاورو یې آغلی ګل راویوست
وچ بیدیا او غر یې کړله جنتونه

سړی جاجي چې رامشت کړ رامشتګرو
ګهیځ چوڼې چې په بڼ وکا ږغونه

په بربڼ چې ږغ د چوڼیو نغوږېده شي
ته وا چندی سره پیودي اشلکونه

د زلما تڼاپی راغلی پر جنډیو
لکه پېغله غوټۍ کاندي مکېزونه

د پوپلو مخ سور کړی پسرلي دی
یو د بل په غاړه اچوي لاسونه

د هندارو په ځبر غرونه سپین ورنګن دي
چې پر واورو باندې ځل وکا لمرونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غورځنګ غورځنګ له خولې ځګونه باسي
لکه شنې هاتي شنا کاندي سيندونه
نه به چوڼي په ستايه د جنډو مور شي
نه به مور شم د سلطان په صفتونه
د شنسب د کهاله ختلی لمر دی
د پسرلي په دود ودان له ده رغونه
د ښندو اورو يې درست ايواد زرغون کړ
له قصداره تر ديبله يې يونونه
په زابل چې د بري پر نيلي سپور شي
په لاهور يې د مېړانې ګوزارونه
نه يې ځوک مخ ته دري د ميرخمنو
نه يې توري ته ټينګيږي کلک ډالونه
د اسلام د دين شهاب د نړۍ لمر دی
تور سټهان يې کړ رڼا په جهادونه
هره پلا چې دی پر هند و سند يرغل کا
رڼوي توره نړۍ په شهابونه
په پسرلي چې يې تېرون په اټک وکا
غاړه غاړه يې تری شوللله زړونه
نه به ده غوندې روڼ ستوری په هسک ځلي
که څه پورته شي له غوره ډېر مېړونه
نه به راولي جګړن د سيند په لوري
نه به بري ځوک د هند خپاره ښهرونه
نه به ځوک زلمي د غور سره راغونډ کا
د داور توري به چېري کا ځلونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو خاوند شهاب الدین دی چې یې وکا
په هر لوري هر اېواد ته یرغلونه
په جوپو جوپو جګړن یې هند ته یون کا
چې د غور بادار همت وکا زغلونه
نن په سیند باندې تېرېږي یرغل کاندي
په پرتم یې زمري رېږدي په ځنګلونه
څپان سیند یې هم له ډاره ایلایي کا
پر اوږو وړي د غوریانو ښه ایړونه
په هر کال اټک د ده ښه راغلی کاندي
غوروي په څنډو خپل پاسته سالونه
پښتونخوا ښکلي ځلمي چې زغلي هند ته
نو آغلیه پېغلې کاندي اټڼونه
زرغوني ختې اخیستې وي دې غرونو
بڼ بیدیا هم پسوللي دي ځانونه
هر ګهیځ چې لمر خرکېږي له خاتیځه
څو چې یون کا د لویدیځیه په څنډونه
که بریځر وي، که غرمه وي، که برمل وي
که لرمل، که لمر لوېده، که ترملونه
د شهاب جګړن به نه کښېني له زغلو
نه به پرېږدي دا زلمي خپل بهیرونه
زمری کله کاږي ځان له یرغلګریو
څو یې نه کا مات مټونه ورمېږونه
یا به جګ کا د بریو رپی هند کې
یا به پرېږدي هم په دې چاره سرونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

یـــا بـــه وران کـــا بـــودتـــونـــونـــه د بـمـبـښو
یـــا بـــه ســـره کـــانـــدي پـــه ویـــنـــو ایـــوادونـــه
پـــه رڼـــا اوســـــې تـــه تـــل د دیـــن شـهـابـه
نـــوم دې تـــل و پـــر دریـــغ پـــه نـمـزدکـونـه
څـــو راڼـــه شـــي ســـتا پـــه تـــوره د هـنـد لـوریـه
څـــو چـــې نـشـت کـــړې لـــه نـــړۍ نـــه بـودتـونـونـه
ســـتا پـــه زیـــرمـــه دې خـــاونـــده لـــوی څښـتـن وي
مـــوږ خـــو ســـتا پـــه مـرسـتـه یـــو نـــه څـــو چـــې یـونـه

د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې د دې قصیدې په هکله ښه بحث شوی دی او داسې لیکل شوي دي.

د ښکارندوی دا قصیده د پښتو ادب یو شهکار دی او د شاعر مهارت او استادي او د قریحې غښتلوالی او سپېڅلتوب څنې ښکاري. لومړی مزیت چې په دې قصیده کې لیدل کېږي، د کلام سلاست، بلاغت او رواني ده. شاعر په ډېر مهارت خپل مقصد په ساده عبارت ادا کوي. ډېر پښتو نادر لغات او مواد پکې شته، دا لغات موږ ته دا راښیي چې پښتو خورا پراخه ژبه وه او اوس یې ډېر پخواني کلمات له رواجه لوېدلي دي، لکه: ختیځ، لویدیځ، لرمل، برمل او نور... ښکارندوی چې په دې قصیده کې د پسرلي کوم ښکلی منظر تصویر کړی دی، د وطن له ښکلیو دښتو او غرو څخه یې الهام اخیستی دی. له دغې بوللې څخه چې د ښکارندوی له دیوانه پاتې ده، موږ ته رامعلومېږي چې شاعر د ادبي فنونو او بلاغت په اساسونو کې هم پوخ و او د ده شعرونه له ښکلو تشبیهاتو او استعارو ډک دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډیز:

ښکارندوی د غور اوسېدونکی و او د پښتو د لرغوني شاعرۍ یوه مخکښه څېره ده. په شپږمه هجري پېړۍ کې د سلطان شهاب الدین غوري په واکمنۍ کې یې د درناوي مقام درلود او هلته پوره مخور و. له دیوان څخه یې یوازې یوه بولله (قصیده) د پټې خزانې په روایت تر موږه رارسېدلې ده.

دغه (٤٥) بیتیزه قصیده ډېره پخه او په روانه او خوږه پښتو ویل شوې ده. شاعر پکې د هغه وخت ډېر داسې لغتونه خوندي کړي دي چې اوس یې خلک نه کاروي. له دې کبله د پښتو د معنوي ذخیرې او پانګې له مخې هم موږ ته ډېره ارزښتناکه ده. د ادبي فنونو او ښکلاوو له مخې هم دغه بولله د ډېرې ستاینې او ارزښت وړ ده.

څرګندونې

لرغوني پښتانه: دغه کتاب د پټې خزانې په روایت د شیخ کټه په قلم لیکل شوی دی. پټې خزانې له دغه اثر څخه ډېره استفاده کړې ده. په دې کتاب کې هغه په ډېر درناوي یادېږي، لکه: ((نقل کا زبدة الواصلین شیخ کټه متي زی غوریاخېل په خپل کتاب ((لرغوني پښتانه)) کې چې دی نقل کا له ((تاریخ سوري)) څخه...)) دغه کتاب اوس ورک دی.

تاریخ سوري: ((تاریخ سوري)) هم هغه کتاب دی چې د پټې خزانې د روایت له مخې ترې په ((لرغوني پښتانه)) نومي کتاب کې ډېره استفاده کړې ده. لیکوال یې محمد بن علي البستي و. دغه کتاب هم اوس ورک دی.

سلطان محمد سام شنسباني (سلطان شهاب الدین) له **٥٦٩** څخه تر **٦٠٢** هـ.ق. پورې د غور او شاوخوا پاچا و چې په معز الدین هم مشهور و او ښکارندوی یې په دربار کې مقرب او د درنښت وړ و. د هند په فتوحاتو کې هم ورسره و، دغه بولله یې هم د هغه په ستاینه کې ویلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلطان غیاث الدین غوري: دی هم د غوري سلسلې واکمن و او ویل کېږي چې ښکارندوی یې ستاینه کړې ده، خو هغه غزلې اوس زموږ په لاس کې نشته.

قصدار: اوس دغه سیمه په بلوچستان کې واقع ده او خضدار یې بولي.

دیبل: دغه سیمه اوس د سند په وادي کې پرته ده او هلته یوه سمندري بندرگاه وه.

داور: د زمینداور سیمې دي چې دلته یوازې د داور په بڼه راغلی دی.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې د ښکارندوی بولله په چوپه خوله او دقت له ځانه سره ولولي. ستونزمن لغتونه او بیتونه دې له ځانه سره یادداشت کړي. بیا دې په نوبت یو یو زده‌کوونکی خپل ستونزمن لغتونه یا بیتونه خپلو ټولگیوالو ته په لوړ غږ ووایي. د ټولگي له منځ څخه دې بل زده‌کوونکی په خپله خوښه ځواب ورته وایي. که په ټولگي کې هیچا د ستونزمنو برخو ځواب پیدا نه کړای شو، ښوونکی به یې ستونزې حلوي.

۲ـ د ښکارندوی د بوللې درې درې بیتونه دې په لوړ غږ د یو یو کتار زده‌کوونکي په نوبت سره ووایي، نور به ورته غوږ غوږ وي.

۳ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- ښکارندوی د کوم واکمن په ستاینه کې شعرونه لیکلي دي؟
- نور کوم مشهور قصیده ویونکي پېژنئ، نمونه یې واخلئ.

کورنۍ دنده

د ښکارندوی دغه بولله یو ځل بیا په خپلو کورونو کې په دقت ولولئ او په اړه یې دوه مخیزه لیکنه وکړئ. په بله ورځ یې خپلو ټولگیوالو ته واوروئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعر کې قافيه

تاسو د تېرو ټولګيو په پښتو او دري کتابونو کې د بديع او بيان د بېلابېلو برخو په هکله يو لړ مطالب لوستي دي. په دې لوست کې تاسو ته (قافيه) په يو څه مفصل ډول درپېژنو.

د پښتو شاعرۍ په چوکاټونو کې په غزل، قصيده، مثنوي او نورو بېلابېلو ډولونو کې (قافيه) د ارزښت وړ برخه ده. يوازې په آزاده شاعرۍ کې دې برخې ته پاملرنه ضرور نه ده. په کلاسيکو او عنعنوي شعري فورمونو يا چوکاټونو کې قافيه ډېره مهمه ونډه لري. دلته پرې خبرې کوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکې له دې چې د قافیې په اړه خبرې وکړو، دغه غزل ولولئ. په غزل کې به په اټکلي توګه د قافیې لټه وکړئ. وروسته بیا د قافیې په اړه له زده‌کوونکو سره غږیږو.

د کاظم خان شیدا غزل په دې ډول ده:

د شبنم دانه که تخم شي د ګلو — زړه به سوړ په دیدن نه شي د بلبلو
چې یې نشته لکه ګل ښه رخسارونه — خوک به څه کا توري زلفې د سنبلو
په څه شان درته بیان سوې طالع کړم — لکه نمر زما جبین دی د داغلو
معطل په عارضه د شام غریب دی — که مې زړه په حلقه بند شو د کاکلو
د آسمان په شانې تېز د فتنو تیغ کړې — صبح و شام ګرځي ښکاره په سرو منګلو

د دریاب له سرد جوشۍ د حباب زړه چوي
شیدا قطع د امید بویه له خپلو

په دې غزل کې یوازې قافیه را تر سترګو کېږي. په غزل کې باید د لومړي بیت (مطلع) دواړه نیم بیتي هم قافیه وي او د نورو بیتونو دویم نیم بیتي ورسره هم قافیه کېږي. په دې غزل کې: ګلو، بلبلو، سنبلو، داغلو، کاکلو، منګلو، خپلو قافیې دي، دې ته د قافیې کلمې هم ویل کېږي. په دې غزل کې له قافیې وروسته، ردیف نه تر سترګو کېږي، خو د کاظم خان شیدا په دې بله غزله کې بیا قافیه او ردیف دواړه شته دي:

هېڅ نقصان د ساده حسن و جمال نشته — د آفتاب په رخسار هم خط و خال نشته
چې بدل یې په کچکول د مهتاب خوان کړ — اعتماد د زمانې په کمال نشته
نښلولی زمانې په کوم سبب یم — لکه ژبه خود زما پر وبال نشته
د کجل لکی یې ګوره شوخې سترګې — په دا هسې خوبی شاخ د غزال نشته
هره لار یې اژدها دی جهان نغری — و بورجل ته یې د هر چا مجال نشته
چې ګره یې د کوکب د کار وانه کړه — ولې نه وایې ناخن د هلال نشته
افروخته وي پکې تل د حسن شمع — د خاطر غونډې فانوس د خیال نشته

شیدا ګوره هر طرف ګلګوني اوښې
هېڅ خندا په دا بهار کې امسال نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې غزل کې: جمال، خال، کمال، بال، غزال، مجال، هلال، خيال او امسال قافيې او ((نشته)) د دې غزل رديف دی چې په نيم بيتيو کې له قافيې سره نښتی او له قافيې وروسته تکرارېږي. په دې توګه په دغو شعرونو کې قافيه لازمي ده، خو رديف لازمي نه دی. قافيه او رديف غزل، قصيدې او نورو ته آهنګ او موسيقيت ورکوي او د وزن په څنګ کې د دوی شتوالي شاعري په سندريز ښايست سنباله کړې ده.

خو قافيه څه ته وايي؟

قافيه هغه يو ډول (يا سره ورته) يا همغږې کلمې دي چې د مصراع په پای کې راځي او تکرارېږي. په قافيه کې مهمه خبره د همغږۍ ده، هغه کلمې چې دغه همغږي پکې مراعت شوې وي، د قافيې کلمې بلل کېږي. په پورتني لومړني غزل کې: ګلو، بلبلو، سنبلو، داغلو او نور... په دويم غزل کې: جمال، خال، کمال، بال او نور د قافيې کلمې دي.

د قافيې توري بيا د کلمو هماغه برخه ده چې همغږي جوړوي، په پورتني لومړي غزل کې (لو) او په دويم غزل کې (ال) د قافيې هماهنګه (همغږه) برخه ده او له همدې امله يې د قافيې توري بولي.

د (قافيه) ليکوال په دې اړه وايي:

((قافيه عربي کلمه ده، په لغت کې وروسته ته وايي، په اصطلاح کې هغه علم دی چې د دورونو له وروستيو هم آهنګيو (همغږيو) څخه بحث کوي. يا په بله وينا د بيت د پای کلمه چې شعر وربانديې ختمېږي او اعاده يې په وروسته بيتونو کې لازمه وي، قافيه بلل کېږي. د نظم اساسي رکن وزن دی او قافيه د شعر اساسي رکن نه ګڼل کېږي، بلکې قافيه د نظم يو عارضي رکن دی، څکه موږ په ډېرو ژبو کې داسې شعرونه ګورو چې قافيه نه لري (لکه آزاد او سپين شعرونه)).

د نظم د ((دورونو)) په اړه بايد ووايو چې: دور په لغت کې پېر، دوران، حرکت، څرخېدنه، د يوه شي پر خپل ځای حرکت او ګرځېدنې ته وايي، په اصطلاح د بيت يا نظم له پيل څخه د لومړۍ هماهنګۍ تر پای پورې يو دور دی، په مصراع او غير مصراع بيتونو کې دورونه توپير پيدا کوي.

که د يو بيت هره مسره (نيم بيتي) قافيه ولري، نو دا بيت له دوو دورو څخه جوړ شوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی او مصراع بیت دی، که د یو بیت هماغه وروستی مسره قافیه ولري نو دا بیت یو دور لري او غیر مصراع دی. ردیف هم په دور کې راځي. د قافیې او ردیف توپیر په دې کې دی چې قافیه تر پای له همغږو (هم آهنګو) تورو او غږونو څخه جوړه وي او معنایيز یووالی نه لري، خو ردیف تر قافیې وروسته په هماغه یوه لفظي او معنایيزه بڼه بیا بیا راغبرګیږي. په کلاسیکو شعري چوکاټونو کې قافیه لازمي او ردیف لازمي نه وي، خو د همغږۍ د تکرار او ښکلا لپاره راځي.

((روي)) د قافیې هغه توری دی چې له هغه پرته د قافیې همغږي نه راځي. دا په حقیقت کې د قافیې د همغږۍ د برخې (کلمې) لومړی توری وي.

په لومړني غزل کې (ل) خپلواک توری دی، خو وریسې نښتی د (و) توری راځي.

د حرکت له مخې روي دوه ډوله دی:

۱ـ مطلق روي: که د روي توری حرکت ولري، مطلق روي ورته وايي.

۲ـ مقید روي: که د روي توری حرکت ونه لري، مقید روي ورته وايي.

هغه قافیه چې ردیف وریوړې نه وي نښتی، مجرده قافیه یې بولي.

د ((قافیه بندۍ)) یا قافیه جوړونې اصطلاح د یو شمېر هغو ناظمانو لپاره کارول کېږي چې په خپلو نظمونو کې د قافیې کتارولو ته پاملرنه کوي او د شعر هنري او شاعرانه خواوو ته پام نه اړوي. د داسې منظومو ویناوو په اړه کره کتونکي د دې لپاره انتقاد کوي چې ځینې ناظمان یوازې د قافیو د کتارولو او سر پر سر راوړلو مهارت لري، خو د خپل شعر هنري جوهر او ارزښت ته لږه پاملرنه کوي.

قافیه د کلاسیکو شعرونو د چوکاټونو لپاره ضروري ده، په دې توګه:

ـ په غزل کې د لومړي بیت دواړه مسرې (دواړه نیم بیتي) هم قافیه وي او د نورو بیتونو وروستني نیم بیتي یې باید له مطلع سره هم قافیه راشي. په قصیده کې هم همداسې ده.

ـ په څلوریزه کې هم د لومړي بیت دواړه نیم بیتي هم قافیه وي او د دویم بیت دویم نیم بیتي همدغه قافیه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ په مثنوي کې هر بیت خپله خپله قافیه لري، یعنې دا چې د یو بیت دواړه نیم بیتي باید خپله ځانګړې قافیه ولري، خو په عمومي توګه ټوله مثنوي واحد وزن او څپې لري.

د قافیې په هکله د خپل دې بحث په پای کې د پښتو د نوي او معاصر غزل د نومیالي شاعر او غزلبول امیر حمزه شینواري یو غزل راوړو. په یو شمېر اوسنیو غزلو کې په قافیه پسې ترلی ردیف یو څه اوږد راځي او د غزل عمومي آهنګ او موسیقی ته ښکلا وربښي.

د استاد امیر حمزه دغه غزل له قافیې سره نښتی همداسې یو ردیف لري:

راشه مروره چې بیا روغه سره وکړو
نن ښه ده له دې چې سبا روغه سره وکړو

زور د مینې ګوره، که څو روغه زموږ نه وي
یو ناڅاپه موږ په خطا روغه سره وکړو

بې د زړه، د زړه لپاره چرته آیینه وي
څه چې له ریباره جدا روغه سره وکړو

خاندو به سحر غوندې خپه یو که خوشحاله
بس لکه تیاره او رڼا روغه سره وکړو

ښکلیه د رقیب په خاموشۍ کې مالګه نشته
خوښه که وي ستا چې په دا روغه سره وکړو

پسته به قصې د زړه چاودون لکه د ګل کړو
څه چې د بلبل په نوا روغه سره وکړو

اوښکې د تا اوښکې زما، بیا دواړه موسکي شو
بیا په دې بریښنا او ځلا روغه سره وکړو

برند کتل د تا وو، اسویلي د حمزه ښکلیه
څه چې د بلا او بلا روغه سره وکړو

د متن لنډیز:

د شعر په منظومو ډولونو او چوکاټونو کې (قافیه) خپل خاص ځای لري. قافیه هغه سره ورته او همغږه کلمې او توري دي چې د نظمونو د بیتونو په پای کې راځي او تکرارېږي. د قافیې توري د کلمو هماغه برخه ده چې په یو نظم کې همغږي جوړوي.

په ځینو نظمونو کې قافیه له ردیف پرته راځي او په ځینو نظمونو کې په قافیې پسې د ردیف برخه هم وي. ردیف په یو واحد نظم کې له هرې قافیې سره په ورته ډول تکرارېږي. قافیه او ردیف د یو نظم د آهنګ او موسیقی د په زړه پورې والي او ښکلا لپاره مهمه برخه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې یو ځل بیا ټول متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- د کاظم خان شیدا د لومړنی غزلې قافیه کومه ده؟
- د دویم غزل قافیه کومه ده؟
- د قافیې او ردیف له مخې د لومړي او دویم غزل ترمنځ څه توپیر شته؟
- قافیه څه ته وايي؟

۲ـ ټول زده‌کوونکي دې د کاظم خان شیدا او امیر حمزه شینواري غزلونه په وار سره ولولي. بل زده‌کوونکی دې د هغه په نظر د سختو او ستونزمنو لغتونو د معنا پوښتنه وکړي، د هر زده‌کوونکي چې یې معنا زده وه، لاس به جګوي او ځواب به ورکوي. د ښوونکي په تایید به یې معنا په خپلو کتابچو کې لیکي.

۳ـ درې تنه زده‌کوونکي دې په دغو موضوعاتو خبرې وکړي:

- په کلاسیکو شعري چوکاټونو کې د قافیې ارزښت
- ردیف څه ارزښت لري؟
- قافیه بندي یا قافیه جوړونه ولې کره کتونکي انتقادوي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې خوښې د یو شاعر شعر ولیکي او په هغه شعر کې دې قافیې او ردیفونه په جلا رنګونو وښیي. سبا ته دې پرې په لنډیز سره په ټولګي کې خبرې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبیات د اسلام د سپېڅلي دین له نظره

د ((ادب)) کلمه بېلا بېلې معناګانې او تعبیرونه لري. چا د نفس تادیب او تهذیب بللی او چا د انساني معارف او تجربو زده کړه. ادب په عام مفهوم د انساني ښېګڼو ټولګې ته ویل کېږي، خو په ځانګړې معنا، ادب یا ادبیات هغه وینا ته ویل کېږي چې په هنري اغېزمن قالب کې د انساني افکارو، احساساتو او تجربو تعبیروونکې وي. د ((ادب)) کلمه د انساني تاریخ له تګلوري سره یوځای د لوړو، ژورو او ډېر اوږد واټن په وهلو وروستیو پېړیو ته رارسېدلې ده. نن که د چا غوږ ته د ((ادب)) کلمه رسېږي، نو په عام ډول ترې د ((شعراو نثر)) په برخه کې د انسان د ذهني انځور معنا اخیستل کېږي.

ادب خیر ښېګڼې او ټولو لوړو ارزښتونو ته د انسان رابلل او له بدو کارونوڅخه د هغه منع کول دي. نېکو او ښو کارونو ته پام اړول او په دې لاره تلل د ادب معنا څرګندوي. د اسلام ستر پیغمبر د ((ادب)) د کلمې دریځ په ډېرو خوږو الفاظو بیان او ډېر ښکلی انځور کړی دی: [ژباړه: قرآن د ځمکې پر مخ د خدای تعالی له خوا خلکو ته د ادب (بلنځای) دی. له دې بلنې څخه زده کړه تر لاسه کړئ.] په دې توګه ((ادب)) او ((ادبیات)) د اسلام په قاموس کې لوړ دریځ لري.

د ((ادب)) لغوي معنا پوهه،فرهنګ،معرفت، غوره لاره، ښه خوی ده. د ((ادب علم)) هغې پوهې ته ویل کېږي چې د هغې په لاسته راوړنه یوشخص کولی شي سم او ښه شعر ووایي اوښکلی نثر ولیکي، سمه او ناسمه خبره یوتر بله توپیرکړي.

د پورته تعریفونو له مخې د ادب د ډګر پوهان د ادب په تعریف اومفهوم کې دوه توکي ډېر اړین بولي چې مفکوره او فني چوکاټ یا مضمون او هنري بڼه ده. په دې لوست کې د اسلام د سپېڅلي دین له نظره د ادبیاتو پر ارزښت او اهمیت خبرې کوو.

_ ستاسو په اند څرګند بیان او شعر د انسان پر ذهن څه اغېز کوي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کې د ادب دریځ

یو شمېر لیکوالو او پوهانو اسلامي ادب د اسلامي نړۍ لید له لوري د ادیب پر وجدان د ژوند، هستۍ او انسان د غبرګون هنري تعبیر څرګند کړی دی. دلته غواړو د اسلامي ادب پر تګلوري اوخوځښت لنډه کتنه وکړو:

هغه مهال چې د نړۍ پر هسك د اسلام ځلند لمر راوخوت، عربي ادبیات په (شعر، نثر او وینا) کې لوړې پوړۍ ته رسېدلي وو. شعر او وینا پر عربو هغومره زیات ژور اغېز درلود چې پر روح، روان او د ژوند پر ټولو برخو یې برلاسی شوی و. خدای تعالی د خپلې ارادې او حکمت له مخې د عربو منکرو شاعرانو او ادیبانو ته بلنه ورکړه چې د قرآن د یو ډېر کوچني **سورت** په څېر یو **سورت** راوړي، خو هغوی په دې کار ونه توانېدل: [ژباړه: او که تاسې د هغه کتاب په اړه شکمن یاست چې موږ خپل بنده ته نازل کړی، نو د هغه غوندې یو سورت راوړئ ... البقره سورت: ۲۳]. دا کار له یوې خوا د الهي کلام د اعجاز د اثبات او وروستني پیغمبر د رښتینولۍ تأیید او تاکید لپاره د عربو ویناوالو او پوهانو ننګونه وه، له بلې خوا یې اسلام ته د فصیحې وینا او لوړو ادبیاتو ارزښت او اهمیت څرګند کړ.

لوی خدای جل جلاله د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد ﷺ ته لارښوونه وکړه چې د وینا پر وسلې ((د قرآن پر کلمې)) له مشرکینوسره جهاد پیل کړي. [ژباړه: د قرآن (په وسله) له هغوی سره په ستر جهاد، جهاد وکړه: د فرقان سورت، ۵۲ آیت] د عربو په فکري او ټولنیز ژوند کې شعر او وینا زیات اغېز درلود. له همدې امله له مشرکینو سره د مبارزې او مقابلې په ډګر کې د اسلام د ستر پیغمبر شاعران او ویناوال پر خپلو سیالانو برلاسي کېدل. په یوه فکري او ادبي مبارزه (شعر او وینا) کې د تمیم د لویې قبیلې د پلاوي مشر، اقرع بن حابس اعتراف وکړ او ویې ویل: ((په پوره باور دا سړی (پیغمبر ﷺ) منصور او تأیید شوی دی، ځکه ویناوال یې زموږ د ویناوالو په پرتله څرګند غږېږي او شاعر یې زموږ له شاعر ښخه تکړه دی.)) هغه له خپل قوم سره یوځای د اسلام په سپېڅلي دین مشرف شو.

په دې ډول شعر او ادب د نبوت په پېر او له هغه راوروسته د راشده خلفاوو په زمانه کې د اسلام د زده کړو او ایماني اخلاقویه سیورې کې پر مخ لاړ. د اسلام د صدر د پېر د ادیبانو او شاعرانو په زړونو کې یې ځای ونیو. د هغوی په شعرونو او اثارو کې د حماسي قصیدو، اسلام ته د بلنې، د اسلامي ارزښتونو پر ویاړنې، د ستر پیغمبر پر صفت او نعت، د اسلام د شهیدانو په ویر، د الله ﷻ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر نعمتونو د شکر او نورو ښېو وځلېد. په دې پړاو کې د جاهلیت د پېر د شعر او ادب مضمون چې پر مال او شتو، نژاد او قبیلو ویاړنه وه او لوڅ او لغړ غزل پکې دود درلود، له منځه ولاړ او ځای يې نیکو اخلاقو او انساني او اسلامي لوړو ارزښتونو ونیو. ادب او هنر د اسلامي تمدن په لمن کې د انساني لوړو ارزښتونو په توګه وده وکړه او د اسلام او بشري تمدن پر مخ داسې څرګند او ښه وځلېد چې په فرهنګي ډګر او فرهنګي زېرمو کې د انساني برياوو او وياړنو څه ويل له اسلامي ادب او هنر پرته ناشوني او ستونزمن کار و. له بده مرغه دې دود او لارې د تاريخ په اوږدو کې خپل اصلي تګلوری بدل کړ. د اسلامي ادبیاتو د کمزوري کېدو له امله هنر او ادب زیاتره انساني لوړ ارزښتونه له لاسه ورکړل. اوس د دې مهال رارسېدلی چې پر هغې يو ځل بیا له سره غور وشي، ترڅو خپله لاره بیا مومي او په خپلې اصلي څېرې او بڼې د هنر او ادب ډګر ته راووځي.

د اسلامي ادب ځینې ځانګړتیاوې:

په راوروسته پېړيو، په تېره بیا د شلمې پېړۍ په پیل کې د کلاسیک، رومانتیک، ریالیستي، لیبرالي ...   ادبیاتو په څېر بېلا بېل ادبي مکتبونه رامنځته شول. دا ادبي مکتبونه هر يو خپلې ځانګړتیاوې لري، چې د هماغه ډلو ټپلو عقیدې او نظريې خپروي، ځکه ادب او هنر د عقیدو او مختلفو فلسفي افکارو د خپرلو وسیله ده.

د اسلامي لیکوالو او پوهانو له مخې اسلامي ادبیات هم خپلې ځانګړتیاوې لري او په دې توګه له نورو ادبي مکتبونو سره توپير پیدا کوي.. دا ځانګړتیاوې له اسلامي عقیدې اوفکر څخه سرچینه اخلي تر هغه چې د اسلامي ادبیاتو صفت بیامومي.

اسلامي ادب زیاتې ځانګړتیاوې لري. يو څو يې لاندې راوړل کېږي.

۱_ عقیدوي او اخلاقي مسؤولیت

د اسلامي ادبیاتو لومړنۍ ځانګړتیا د ((مسؤولیت)) منل دي. په دې معنا چې اسلامي ادب د اسلامي عقیدې پر بنسټ ولاړ دی او انسان، هستی او ښکلا ته د اسلامي نړۍ لید له لوري ګوري اوهمدا فسلفه يې بنسټ جوړوي.

۲_ دنده او رسالت

اسلامي ادب څرګنده موخه اوهدف لري چې د اسلام له حقیقت څخه سرچینه اخلي. يعنې مسلمان شخص داسې وینا او عمل نه کوي چې په هغې کې د چاګټه او موخه نغښتې نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي. مسلمان اديب نه غواړي خپل وخت خوشې له لاسه ورکړي او يا د بل چا وخت بې ګټې تېر کړي.

۳_ بشپړتيا اوهراړخيزوالی

اسلام انساني نفس او روان ته هراړخېزه کتنه کوي او په دې باور دی چې انسان له بدن او روح دواړو څخه جوړ دی. په دې توګه اسلامي ادب د انسان ټولو اړخونو ته پام کوي او تر ارزونې لاندې يې نيسي چې په هغه کې انسجام، توازن او همغږي رامنځته کړي.

٤_ رښتينولي

اسلامي رښتينولي د لوېديځ د رياليزم د ادبي مکتب په څېر نه ده چې انسان د ماديت په تنګ چاپېريال کې ساتي او انساني ژوند د هغه د زمان او مکان په ژوروالي او اوږدوالي کې له ياده باسي. بلکې د اسلامي ادب رښتينولي انسان د هغه د کمزورو اړخونو او نامنلو کړنو سره يوځای په پام کې نيسي، خو دا حالتونه د لوېديځ رياليستي ادب په څېر تلپاتي نه ګڼي. ځکه د اسلامي ادبياتو له مخې د انسان کمزوري او کږلېچ د تکامل وړ دی او هنر په دې برخه کې بنسټيزه او مهمه ونډه لري.

٥_ رغندتوب او مثبت لوري ته کتنه

د اسلامي ادب بله ځانګړتيا مثبت لوري ته د انسان کتنه او مخ پر ودې فعاليت دی. د دې ځانګړتيا اصلي ريښه د اسلام په اصلي مبادي کې نغښتې ده، ځکه اسلام د انسان کمزوري، ښويېدل او ګناه کول مني، لکه: چې الله تعالی ﷻ فرمايلي دي: [ژباړه: انسان کمزوری پيدا شوی دی. النساء: ۲۸] خو له دې ټولو کمزوريو او ګناهونو سره سره بيا هم اسلامي ادب په دې حالت کې د انسان لاس نيسي او د کمزورۍ او نهيلی له کندو يې راباسي او د پياوړتيا او نېکمرغۍ په لور يې بيايي.

ادب د فضيلت په خدمت کې

اسلام ((ادب د ادب لپاره)) او ((هنر د هنر لپاره)) څرګندونې نه پېژني، بلکې هنر او ادب د انسان او د ټولنې د خير، فضيلت، ښېګڼې، ژمنې او خدمت يوه لار بولي. سپېڅلی قرآن مؤمن او ژمن شاعران د بېباکه، ناڅرګندو او بې ماهيته شاعرانو له ډلې څخه بېلوي او ستايي يې: [خو هغه کسان (دروغجن او لار ورکي شاعران نه دي) چې ايمان يې راوړی او ښه کارونه سرته رسوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او الله جَلَّ جَلَالُهُ ډېر يادوي... الشعراء ۲۲۷]

د اسلام ستر پيغمبر د وينا ښکلا او د شعر حکمت ستايلى او د شعر د اغيز په اړه يې خپل احساسات څرګند ګړي دي: [ژباړه: ښه وينا د سحر په څېر اغېز کوي.] او [ځينې اشعار له حکمت څخه ډک دي.]. هغه خپل شاعران راوبلل چې د شعر او ادب وسله د اسلامي ارزښتونو او د اسلامي ټولنې د واکمنى او برلاسى لپاره وکاروي. په دې اړه يې حسان بن ثابت رضى الله تعالى عنه ته وفرمايل، چې د مشرکينو شعرونو ته په ښو او لوړو شعرونو ځواب ووايي.

د متن لنډيز:

لکه څنګه چې څرګنده ده شعر او ادب د يوې ټولنې د ويښتيا اوبيدارى ستر لامل دى. د يوې ټولنې فرهنګ د هغې ټولنې د شاعرانواو ليکوالو په شعرونو او ليکنو کې غبرګېږي. همدا راز شعر او ادب دى چې د يوې ټولنې تګلورى ټاکي. ښو ته ښه اويدو ته بد وايي. له نېکه مرغه اسلامي شعر او ادب پېړى، پېړى راهيسې زموږ د ګران هېواد افغانستان په فرهنګ کې ژورې ريښې ځغلولي دي اوزموږ پر ټولنې يې درونداغيز کړى دى. زموږ په اسلامي او افغاني ټولنه کې داسې ليکوال اوشاعران تېر شوي او شته چې د اسلامي لارښوونو او ارشاداتو په رڼا کې يې روان ټولنيزحالت څېړلى، خلکو او ولس ته يې د هغوى د نېکمرغى او فلاح لاره ښودلې، د ظالمانو ظلم اود حکمرانانو ناروا کارونو ته يې بد ويلي او مظلوم ته يې د ظالم له منګولو څخه د خلاصون لارې چارې ښودلې دي. ځوانو شاعرانو او ليکوالو ته لازمه ده، د علم او پوهې په داسې ګاڼو ځانونه سمبال کړي چې دنيوي او اخروي نيکمرغي يې پکې نغښتې وي. د شعر له ليکلو او ليکوالۍ څخه يې موخه د وخت تېرول او د لوستونکو د وخت زيانول نه وي، د شعرمضمون او محتوا يې رغنده وي، څرګند پيغام ولري او د انساني او اسلامي ارزښتونو په پام کې نيولو سره خپله ټولنه د خير او فلاح لورې ته رهنمايي کړي. دا حقيقي اسلامي ادب دى او همدا رغنده لار ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ــ زده‌کوونکي دې د بېلا بېلو ادبي مکتبونو نومونه واخلي او له اسلامي ادبیاتو سره دې پرتله کړي.

۲ــ دوه تنه زده کونکي دې د ټولګي مخې ته راشي او د اسلامي ادبیاتو څو ځانګړتیاوې دې بیان کړي.

۳ــ درې تنه زده‌کوونکي دې د ټولنې په ویښتیا کې د رغنده ادبیاتو رول او ونډه څرګنده کړي.

٤ــ مبتذل هنر او ادب څه شی دی؟ دوه تنه زده‌کوونکي دې د نورو په وړاندې پرې خبرې وکړي.

٥ــ فصاحت او بلاغت په وینا کې څومره ارزښت لري؟ یو تن زده‌کوونکی دې پرې خبرې وکړي.

٦ــ ((ادب د ادب لپاره)) تیوري څه معنا لري؟ دوه تنه زده‌کوونکي دې نورو ته خپل نظر څرګند کړي.

۷ــ زده‌کوونکي دې سوچ وکړي چې ادبیات (شعر او نثر) او رسنۍ د یوې ټولنې په پرمختګ او سوکالۍ کې څه ونډه لري. بیا دې خپل نظر په وار نورو ته واوروي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د اسلامي ادبیاتو د اهمیت او ارزښت او د خلکو په ویښتیا کې د هغه د رول په اړه لیکنه وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشحال بابا دستارنامه

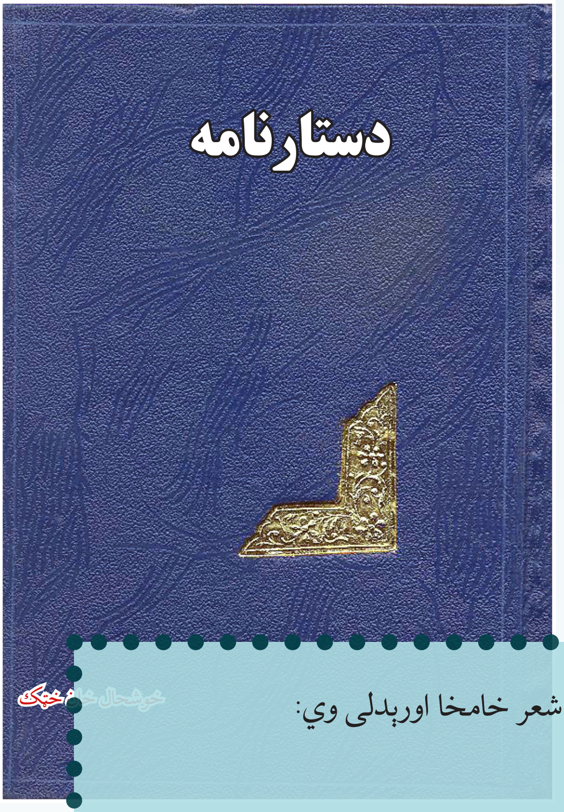

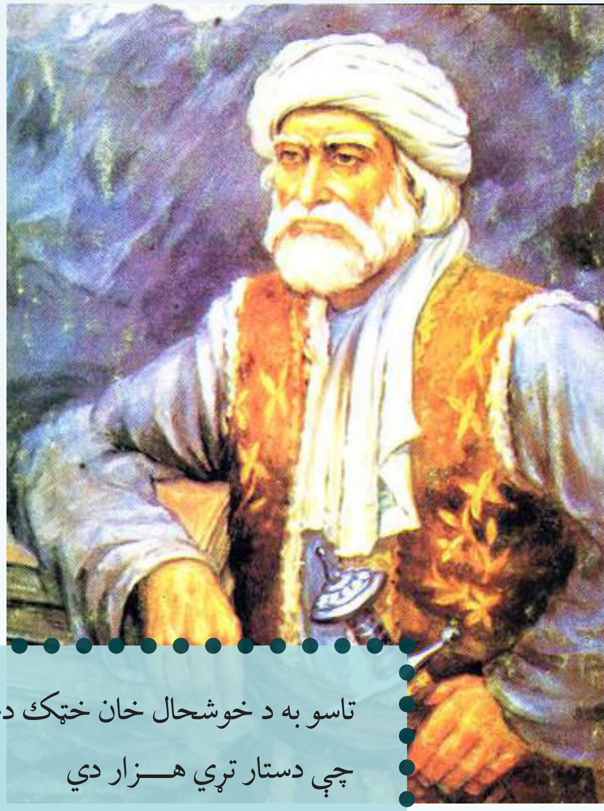

تاسو به د خوشحال خان خټک دغه شعر خامخا اورېدلی وي:

چې دستار تړي هـــزار دي
د دستار سړي په شمار دي

پر دغه شعر يو کتاب خبرې کېدای شي او له نېکه مرغه خوشحال بابا پرې يو ځانگړی کتاب هم ليکلی دی چې ((دستار نامه)) نومېږي. تاسو د خوشحال بابا په اړه مخکې پوره معلومات ترلاسه کړي دي، په دې لوست کې د هغه د ((دستار نامې)) په اړه بشپړ معلومات ترلاسه کوئ او په پښتو ادب کې يې پر ارزښت خبرېږئ.

ـ د خوشحال بابا کوم کوم آثار مو تر اوسه لوستي دي؟

ـ د پښتو د پخواني نثر په اړه څومره معلومات لرئ او کوم کوم کتابونه يې پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال خان خټک د خپل ارزښتناک شعري دیوان په څنګ کې یو شمېر نور کتابونه هم لیکلي دي. د پښتو شعر د ودې او پیاوړتیا د ستر کار په څنګ کې خوشحال بابا د پښتو نثر په وده او پرمختګ کې هم نه هېرېدونکې خدمت کړی دی.

((دستارنامه)) د خوشحال خان خټک هغه اثر دی چې په پښتو نثر یې لیکلی دی. دغه منثور اثر په ۱۰۷۶ هـ. ق. کال کې خوشحال بابا د هند د رنتبور په زندان کې لیکلی دی. دغه وخت هغه د مغولي واکمن اورنګزېب په امر په رنتبور کې بندي و. خپله خوشحال بابا وایي چې په دې وخت کې دی په زندان کې یوازې و او هېڅ کتاب ورسره نه و چې ګټه ترې واخلي او له خپل هېواد څخه د فراق په حال کې یې د دوستانو، یارانو او زامنو د استفادې لپاره لیکلی دی. د کتاب د لیکلو نېټه یې په دې مسرې کې ښودلې ده:

بس دی محنت د بېلتانه

چې د دې کلمو ابجدي ارزښت (۱۰۷۶) کېږي.

د خوشحال خان خټک دغه کتاب په حقیقت کې د مشرتوب لپاره د یو لړ شرایطو ښودل دي، دا هغه شرایط دي چې خوشحال بابا یې په یوه ټولنه کې د مشر لپاره یادول او یا لرل لازمي ګڼي. دا د دستار د اېښودلو، د مشرتوب د لرلو شرطونه دي.

په ((دستارنامه)) کې له سریزې وروسته په دوو بابو یا څپرکو کې د مشرتابه لپاره د شلو هنرونو او شلو خصلتونو یا ځانګړنو لړل تشریح شوي دي. دغه شل هنره او شل خصلته په دې ډول راغلي دي:

اول هنر د ځان د پېژندګلوی، دویم هنر د علم چې کسب کمال باله شي، دریم هنر د خط، څلورم هنر د شعر د نظم، پنځم هنر د تیر اندازۍ دی، شپږم هنر د آب بازۍ، اووم هنر د آسب تازۍ، اتم هنر د ښکار، نهم هنر د شجاعت، لسم هنر د سخاوت، ورکول، پخول، یوولسم هنر د معاشرت، دولسم هنر د اولاد د تربیت دی، دیارلسم هنر د تادیب د خدم، څوارلسم هنر د اسباب د معشیت، پنځلسم هنر د زراعت، شپاړسم هنر د سوداګرۍ د تجارت، اووه لسم هنر د تحقیق د نسب، اتلسم هنر د علم موسیقي، نولسم هنر د نرد د شطرنج دی، شلم هنر د نقاشۍ د تصویر دی.

د خصلتونو په اړه کې دغه شل ځانګړنې لازمې بلل شوې دي:

اول خصلت د مشورت دی، دویم خصلت د عزم، دریم خصلت د خاموشۍ دی، څلورم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خصلت د راستۍ، پنځم خصلت د شرم د حیا دی، شپږم خصلت د خلقت دی، اووم خصلت د مروت دی، اتم خصلت د عفو و کرم، نهم خصلت د تمیز د تانی، لسم خصلت د عدل د انصاف دی، یوولسم خصلت د توکل دی، دولسم خصلت د تربیت، دیارلسم خصلت د خوف د رجاء دی، څوارلسم خصلت د ملک د انتظام، پنځلسم خصلت د همت دی، شپاړسم خصلت د حلم، اووه لسم خصلت د غیرت دی، اتلسم خصلت د حزم د احتیاط، نولسم خصلت د طاعت او شلم خصلت د استغفار.

اروانښاد پوهاند عبدالحی حبیبي د خوشحال خان خټک د دستارنامې په اړه وايي:

خوشحال خان د دستار نامې په لیکنه کې یو مهم کار کړی او هغه دا دی چې ده د پښتو د نثر لیکلو کلک بنسټ په دې کتاب کې پر ساده او روان نثر باندې ایښی دی. د پښتو نثر لرغونې نمونه چې موږ پیدا کړې ده، د کندهار د ارغسان د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء یو څو پاڼې دي چې د تالیف کال یې ۶۱۲ هـ. دی او دغه لیکوال ډېر روان، روښانه او بې تکلفه نثر لیکلی دی او دا ترې څرګندېږي چې د پښتو نثر د مغولو تر دورې د مخه ساده او روان و. کله چې بایزید پیر روښان د ۹۷۰ هـ. په شاوخوا کې خپل خیر البیان لیکه نو مبهمې او تصنعي جملې یې پکې کارولې او تر ده وروسته بیا نورو لیکوالو (لکه اخوند درویزه او نورو) هم د ده پیروي کوله، څرنګه چې دغه ډول نثر په پښتو کې کوم ادبي او هنري ارزښت او ښایست نه لري، نو ځکه خوشحال خان د پښتو نثر لیکنې هغه ستونزمنه لاره پرېښوده او پښتو نثر یې د ساده، رواني او خوږې پښتو لارې ته برابر کړ.

خوشحال له افغاني دودونو سره سم دستار د انسان د لیاقت او استعداد سمبول ګڼي او پګړۍ د ادارې او د اجتماعي ښېګڼې د قوت لپاره یو تعبیر بولي. تاریخي روایتونه دا خبره ثابتوي چې د دې سیمې خلکو په اداره، سیاست او اجتماعي اخلاقو او جهاندارۍ کې ځینې پاخه اصول او فکرونه درلودل.

اروانښاد پوهاند صدیق الله رښتین هم د خوشحال بابا د نثر په اړه لیکي:

خوشحال خان خټک څنګه چې د شعر په نړۍ کې د لوی نوم او شهرت خاوند دی، دغسې د نثر په جهان کې هم یو تکړه پهلوان ګڼل کېږي. په یوولسمه پېړۍ کې چې د پښتو نثر په باغ و بڼ د قافیه وال نثر کومه څپه راغلې وه او پښتو نثر یې له روانۍ او ساده ګۍ ویستلی و، د خوشحال په وخت کې هغه باغ و بڼ بیا تازه ګي وموندله او د پښتو نثر له منځه د قافیې او سجع تکلف لرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو. د دې کار لومړی بېرغ د خوشحال په لاسو پورته شو. ده په خپلو اثرونو کې د عادي روان او ساده نثر لیک دود بیا میدان ته راوایست او د روښان او درویزه د نیم منظوم نثر سلسله یې وشلوله. لکه څنگه چې خوشحال په منځنۍ دوره کې د پښتو شاعرۍ، په تېره د قومي، ملي او حماسي شاعرۍ سرلاری گڼل کېږي، دغسې د نثر په ډگر کې هم د یو لاربنود او مؤسس په نامه یادېږي.

په دستارنامه کې سیاست، تدبیر، اخلاق، پوهه او پښتونولي دا ټول یو ځای شوي دي او د پښتو په ښایسته جامه کې یې ځان ښکاره کړی دی. په دستارنامه کې ځای په ځای پښتو شعرونه، پارسي بیتونه او عربي عبارتونه هم راغلي دي چې هغه پرې خپل مطلب ثابتوي. دلته د دستارنامې د نثر د بېلگې لپاره د (څلورم هنر د شعر، د نظم) د سرلیک یوه برخه لولو:

((دا هنر چې د شعر د نظم دی، هم داخل د کسب کمال دی، اما مشتق دی له شعوره چې جبلي طبیعت د شعر لري، شعر د هغه دی. فنونه، صنعتونه یې په کسب حاصلېږي. که ډېر تحصیل د علم وکا، صنایع، بدایع د شعر زده کا چې طبیعت د شعر جبلي نه لري، خبره به نظم نه کا. د شعر هم جبلي طبیعت بویه، هم یې علم د صنایع بدایع بویه چې واړه زده کا، سوای تر دا نمک، شیریني د شعر تعلق په درد په محبت لري چې پخته گي یې په استعمال. در اصل شعر په لغت کې کلام منظوم و ته وایي، دواړه مصراع د بیت په تول تللې، په حرفونو سره سمې، عروض قافیه سره جوړ...

د شعر طبیعت په مثال د توند باد دی. لویې ونې طاقت لري چې ورته ودرېږي او که نه چې بنیاد محکم نه لري، هغه ونې له ویخه نړوي. قوت د علم بویه چې وېخ یې پرې محکم وي او کنه، بې افت، مضرت به پاته نه شي چې بې علم شعر وایي څو نقصانه لري.

اول خو به یې درست ونه وایي. د شعر د عیب جاسوسان ډېر دي، ځان به د خندا کا. بل دا چې که فقط د شعر بدایع صنایع د عروض علم زده کا، قوت یې د نور علم نه وي، خطا به ورځنې واقع شي، ایمان به بای کا. بل دا چې د شعر مستي ډېره ده چې تاب یې د مستی د علم په زور رانه وړي، مخبط به شي، که له دې واړو کارونو تېر، کمال یې حاصل، هغه سړی که شعر وایي، هغه علم، حکمت، فضیلت دی، و هغه وته که رخصت نه دی هم رخصت دی.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

خوشحال خان خټک د مهمو منظومو آثارو تر څنګ په نثر هم يو شمېر غوره کتابونه ليکلي دي. په دې لړ کې ((دستار نامه)) په ځانګړي ډول د يادونې وړ ده. دستار نامه خوشحال بابا د هندوستان د رنتبور په زندان کې په ۱۰۷٦ هـ. ق. کال هغه وخت ليکلې ده چې د مغولي مستبد واکمن اورنګزېب له خوا هلته بندي و. په زندان کې ورسره کتابونه نه وو او دغه مهم اثر يې له خپلې حافظې څخه ليکلی دی. د نورو آثارو بيتونه يې هم له خپلې حافظې پکې نقل کړي دي.

دستار نامه د پښتو نثر په وده کې ډېر ارزښت لري. د هغه نثر روان، ساده او ښکلی دی. په دستارنامه کې د پښتو نثر يوه ځانګړې تيره ايښودل شوې ده.

څرګندونې

ـ رنتنبور: په هندوستان کې د هغه وخت يو مشهور زندان و چې خوشحال بابا پکې بندي و.

ـ ابجد: د شمېر يو ځانګړی ډول دی. زموږ په کلاسيکه شاعرۍ کې د وخت او نېټو د ټاکلو لپاره ترې ګټه اخيستل کېدله. داسې چې هر توری د يو عدد (شمېر) لپاره ټاکل شوی دی. کله چې د يو بيت توري د دغو ټاکلو عددونو په شمېر سره جمع شول نو يوه ځانګړې نېټه يا کال ترې جوړېږي. د ابجد ټول توري داسې دي: ابجد هوز حطی کلمن سعفص قرشت ثخذ ضظغ. او شمېر يې داسې دی:

ا	ب	ج	د	هـ	و	ز	ح	ط	ی
۱	۲	۳	٤	٥	٦	٧	٨	٩	۱۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

ك	ل	م	ن	س	ع	ف	ص	ق	ر
٢٠	٣٠	٤٠	٥٠	٦٠	٧٠	٨٠	٩٠	١٠٠	٢٠٠
ش	ت	ث	خ	ذ	ض	ظ	غ		
٣٠٠	٤٠٠	٥٠٠	٦٠٠	٧٠٠	٨٠٠	٩٠٠	١٠٠٠		

فعاليتونه

١ــ زده‌کوونکي دې د دې لوست يو يو پراگراف په لوړ غږ ولولي. نور زده‌کوونکي دې ورته غوږ شي. په هر پراگراف کې دې يو بل زده‌کوونکی يوه پوښتنه جوړه کړي او له همدې زده‌کوونکي څخه دې يې وکړي چې متن يې لوستی دی. دا کار دې په ټول لوست کې تکرار شي.

٢ــ گرامري برخه: زده‌کوونکي دې په دريو ډلو ووېشل شي:

الف: لومړۍ ډله دې د دې متن خاص نومونه له ځانه سره وليکي.

ب: دويمه ډله دې عام نومونه يادداشت کړي.

ج: دريمه ډله دې د دې متن صفتونه يادداشت کړي.

د: هره ډله دې خپل ليست وليکي او ټول دې يې په گډه ليست بشپړ کړي.

٣ــ د ابجد د تورو د شمېر په اړه دې زده‌کوونکي يو له بله پوښتنې وکړي.

٤ــ خو تنه زده‌کوونکي دې د دستارنامې په اړه خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د دستارنامې هغه نثر چې د دې لوست په پای کې راغلی دی، په غور ولولي او بيا دې د شعر او نظم په اړه د خوشحال بابا خبرې په خپلو خپلو عبارتونو وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو قلمي پانګه

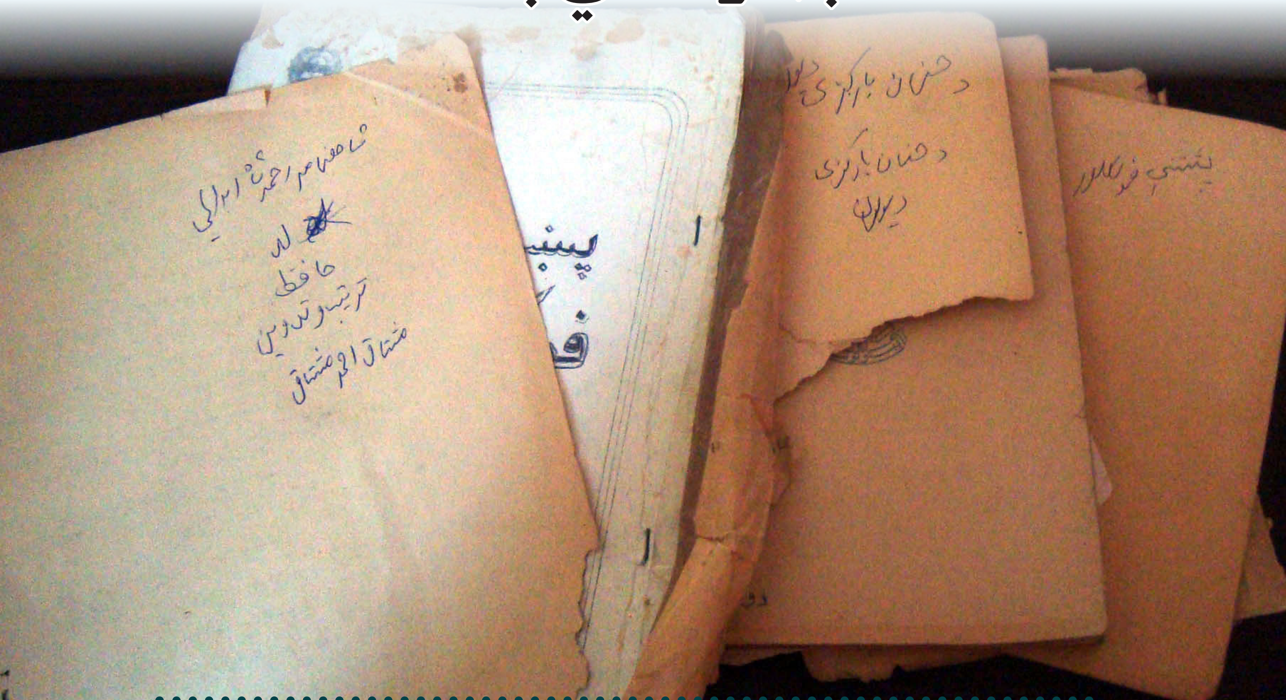

د پښتو ژبې د کتابونو قلمي پانګه زموږ د کلتوري او ادبي میراث یوه ډېره ارزښتناکه برخه ده. دا په پښتو ژبه د لاسکښلو (قلمي) کتابونو هغه نسخې دي چې د تېرو اوږدو کلونو په لړ کې لیکل شوي، په بېلابېلو وختونو کې د بېلابېلو کاتبانو یا خطاطانو له خوا خطاطي شوي او د نړۍ په ګوټ ګوټ کې په بېلابېلو هېوادونو کې په ملي کتابتونونو یا ارشیفونو او یا د ځینو کسانو په ځانګړو (شخصي) کتابتونونو کې د قیمتي آثارو په توګه ساتل کېږي.

په دې لوست کې په افغانستان، پښتونخوا او ټوله نړۍ کې د پښتو د دغې ارزښتناکې علمي، ادبي او کلتوري پانګې په اړه تاسو ته ګټور معلومات وړاندې کېږي. د دغې پانګې د ارزښت او اهمیت په اړه به تاسو ته یو شمېر ټکي روښانه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قلمي پانګه هغو نسخو یا کتابونو ته ویل کېږي چې په لاس لیکل شوي او خطاطي شوي وي. دغه کتابونه یا قلمي نسخې د دې په څنګ کې چې ځینې یې د خطاطۍ د هنر ښکلې نمونې لري، زموږ د ولس او ژبې د علمي او ادبي شتمنۍ غوره پانګه یې هم په خپلو پاڼو کې خوندي کړې ده.

له بده مرغه د پښتو ژبې د دغې ارزښتناکې قلمي پانګې ډېره زیاته برخه د زمانو د ناوړه حالاتو او شرایطو له کبله له منځه تللې ده، خو هغه برخه چې موږ ته راپاتې ده او د زمانې توپانونو له ځانه سره نه ده وړې، دغه برخه هم ډېره ارزښتناکه ده. که موږ ښه ځیر شو، نو هغه حالات او شرایط په ښه توګه ځانته څرګندولی شو چې زموږ د دغې مهمې ادبي او کلتوري پانګې ډېره برخه یې تباه کړې، سوځولې او تر خاورو لاندې کړې ده. دلته ځینو هغو لاملونو ته تم کېږو چې زموږ دغه غوره پانګه د زمانو په اوږدو کې څنګه له تباهۍ او ترې تم کېدو سره مخامخ شوې ده:

۱ـ زموږ په ولس کې د زده کړې او سواد د کچې ټیټوالی د دې لامل شوی چې خپله زموږ خلک خپلې دې پانګې ته پاملرنه ونه کړي. له بده مرغه زموږ خلک د خپلې ژبې د مهمو قلمي کتابونو ساتلو او خوندي کولو ته نه دي متوجه شوي. وخت په وخت یې له لاسه وتلي، په قبرونو او سمڅو کې یې تر خاورو لاندې کړي او آن سوځولي یې دي.

۲ـ د کورنیو جګړو او بهرنیو یرغلونو په لړ کې جنګ جګړو هر څه تباه کړي دي. د دغو جنګ جګړو اورونو زموږ ډېر ادبي او کلتوري میراثونه او په دې لړ کې زموږ د ژبې ډېر قلمي کتابونه له منځه وړي او تباه کړي دي.

۳ـ له بده مرغه موږ د اوږدو ناخوالو بهیرونو هم د خپلو کلتوري او ادبي میراثونو راټولولو او تنظیمولو ته نه یو پرېښي. اوس به هم د افغانستان او پښتونخوا په ګوټ ګوټ کې ډېر داسې قلمي کتابونه موجود وي چې موږ ترې نه یو خبر، یا به د کورونو، حجرو او جوماتونو په کونجونو کې پراته وي او یا به په قبرونو او سمڅو کې خاورو او چینجو خوړلي او یا نیمه سلامت پراته وي، خو خپل ولس به یې ترې نه وي خبر.

د شتو معلوماتو له مخې په افغانستان، پښتونخوا او د نړۍ په جلا جلا برخو کې د پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبې هغه قلمي کتابونه چې له پورته يادو شوو ناخوالو څخه روغ پاتې او يا يې تر اوسه پورې مورږ ته پته لګېدلې ده، دغه اثار او کتابونه هم د پښتو د سترو او ارزښتناکو علمي، ادبي پانګو په توګه د پاملرنې وړ دي.

تر اوسه پورې د درې زرو په شاوخوا کې د پښتو قلمي کتابونو څرک لګېدلی دی، دا د داسې يو ولس لپاره چې د ژوند ډېره برخه يې په جنګ جګړو کې تېره شوې او نورې خونړۍ پېښې او تاړاکونه پرې راغلي دي، يوه وياړلې فرهنګي- ادبي پانګه ګڼل کېږي.

د پښتو د دغو قلمي کتابونو او نسخو په اړه زموږ يو شمېر پوهانو او يو شمېر بهرنيو څېړونکو پلټنې کړي او څېړې کړې دي. د افغانستان نوميالي ليکوال څېړندوی حبيب الله رفيع د پښتو قلمي پانګې د راپېژندلو لپاره د ستاينې وړ کار کړی، خو لا تر اوسه نه دی خپور شوی. په دې لړ کې يو شمېر کتابونه خپاره شوي او په هند، انګلستان، روسيې، افغانستان او پښتونخوا کې يې يو شمېر پښتو قلمي کتابونه راپېژندلي دي.

د هغو معلوماتو له مخې چې اوس زموږ په واک کې دي، تر ټولو زياتې قلمي نسخې د پېښور په پښتو اکاډمۍ کې خوندي دي چې شمېر يې (۵۲۰) نسخو ته رسېږي. وروسته د افغانستان د علومو اکاډمۍ کتابتون راځي چې (۱۷۷) پښتو قلمي کتابونه پکې ساتل کېږي. د افغانستان په ملي ارشيف کې (۱۲٦) نسخې خوندي دي.

په بهرنيو هېوادونو کې تر ټولو زياتې پښتو قلمي نسخې د انګلستان په کتابتونونو کې خوندي دي چې شمېر يې (۱٦۹) نسخو ته رسېږي. د هند په کتابتونونو کې (۱٤٤) او د پخواني شوروي په کتابتونونو کې (۵۰) نسخې خوندي دي.

له دغو رسمي کتابتونونو چې راتېر شو په يو شمېر شخصي کتابتونونو کې هم زيات شمېر ارزښتناک پښتو قلمي کتابونه ساتل کېږي.

د پښتو قلمي نسخو په فهرستونو کې ډېر مهم کتابونه را تر سترګو کېږي چې يو شمېر يې زموږ د لرغوني او کلاسيک ادب ډېر مهم کتابونه ګڼل کېږي.

په دغو نسخو کې د تاليف له مخې ډېره زړه نسخه د سليمان ماکو ((تذکرة الاولياء)) ده چې تر ٦۱۲هـ. ق. کال وروسته تاليف شوې ده. د کتابت له مخې ډېره زړه نسخه د پير

(c) ketabton.com: The Digital Library

روښان ((خير البيان)) ده چې په ۱۰۶۱هـ. ق. کال کې خطاطي شوې ده.

د شتو معلوماتو له مخې د پښتو قلمي پانګې په لړ کې هغه اثر چې ډېرې زياتې نسخې يې په لاس کې دي د اخوند درويزه ((مخزن الاسلام)) دی چې تر ۳۰۰ زياتې نسخې يې پيدا شوې دي.

په دغو نسخو کې مهمې مصورې نسخې د رحمان بابا ديوان او د سکندر خان ((ليلى او مجنون)) دی چې په سوونو تصويرونه لري. ډېرې نفيسې او هنري نسخې د خوشحال بابا ديوانونه، د مصري خان ګګياڼي ديوان، د سکندر خان ديوان او ګڼې نورې نسخې دي چې په ښکلي خط کښل شوې دي. دغه راز ډېرې قيمتي نسخې د خوشحال خان خټک په خپل لاس ليکلی ديوان دی چې پر ۱۰۹۹هـ. ق. کال يې کتابت کړی او دغه راز د محمد هوتک پټه خزانه ده چې په ۱۳۰۳هـ. ق. کال کې يې کتابت ترسره شوی دی.

په دغو نسخو کې يو شمېر نسخې چاپ او خپرې شوې دي، خو يو زيات شمېر دغه قلمي نسخې او کتابونه تر اوسه پورې لا د چاپ په ګاڼه نه دي سمبال شوي. که دغه نور مهم آثار هم چاپ او خپاره شي نو زموږ د ولس ستره ادبي، علمي او کلتوري پانګه به د ټولو لاسونو ته ورورسېږي.

د متن لنډيز:

پښتو ژبه ډېرې قلمي نسخې لري. دغه قلمي نسخې د افغانستان، پښتونخوا او د نړۍ په ګوټ ګوټ کې په ملي او رسمي کتابتونونو او ارشيفونو او دغه راز د ځينو کسانو په ځانګړو او شخصي کتابتونونو کې ساتل کېږي. تر اوسه پورې د پښتو د دغې قيمتي پانګې د نژدې درې زره نسخو يا کتابونو پته لګېدلې ده. دغه نسخې زياتره يې په افغانستان، پښتونخوا، انګلستان، هند، پخواني شوروي اتحاد او نورو ځايونو کې خوندي دي. سره له دې چې له دغو نسخو څخه د لرغوني او کلاسيک ادب يو شمېر آثار چاپ او خپاره شوي دي، خوګڼ شمېر داسې مهم او ارزښتناک آثار لا تر اوسه پورې ناچاپ پاتې دي چې خپرېدل يې د ژبې د شتمنۍ په زياتونه کې مهمه ونډه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ د دغه متن یو یو پراگراف دې په وار سره یو یو زده‌کوونکی په لوړ غږ ولولي او نور دې ورته غوږ کېږدي.

۲ـ د متن له لوستلو او اورېدلو وروسته دې زده‌کوونکي دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- تر اوسه پورې په ټوله نړۍ کې د څومره پښتو قلمي نسخو او کتابونو پته لګېدلې ده؟
- تر ټولو زياتې پښتو قلمي نسخې په کوم ځای او کوم کتابتون کې ساتل کېږي؟
- په نورو کومو رسمي کابتونونو کې د پښتو قلمي نسخې شته دي؟
- د ملي او رسمي کتابتونونو او ارشيفونو په څنګ کې په نورو کومو ځايونو کې پښتو قلمي نسخې او کتابونه ساتل کېږي؟

گرامري برخه:

الف: تاسو د ستاينوم (صفت) په اړه پوره معلومات لرئ. په دغه ټول متن کې تاسو لومړی صفتونه په نښه کړئ او بيا يې په خپلو کتابچو کې د دغه صفت پر ځای بل صفت وکاروئ، لکه په دې توگه:

((له بده مرغه د پښتو ژبې د دغې ارزښتناکې قلمي پانگې ډېره زياته برخه د زمانې د ناوړه حالاتو او شرايطو له کبله له منځه تللې ده...))

د صفتونو (ستاينومونو) له بدلون سره:

((له بده مرغه د پښتو ژبې د دغې قيمتي لاسکښلې پانگې ډېره زياته برخه د زمانې د خرابو حالاتو او شرايطو له کبله له منځه تللې ده...))

ب: په دې متن کې لس قيده په نښه کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که تاسو ته د خپل کور، کلي، جومات او حجرې په کوم کونج کې د کوم قلمي کتاب پته لګېدلې وي، په لنډه توګه یې معرفي کړئ. که مو پیدا نه کړ، په کلي کور کې د کوم بل مهم پښتو کتاب په اړه نیمه پاڼه لیکنه وکړئ او په سبا یې خپلو ټولګیوالو ته واوروئ.

د کاظم خان شیدا خو ثلوریزې

په لږ قانع شه خاطر کړه جمع
لرې له زړه کړه د ډېرو طمع
چې قناعت یې په سیم ونه کړ
سر بریده شوه په زرو شمع

فروتني کړئ سربلندانو
بهره یو نه وړه خودپسندانو
تل خمیده وي بارداري ځانګې
تواضع خوی کړه بهره مندانو

واوره له ما نه که شنوا یې
د ازله سته ولې رسوا یې
د رزق په مرسته سرګرداني کړې
که مور تر حلقه لکه آسیا یې

په زړه مې ګرځي د غرونو څوکې
حملې د بازو د زرکو کوکې
وواېه څه کا د روه نسیمه
ګیرا منګولې زیبا مښوکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالحمید مومند

د پښتو ادبیاتو د لرغوني او منځنۍ دورې د نومیالیو شاعرانو په اړه مو ځای ځای ځیني مطالب لوستي دي. د پښتو په کلاسیکه شاعرۍ کې ډېر لیکوالان او شاعران تېر شوي خو دلته یوازې درې نومیالي څېرې د پښتنو د باباگانو (لویو ستو) په توگه تر بل هر چا د زیات شهرت او محبوبیت لرونکي دي. خوشحال بابا، عبدالرحمٰن بابا او عبدالحمید مومند بابا.

په تېرو ټولگیو کې د خوشحال خان ختک او عبدالرحمن بابا په اړه غږېدلي یو، په دې لوست کې د عبدالحمید مومند ژوندلیک، آثار او کتابونه پېژنو او د هغه د شعر په زړه پورې بېلگې لولو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالحمید مومند د پښتو له سترو شاعرانو څخه ګڼل کېږي. له بده مرغه د نورو ډېرو پخوانیو شاعرانو په څېر یې د زوکړې او مړینې جوتې نېټې نه دي معلومې. د زېږېدو د ټاټوبي په هکله یې هم څېړونکي یوه خوله نه وو، خو وروستیو څېړنو جوته کړې ده چې حمید بابا د پېښور- کوهاټ سرک او باړې روډ پر بنې غاړه پراته کلي ماشوکګر (ماشو) کې زېږېدلی دی.

د پخوانیو څېړنو له مخې یې ژوند تر ۱۱٤٥ هـ. ق. پورې باوري و، خو د هغه د شرعة الاسلام نومي کتاب له پیدا کېدو سره سم، معلومه شوه چې تر ۱۱٤۸ هـ. ق. کال پورې خو ژوندی و، ځکه چې هغه کتاب یې په همدې کال پای ته رسولی دی. مزار یې د ماشو (یا ماشوکګر) په لویه هدیره کې دی.

د حمید مومند په آثارو کې دغه لاندې کتابونه تر اوسه پیدا شوي او وخت پر وخت خپاره شوي دي:

۱_ دیوان: د حمید دیوان د اټکل له مخې د هغه په خپل ژوند کې راټول شوی دی. په ادبي کړیو او محافلو کې د (دُرو مرجان) په نوم هم یاد شوی دی. قلمي نسخې یې زیاتې پیدا کېږي او څو څو ځله په هندوستان، پښتونخوا او افغانستان کې چاپ او خپور شوی دی. د عبدالحمید مومند وروستی چاپ شوی دیوان تر ټولو بشپړ دیوان دی چې (۲۹۰) غزلې، قصیدې، یو مخمس، یو ترکیب بند او دوې څلوریزې لري چې د ټولو بیتونو شمېر یې (۲۹۳۲) ته رسي.

۲_ شاه او ګدا: د حمید بابا یو ژباړل شوی منظوم داستاني اثر دی. دغه اثر هغه له فارسي نظم څخه پښتو ته اړولی دی. شاه او ګدا په فارسي ژبه د هلالي چغتایي اثر دی. د ژباړې په پیل کې حمید مومند وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې باعث اخونزاده غلام محمد شو   د نفر په خبر صاحب په خوش آمد شو
وې يې زر شه قلم واخله تکيه خداى کړه   په پښتو، فارسي قصه د شاه گداى کړه
هلالي که د هلال په خبر نگار کړه   ته يې مياشت د خوارلسمې په سينگار کړه
غرض دا چې په غوښتو د دې غرض   را ته پيښ په هره پښه شو مرض
پرې مې نه لگېدې هېڅ انې بانې   را ته کښېناست مدعي په آستانې
چې يې نه شوم له خاطره وتى هېڅ   خواه ناخواه مې زړه ته واچاوه دا پېڅ
لېونې غوندې مې پورې په کور اور کړ   په رڼا مې يې روښانه کلى کور کړ
دې ويلاړ مې فراغت له زړه ولاړ کړ   د بل زړه مې رغاوه خپل مې لتاړ کړ
په تکليف سره مې گرم سوړ دکان کړ   سم له لاسه مې دا تېر پرې پيکان کړ
چې په زړه کې مې لړم د دې فکرت و   سن زر سل اووه دېرش کاله د هجرت و

۳_ نيرنگ عشق: دغه اثر په فارسي ژبه د مولانا محمد اکرم غنيمت په قلم ليکل شوى او حميد مومند په خوږه او روانه شاعرانه ژبه پښتو کړى دى.

٤_ شرعة الاسلام: دغه اثر په عربي ژبه ليکل شوى دى او ليکوال يې د بخارا مفتي امام الواعظ محمود بن ابى بکر الحنفي دى. حميد مومند د حضرت پيغمبرﷺ د سنتو په اړه دغه کتاب په پښتو خواږه نظم ژباړلى دى. د دغه کتاب بشپړه نسخه چې د اتکل له مخې پنځلس زره بيته ده، تر اوسه نه ده پيدا شوې، خو نيمايي کتاب يې چې تر اوسه تر لاسه شوى دى، د بيتونو شمېر يې (۷۳۶۰) ته رسېږي.

د پښتو ادبي تاريخ څېړونکي حميد مومند په پښتو شاعرۍ کې د هندي مکتب يا هندي سبک مخکښ گڼي، دى خپله هم په پښتو شاعرۍ کې د داسې يو ځانگړي سبک مؤسس گڼل شوى دى چې وروسته نورو شاعرانو هم پر هغه لاره يون کړى دى.

کانديد اکاډميسين محمد صديق روهي په دې اړه په زړه پورې بحث کوي چې ځينې برخې يې لولو:

حميد مومند په داسې شرايطو کې لوى شوى دى چې له يوې خوا هندي سبک د خپل عروج لوړې څوکې ته نژدې شوى دى او له بلې خوا د پښتو ادب په هسک کې له ده څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکې د خوشحال او رحمان بابا په شان رانه ستوري ځلېدلي وو. د حمید فرهنګي چاپېریال د ادبي نوښتونو او مذهبي بدعتونو د خپرېدو له دوران سره اړه لري. په دغه دوران کې په هنر او شعر کې پرمختیا او نوښتونه لیدل کېږي. حمید د دغه چاپېریال یو پښتون شاعر دی، یعنې د ده په شعر کې د یاد شوي کلتور چاپېریال او د پښتو د ادبي میراث ارزښتونه سره ترکیب شوي دي او نوی سبک یې ایجاد کړی دی. دغه سبک د هندي سبک تر اغېزې لاندې دی، خو تر یوې اندازې یې خپله خپلواکي هم ساتلې ده. حمید د هندي سبک په اړه ښه پوهېده او د هغه د تقلید پوره وړتیا یې هم لرله، خو ده په ارادي توګه د پښتو د خپل متداول سبک خپلواکي په پام کې ساتلې وه.

د حمید مومند په شاعرۍ کې بېلابېل عشقي، اجتماعي، اخلاقي او نورې موضوع ګانې د شعر د مضمون په توګه را تر سترګو کېږي.

چې د بل په نامرادۍ کې مراد غواړي
دا سبب ګڼه د خپلې نامرادۍ

یا دا چې:

یو قدم چې د بدانو پیروي کړي
دانسته په لوی کمر ځغلي میدان خوري
ما ته سره په وینو خوله لېوه لیده شي
چې د ظلم په پیسه پېروی پان خوري

یا:

په خندا خدمت د خلقو کړه که مرد یې
جفاکښه نښانه اوسه تیر مه شه
نور قیدونه واړه سهل دي حمیده
خو په غاړه دې د طمعې زنځیر مه شه

د حمید دیوان چې په ((دُر و مرجان)) هم نومول شوی، د پښتو د لوړې شاعرۍ غوره بېلګې لري. د هغه په دیوان کې د نازکخیالۍ نندارې ته کښېناستی شو او له همدې کبله

(c) ketabton.com: The Digital Library

حمید مومند د نازکخیال او موشګاف شاعر په نوم شهرت لري. د هغه منظومې ژباړې هم د پوره ارزښت وړ دي. د ((نیرنګ عشق)) او ((شاه او ګدا)) منظومې ژباړې یې ډېرې په زړه پورې دي. د حمید مومند د دیوان د انتقادي متن ښاغلي ترتیبونکي د دیوان په سریزه کې د هغه د ژباړو ځانګړنې شمېرلې دي:

۱_ دی ترجمه په داسې قوت کوي چې په دواړو ژبو کې یې لاسبرى ځنې ښکاري.

۲_ د ده ژباړې د بلې ژبې د تعبیرونو رنګ نه لري، بلکې زیار یې ایستلی دی چې د پښتو ژبې په خپل اصلي رنګ کې یې ترجمه کړي.

۳_ د ده ترجمه ټکی په ټکی نه بلکې آزاده ترجمه ده او اصل مطلب یې په خپله خوښه په آزاده توګه ژباړلی دی.

٤_ له ترجمې یې د ژباړې بوی نه راځي او سړی فکر کوي چې دغه وینا خپله د شاعر ده. د ده ټولې ژباړې دغه ځانګړنې لري.

د عبدالحمید مومند له دیوان څخه د هغه د کلام دوه بېلګې را اخلو او د هغه د شعر د نمونو په توګه یې لولو:

لومړی نمونه:

یـاره مـه نمانځـه رقیـب پـه دشـنامونه
هـر سـفله تـه بخښـل نـه شـي انعامونه

یـا مـې عمر تلـوار کړونـی دی یـا ته یې
چـې همېش راځخه ځې پـه لوی ګامونه

پـه اواز د اوبـو تنـده نـه ماتېـږي
کلـه سـود شـي د دیـدن پـه سـلامونه

یـار لـه یـاره خوا پـه خـوا فایـده مومي
اخیسـتی نـه شـي بوسـه پـه پیغامونـه

کامرانـي مـې له تا هېـڅ حاصلـه نه کړه
ډېـر مـې وکـړه پـه دا طمـع ناکامونـه

چـې لـه تـا د وفـا طمـع کـړم پوهېـږم
بېهـوده ږدم و عنقـاو تـه دامونـه

چې مجنون غوندې په مینه کې ګمنام شي
د هغـو پـه جهـان وخېـژي نامونـه

چې سـبا مشـت وګرېوان وي له خوبانو
کـه نـن وکاندي حمید سـل سـوګندونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه بېلګه:

ارزومنـد د يـار د درد پـه دوا مـه شـه
ببګانه د خپلو منځ لره را مه شه

هنګامـه د مينـې ګرمـه ده تـر حسـنه
د مجنون د در ګدا شه ليلا مه شه

کـه بانـه دي د نـګار ټـول تېره غشـي
يو زما د زړه له نخښې خطا مه شه

کـه مې پرېوته سـياهي په خاطـر باندې
چې له زلفو د دلدار ده رڼا مه شه

کـه بلا په عشـق کې ډېـرې وي ناصحه
دا بلا واړه په ما شه په تا مه شه

پروانـه غوندې خوله پټه خپسـر سـېزه
د سپند په څېر شوخ چشم رسوا مه شه

هېڅ دې دم ورباندې نه لګي ناصحه
دا حميـد بـلا وهلـی مـلا مـه شـه

د متن لنډيز:
عبدالحميد مومند د پښتو په پخوانيو شاعرانو کې د پوره شهرت خاوند دی. په پښتو ادب کې تر خوشحال خان خټک او عبدالرحمن بابا وروسته، د حميد مومند شهرت او محبوبيت تر نورو زيات دی. د حميد ژوند تر ۱۱٤۸ هـ. ق. کال پورې باورې دی. د شعر ديوان يې د ((دُرو مرجان)) په نوم شهرت لرې او پر ديوان سربېره يې دغه آثار هم په نظم ژباړلي دي: شاه او ګدا، نيرنګ عشق او شرعة الاسلام.
عبدالحميد مومند د خپل ځانګړي سبک شاعر دی او نورو ډېرو شاعرانو د ده د سبک پيروي کړې ده. هغه په پښتو شاعرۍ کې د نازکخيال او موشګاف شاعر په توګه هم پېژندل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګندوني

هلالي چغتايي: د نهمي هجري پېړۍ د پای او د لسمي پېړۍ د پيل شاعر دی. هلالي چغتايي د پارس په استر آباد کې زېږېدلی او په هرات کې لوی شوی دی. خپل نوم يې بدر الدين دی. په ۹۳۶ هـ. ق. کال وژل شوی دی.

مولانا محمد اکرم غنيمت د مغولي اورنګزېب د واکمنۍ په وخت کې د لاهور د نواب محمد مکرم خان نديم او مصاحب و. ويل کېږي چې مولانا غنيمت د محمد مکرم خان د زوی عزيز او د هغه د پی مخي (معشوق) يعني شاهد کيسه د نيرنګ عشق په نامه په نظم وليکله.

هندي مکتب يا سبک: دا چې په فارسي يا پښتو ادب او شاعرۍ کې د هندي مکتب اصطلاح سمه ده که د هندي سبک، څېړونکي بېلابېل نظرونه لري. ارواښاد محمد حيدر ژوبل د هندي سبک ځانګړنې داسې شمېرلې دي:

۱ــ باريک مضمونونه، پېچلي افکار، غير طبيعي خيالونه، خاصې استعارې، کنايې او تشبيه ګانې او ډېره زياته خيالبافي.

۲ــ له ژوند نه شکايت، د ژوند د کرغېړنو اړخونو بيانول.

۳ــ د اغراق او مبالغې په ډول د غم، درد او خپګان څرګندولو ته تمايل.

٤ــ وياړ او غرور او په شعر کې د خپل مقام په لوړتيا فخر کول.

۵ــ له حده زياته مبالغه او اغراق.

انتقادي متن:

د پخوانيو کتابونو او د شاعرانو د ديوانونو د انتقادي متن ترتيب دې ته وايي چې له بېلابېلو قلمي او چاپي نسخو څخه يو داسې متن برابر شي چې کره او سم وي. په حقيقت کې له بېلابېلو نسخو د يوې کره نسخې برابرولو ته انتقادي متن وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ــ د دې متن یو یو پراګراف دې یو یو زده‌کوونکی په لوړ غږ ولولي او نور دې غوږ ورته کېږدي.

۲ــ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

ــ حمید مومند له کومو دوو نورو نومیالیو پښتنو شاعرانو سره د شهرت او محبوبیت له کبله په یو کتار کې یادېږي؟

ــ د حمید مومند دیوان په کوم نوم یادېږي؟

ــ عبدالحمید مومند د کوم سبک په شاعرانو کې شمېرل کېږي؟

۳ــ زده‌کوونکي دې په دغو څلورو ځوابونو کې یو سم ځواب په نښه کړي:

حمید مومند د دغو آثارو څښتن دی:

الف: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، نیرنګ عشق، دستار نامه.

ب: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، تاریخ مرصع، شاه او ګدا.

ج: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، شاه او ګدا، نیرنګ عشق

د: شاه و ګدا، شرعة الاسلام، خیر البیان، نیرنګ عشق.

٤ــ څو تنه شاګردان دې پر دغو موضوع ګانو لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د هندي مکتب ځانګړنې
- د حمید مومند د ترجمه شوو کتابونو ځانګړنې
- د حمید مومند آثار

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې له دې لوست څخه په استفاده، په پښتو ادب کې د حمید بابا د مقام په اړه لنډ څه ولیکي او په بله ورځ دې یې په ټولګي کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

احمد شاهي شهنامه

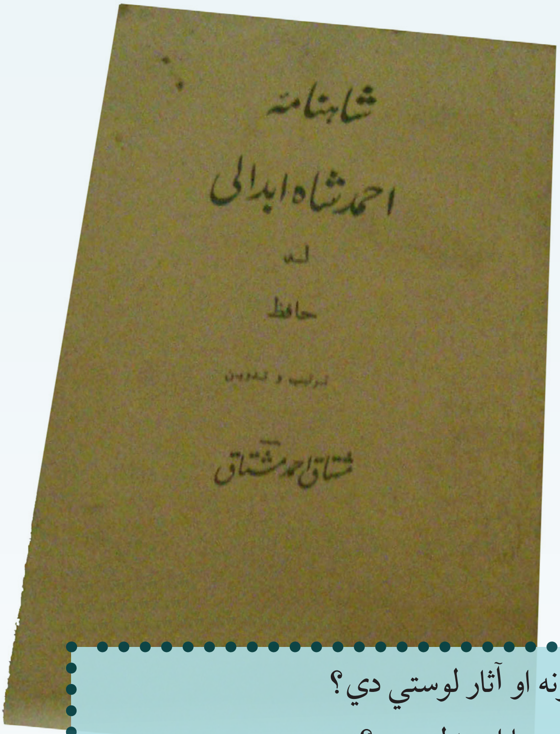

د احمد شاه بابا په هکله موکوم کتابونه او آثار لوستي دي؟

د احمد شاه بابا خپل شعرونه مو لوستي يا اورېدلي دي؟

احمد شاه بابا د نوي او معاصر افغانستان بنسټ ایښودونکی دی. د هغه په همت له افغان هوتکي پاخون وروسته د نوي خپلواک افغان دولت بنسټونه کېښودل شول. احمد شاه بابا د دې په څنګ کې چې نوميالی واکمن و، عالم، فاضل او شاعر شخصيت هم و. له کتاب او علم سره يې د زړه مينه لرله او د واکمنۍ له بوختياوو سره سره يې کتاب او قلم هم د بوختياوو يوه برخه وه.

دلته د دغه افغان واکمن بابا په اړه د ليکل شوې شهنامې په اړه تاسو ته معلومات وړاندې کوو چې په هماغه زمانه کې د حافظ مرغزي په قلم کښل شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

((احمد شاهي شهنامه)) د لوی احمد شاه بابا د وخت د پښتو په اړه لیکل شوی منظوم اثر دی. دغه منظوم اثر د احمد شاه بابا په امر د هغه د مهال یو شاعر حافظ گل محمد مرغزي لیکلی او په ۱۱۷۶هـ. ق. کال یې بشپړ کړی دی.

((شهنامه)) هغه اثر ته ویل کېږي چې تر ډېره حماسي بڼه لري، د واکمنانو، امیرانو، پاچاهانو او پهلوانانو د حالاتو او پوځي کارنامو په اړه کښل کېږي. شهنامه د ((شاهنامه)) په بڼه هم لیکل کېږي او منظومه بڼه لري، په پخوانیو ادبیاتو کې شهنامه لیکل دود و.

د حافظ مرغزي د احمد شاهي شهنامې یوازینۍ قلمي نسخه د انگلستان په ((بریټیش موزیم)) کې ساتل کېږي. د هماغې نسخې د مایکرو فلم له مخې لومړی په پېښور کې د پښتو اکیډیمۍ له لوري او په راوروسته کې په کندهار کې د استاد پوهاند عبدالشکور رشاد له پېژندنې او تعلیقاتو سره د ښاغلي محمد معصوم هوتک په سریزه او همت چاپ شوې ده.

لکه چې اروانښاد استاد رشاد لیکي: ((د حافظ گل محمد مرغزي د زوکړې ځای او د خاړپوځو مینه (مرغزه) کلی دی چې د پېښور شمال شرقي لور ته د صوابۍ په شاوخوا کې واقع دی.)) حافظ په یو غزل کې ویلي دي:

د مجلس یاران دې ولاړل رابه نه شي
که تل ژاړې د مرغز په گورستان

د وطن په بېلتانه کې یې ویلي دي:

که مرغز لرم وطن — تري جدا یم په دا تن
دا امید لرم له خدایه — که مې بوزي له دې ځایه
که سفر کړې د ختن — هېر به نه کړې خپل وطن
په کمند د غم اسیر یم — بې وطنه اوس فقیر یم
د ختن د ملک غزال یم — اوس بندي د غم په جال یم

حافظ گل محمد په ۱۱۲۶هـ. ق. کال زېږېدلی او د شهنامې د بشپړولو پر کال ۱۱۷۶هـ. ق. یې عمر پنځوسو کالو ته رسېدلی و. داسې ښکاري چې هغه ډېر وخت له

(c) ketabton.com: The Digital Library

وطنه لړي په پنجاب کې اوسېدلی دی. د هغه له شعرونو ښکاري چې په ډهلي کې له احمد شاهي پوځونو سره هم ملګری و. ژوند يې تر ۱۱۷۹ هـ. ق. پورې باوري دی... د موجودې شهنامې د ټولو بيتونو شمېر څلورو زرو ته رسېږي.

د احمد شاهي شهنامې پر لومړۍ وقايه د حافظ مرغزي درې غزلې هم راغلې دي. يوه يې د بېلګې په توګه را اخلو:

گاه دې مخ کله دې ځنګ　　گاه دې صلحه گاه دې جنګ
اوس خندا کوه خوشحال شه　　له زړه لېرې کړه دا زنګ
که دولت درسره ډېر شي　　خو به پاته شې ملنګ
تمام لاندې شو تر خاورو　　ډېر يوسف غونډې خوشرنګ
له اشنا سره اشنا شه　　که ته ډېر يې شوخ و شنګ
حافظ پاخه قلندر شه　　او بس دا پرېږده آهنګ

احمد شاهي شهنامه ۳۶ بحثونه او فصلونه لري او د احمد شاهي دورې د لومړيو شپاړسو کالو د پېښو په روښانولو او څرګندولو کې د يو ښه او ګټور اثر په توګه کار ورکوي. دغه منظوم اثر د مثنوي په بڼه ليکل شوی او د هرې مسرې سېلابونه يې (اته) او کله کله (نهه) دي. تر ډېره حده يې نظم روان او ساده دی.

حافظ مرغزي له حمد، نعت او مناقبو وروسته خپله شهنامه په دغه سريزه (ديباچه) پيلوي:

ته زما په شعر کړه ګوش　　چې بلند شې په دا هوش
په تنظيم زما نظر کړه　　ښه تازه پرې دا بصر کړه
پرې دماغ کړه معطر　　چې مذکور که د کشور
دا دنيا ده لکه باغ　　چې بهار شي ورک شي زاغ
شاهنامه ده رنګينه　　د خوبۍ ده ګنجينه
په ترازو د عقل سنج　　جواهر لري د ګنج
ښه درونه دي آبدار　　که يې بادشاه شي خريدار

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاهنامه ده نو عروس   نه ثاني لري په طوس
سزاوار ده د بادشاه   دبدبه لري پر ماه
چې فرمان د شهريار و   په زېبا ښکلي گفتار و
چې حافظ دې شاهنامه که   په جهان دې دا نامه که
شاهنامه دې کار نگين   جوړ زيبا در ثمين
ښکې حال دې د جهان وي   ښه گنجونه دې عيان وي
ښه مذکور دې که د جنگ   چې پرې صاف شي د زړه زنگ
د بادشاه مې حال بيان که   چې دا سير يې د جهان کا
ما بيان که په تفصيل   په خپل ځای په قال و قيل
چې شاهنامه کړه ما اغازه   رنگينه راغلله طنازه
د طوسي چې شاهنامه ده   ښه زيبا يې ښکلې جامه ده
په پارسي ژبه بيان ده   په قلم کاغذ عيان ده
اما دا وگوره گنج   خوشنما درونه سنج
په زبان دراني   ښه بيان دی افغاني
د احمد شاه در دران   ښکې حال مې کړ بيان
چې کتاب مې شه تيار   په تحرير زما نگار
په څو ورځې وم خاموش   بيا مې شعر راغی په جوش
معطر مې شه دماغ   ښه تازه په سير د باغ
شاهنامه کړه ما تياره   ډېر شېرينه ډېر آبداره
ښتنو د پاره واړه   دا خواري مې شوه په غاړه
ته پرې وکړه ښه نظر   چې سنگين شي لکه غر
موږ به نه يو دا به وينه   دا قصه به نور کوينه
يادگاري ده په دنيا   له ما واوره دا وينا
خدايه ته شې مهربان   چې شيرين مې شي زبان
ښه کلام مې کړې شيرين   چې ترې څاڅي انگبين

(c) ketabton.com: The Digital Library

د احمد شاهي شهنامې چاپي نسخه له (۷۰۰) زيات مخونه لري. له اصل متن مخکې سريزې او په پای کې د استاد پوهاند رشاد بشپړ تعليقات راغلي دي. په دغو تعليقاتو کې د هغو اشخاصو بشپړه پېژندنه راغلې ده چې په احمد شاهي شهنامه کې يې يادونه شوې ده او د احمد شاهي عصر مهم شخصيتونه وو.

د متن لنډيز:

احمد شاهي شهنامه د حافظ ګل محمد مرغزي په قلم ليکل شوی تاريخي اثر دی. دغه مهم کتاب مؤلف خپله د احمد شاه بابا په لارښوونه ليکلی دی. دغه اثر په مثنوي بڼه نظم شوی، نظم يې روان او له تکلفه خالي دی.

احمد شاهي شهنامه د حافظ مرغزي له خوا په ۱۱۷۶هـ. ق. کال بشپړه شوې ده. د دغه مهم تاريخي اثر يوازينی قلمي نسخه د انګلستان په ((بريتيش موزيم)) کې خوندي ده او د هماغې نسخې له مايکرو فلم څخه په پېښور او کندهار کې چاپ او خپره شوې ده.

حافظ ګل محمد مرغزي د پښتونخوا د صوابۍ شاوخوا د مرغز په کلي کې زېږېدلی و. په احمد شاهي شهنامه کې د احمد شاه بابا د پاچاهۍ، جنګونو او واکمنۍ نور حالات راغلي دي، په تېره بيا د هغه د واکمنۍ د لومړيو شپاړسو کلونو حالات پکې په پوره تفصيل سره راغلي دي.

خرګندونه

مايکرو فلم: زياتره قلمي نسخې چې د نړۍ په کتابتونونو او آرشيفونو کې ساتل کېږي، نو د نورو د استفادې لپاره ترې مايکرو فلم جوړېږي. مايکرو فلم د هغو نسخو عکاسي شوې بڼه وي او د يو شمېر تخنيکي وسايلو په مرسته ترې بڼه ګټه اخيستل کېدای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې یو ځل متن په چوپتیا سره ولولي، بیا دې د دې لوست د نظمونو برخه زده‌کوونکي په خپل خپل وار په لوړ غږ سره ولولي.

۲ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- شهنامه څه ډول کتاب ته وايي؟
- احمد شاهي شهنامه د چا له خوا لیکل شوې ده؟
- احمد شاهي شهنامه د چا په امر او لارښوونه لیکل شوې ده؟

۳ـ دغو څلور ځوابه پوښتنو کې یو یې سم ځواب دی، هماغه سم ځواب په نښه کړئ:

ـ د احمد شاهي شهنامې د مؤلف نوم کوم یو دی؟

الف: خانعلوم

ب: پیر محمد کاکړ

ج: حافظ گل محمد مرغزي

د: شمس الدین کاکړ

ـ د احمد شاهي شهنامې یوازینی قلمي نسخه چېرته خوندي ده؟

الف: د کابل ملي ارشیف

ب: د پېښور پښتو اکاډمي

ج: بریټیش موزیم

د: د افغانستان د علومو اکاډمی کتابتون

٤ـ دوه تنه زده‌کوونکي دې پر دغو موضوع گانو پنځه پنځه دقیقې خبرې وکړي:

- احمد شاه بابا د نوي او معاصر افغانستان بنسټ ایښودونکی
- د احمد شاهي شهنامې تاریخي ارزښت

کورنی دنده

زده کوونکي دې د خپلو عمومي معلوماتو او د اضافي مطالعې پر بنسټ د لوی احمد شاه بابا د ژوند، شخصیت، کارنامو او شعرونو په اړه دوه مخیزه لیکنه ولیکي او په بله ورځ دې یې په پښتو ساعت کې خپلو ټولگیوالو ته واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبیاتو

اوسنۍ (معاصره) دوره

په لسم او یوولسم ټولګي کې مو د پښتو ادبیاتو د تاریخ دوه مهمې دورې لوستي دي.
په لسم ټولګي کې د پښتو ادب لرغونې دوره او په یوولسم ټولګي کې مو د پښتو ادب منځنۍ دوره لوستې ده. دغه لوست د پښتو ادب د اوسنۍ (معاصرې) دورې په اړه دی.
دغه بحث د ادبیاتو د تاریخ بحث دی او د ادبیاتو په تاریخ کې د یوې ژبې او یو ولس ادبي ــ هنري آثار د خپل وخت د تاریخي ــ ټولنیزو حالاتو په پام کې ساتلو سره او د یو ولس د عمومي تاریخ د پېښو په رڼا کې باید مطالعه شي. په دغه څېړنه کې د ادب پوهنې د یوې مهمې څانګې په توګه (ادبي تاریخ) مطرح کېږي او لیکل کېږي. په ادبي تاریخ کې د یو ولس ادبي آثار په هر اړخیزه توګه د خپل تاریخي تسلسل په پام کې ساتلو سره ارزول کېږي او هنري ــ ادبي ارزښتونه یې څېړل کېږي. د پښتو ادبیاتو د اوسنۍ دورې په اړه په دغه لوست کې مو هم دې ټکو ته باید پام وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادب اوسنۍ یا معاصره دوره د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې مهمه دوره ده. مخکې له دې چې په دې اړه خبرې وکړو چې د پښتو ادب اوسنۍ یا معاصره دوره له کوم مهال څخه پیلېږي، غوره به وي، دې ټکي ته تم شو چې د دغه نوي بهیر د پیلېدو په ځینو خاصو لاملونو او عواملو لنډې خبرې وکړو. دا هغه ټکي دي چې موږ ته به دا هم راښکاره کړي چې څنګه د پښتو ادب دغه معاصره دوره پیل شوه او دا کوم مهال و؟

په افغانستان او ټوله پښتونخوا کې د وخت او زمان د یو لړ بدلونونو، پرمختګونو او نوو پېښو په رڼا کې، داسې حالات رامنځته شول چې ادب ته یې هم یو نوی لوری ورکړ، څرنګه چې د زمان دغو حالاتو د ژوند پر هر اړخ خپل اغېز وکړ، ادبیات ترې هم په پوره توګه اغېزمن شوي دي. دغه نوي بدلونونه کوم کوم وو:

۱ـ د نړۍ له بېلابېلو برخو د تمدن د نوو پرمختیایي بېلګو راښکارېدل، پر دغه بهیر خپل اغېز وکړ. دغه بېلګې په ځانګړې توګه پر هندوستان او بیا پر افغانستان د انګرېزانو له ښکېلاک سره د نوو نښو نښانو په توګه راښکارې شوې. دغو استعماري (ښکېلاکي) موخو، د نورو اړخونو په څنګ کې د لویدیځې نړۍ د تمدن ځینې بېلګې هم یا له ځانه سره یوځای او یا له ځانه یو څه مخکې راواستولې. دغه اغېز پر ختیځو ښځو سربېره، له لویدیځو خواوو او د هغه هېوادونو له لوري هم د اغېز له نورو بڼو سره راښکاره شو، په دې معنا چې د نوي ژوند او نوي تمدن نوې بېلګې او څرکونه موږ ته له نورو خواوو هم رارسېدلي دي.

د امیر دوست محمد خان او بیا د امیر شېر علي خان د واکمنۍ په دوران کې د نوي تمدن لومړۍ صنعتي بېلګې افغانستان ته هم راغلې. د وسلو فابریکه جوړه شوه. په ۱۲۸۲ هـ. ق. (۱۸۷۰م.) کال کې په افغانستان کې لومړۍ مطبعه فعاله شوه. په راوروسته کلونو کې (د امیر عبدالرحمن خان، امیر حبیب الله خان او غازي امان الله خان د واکمنیو په وختونو کې) مطبعو لازم پرمختګ وکړ. نورې فابریکې هم جوړې شوې، سینما او راډیو فعالې شوې او د تمدن نور نوي مظاهر (نمونې) د رارسېدو په حال کې وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد حبیبي په دې اړه لیکي: په دې دوره کې د اروپا د مدنیت صنعتي دوره پیل شوې وه او پر هندوستان باندې د انګرېزانو استعمار بشپړ شوی و، هندوستان ته د نوي مدنیت او صنعت اغېزې رارسېدلې وې. چاپخانې او د کتابونو د خپرولو وسیلې هم ډېرې شوې وې. انګرېزان له دغو څیزونو سره د اباسین غاړو ته هم راورسېدل. دوی د پښتونخوا یو ستر فرهنګي مرکز یعنې پېښور ونیو او په ۱۸۳۹م. کال یې پر افغانستان هم یرغل وکړ.

۲ـ په افغانستان کې لومړنۍ معلومه جریده د ((شمس النهار)) په نوم په ۱۲۹۰هـ. ق. (۱۸۷٤م.) کې خپره شوه. په دغه وخت کې ځینې کتابونه هم چاپ او خپاره شول، په پېښور او لاهور کې بیا د پښتو کتابونو د چاپولو بهیر لاګړندی شو. د نوي تمدن، د کتاب د چاپ او د مجلو او جریدو د چاپ دغې چټکتیا پر ادبیاتو او د ادبیاتو پر بدلون او وده خپله اغېزه لرله.

د امیر حبیب الله خان په وخت کې لومړی د مولوي عبدالرؤف کندهاري په مشرۍ د ((سراج الاخبار افغانستان)) په نوم جریده خپره شوه چې له یوې ګڼې وروسته یې د خپرېدو لړۍ بنده شوه. وروسته د افغانستان د ژورنالیزم د پلار، نومیالي لیکوال او مبارز محمود طرزي په مشرۍ د ((سراج الاخبار افغانیه)) د جریدې خپرونې د پښتو ادب پر وده او بدلون لوی اغېز درلود.

۳ـ په هېواد کې د نوو او عصري زده کړو پیل، د نوي ادبي یون لپاره یوه په زړه پورې پیلامه وه. په ۱۹۰۳م. کال کې په کابل کې ((حبیبیه ښوونځی)) جوړ شو او د نوو عصري مکتبونو جوړېدل ټولو ولایتونو ته هم وغځېدل. دې کار هم د پرمختګ نوې لارې چارې برابرې کړې.

٤ـ د مشروطیت غورځنګ په افغانستان کې د نوي سیاسي، کلتوري او ادبي بدلون نوی زیری له ځانه سره لاره. دغه غورځنګ له ۱۹۰۵م. کال څخه راپیلېږي. دغه حرکت په هېواد کې د داخلي استبداد او د زورواکۍ د ختمولو او د پرنګي له ښکېلاک څخه د وطن د خلاصون په بنیادونو جوړ شوی و. په دغه غورځنګ کې شامل زیاتره مبارزان

(c) ketabton.com: The Digital Library

علمي، ادبي او فرهنګي کسان وو، لکه: مولوي محمد سرور واصف کندهاری، کاکا عبدالعزیز الکوزی، مولوي عبدالواسع، مولوي عبدالرب، غلام محي الدین افغان، محمد انور بسمل، کاکا سید احمد لودین، محمود طرزی، عبدالرحمن لودین، عبدالهادي داوی پرېشان او یو شمېر نور...

دغه غورځنګ هم زموږ پر اوسنیو ادبیاتو خپل اغېز خپور کړ او په تېره بیا له بهرني ښکېلاک څخه د خلاصون د ولولو په راپارولو کې یې زیاته ونډه واخیستله. پښتو ادبیات، د دغو او یو شمېر نورو ټکو په پام کې نیولو سره یوه نوي دوران ته داخلېږي او دا د پښتو ادب اوسنۍ یا معاصره دوره ده. دا چې دغه دوره په دقیق ډول له کوم مهال څخه پیلېږي، د پښتو د اوسنیو ادبیاتو د څېړونکو له خوا بېلابېل نظرونه ورکړل شوي دي. نومیالی افغان څېړونکی محمد صدیق روهي د دغو بېلابېلو نظرونو له راوړلو وروسته دې پایلې ته رسېږي.

د پښتو معاصر ادب په لره پښتونخوا کې د ۱۹۱۰م. کال شاوخوا د (افغان) جریدې په خپرېدلو سره پیلېږي. په دغه جریده کې د پښتو ادب نوي ډولونه او ژانرونه دود شول او راحت زاخیلي، فضل محمود مخفي، عبدالاکبر او نورو لیکوالو او شاعرانو د معاصر ادب زړي وکرل.

په افغانستان کې د سراج الاخبار د دویم ځل (۱۹۱۱م.) په خپرېدو سره د پښتو معاصر ادب بنسټ کېښودل شو.

په حقیقت کې د شلمې پېړۍ په رابرېدلو سره په افغانستان کې د معاصر ادب د پیلېدو لپاره عیني او ذهني شرایط برابر شوي وو. په دغه وخت کې معاصر ادب د یو متعهد او رسالتمن ادب په توګه د ټولنې په خدمت کې په کار واچول شو. ادبیات د یو معنوي مشال په توګه د ذهنونو د روښانولو لپاره استخدام شو. د دغه وخت یو شمېر نامتو شاعرانو او لیکوالو د ادبي تخلیقاتو له لارې د ځانځانۍ، استعمار، خانخانۍ او استبداد پر ضد چټکه مبارزه کوله.

د پښتو ادب د اوسنۍ دورې یوه اساسي ځانګړنه داده چې په دغو شعري او نثري آثارو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د موضوع او فکر له پلوه نوې موضوع ګانې ور داخلې شوې. د وخت عمده ارمانونه او هیلې د ادبي لیکنو او شعرونو محتوا شوه. د دې په څنګ کې د چوکاټ او فورم له پلوه هم یو لړ بدلونونه رامنځته شول. ادبي او هنري نثر ته پاملرنه واوښته، نوي ادبي ډولونه، لکه: لنډه کیسه، ناول، ډرامه او ننداره او نور ولیکل شول. د پخوانیو چوکاټونو په څنګ کې د شعر نوي چوکاټونه هم رامنځته شول او ازاد شعرونه هم دود شول.

د پښتو ادب د معاصرې دورې په لومړنیو لیکوالو او شاعرانو کې د دغو کسانو نومونه د یادولو وړ دي:

مولوي صالح محمد کندهاری، غلام محي الدین افغان، مولوي عبدالواسع کندهاری، عبدالعلي مستغني، عبدالهادي داوی، امین الله زمریالی او یو شمېر نور... په کوزه پښتونخوا کې د لومړي دوران نومیالی ادبي څېرې دا دي: فضل محمود مخفي، مولوي احمد، منشي احمد جان، میر احمد شاه رضواني، راحت زاخیلی، عبدالاکبر اکبر، عبدالمالک فدا، ماسټر عبدالکریم او یو شمېر نور...

زموږ یو شمېر څېړونکو د پښتو د معاصر ادب دوره هم په څو پړاوونو وېشلې ده او دغه راز په هره سیمه کې یې د ودې او پرمختګ پر ځانګړو شرایطو او امکاناتو بحثونه شوي دي. له هغو مشرانو، لیکوالو او شاعرانو څخه چې راتېر شو زموږ یو شمېر لیکوالو او شاعرانو په راوروسته وختونو کې خپلې ژبې او ادب ته د خپلو تلپاتې آثارو په لیکلو سره، نه هېرېدونکې خدمتونه کړي دي. دوی د نوي دوران او عصر له غوښتنو سره سم او د خپل هېواد، خپلو خلکو او خپلې ژبې د ارتیاوو په پام کې ساتلو سره نوي او په زړه پورې آثار ایجاد کړل. په دې لړ کې په افغانستان کې د دغو کسانو نومونه په خاص ډول د یادولو وړ دي:

عبدالحی حبیبي، قیام الدین خادم، ګل پاچا الفت، عبدالرؤف بېنوا، صدیق الله رښتین، عبدالشکور رشاد، محمد رفیق قانع، برهان الدین کشککي، عبدالرحمن پژواک، غلام جیلاني جلالي، محمد موسی شفیق، سیلاب ساپی، محمد جان فنا، سید شمس الدین

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجروح، سيد حسن حسن، بهاؤالدين مجروح، حبيب الله تږی، مستوره شال، ابراهيم عطايي، دوست شينواری او ډېر نور...

دغه راز په پښتونخوا کې هم د دې دورې مهمې څېرې د يادولو وړ دي لکه:

کاکاجي صنوبر حسين مومند، سيد رسول رسا، حمزه شينواری، عبدالغني خان، صاحبزاده محمد ادريس، عبدالخالق خليق، نصر الله خان نصر، محمد اسلم خټک، رشيد علي دهقان او يو شمېر نور...

د معاصر پښتو شعر د پيلامې د يوې بېلګې په توګه له ((سراج الاخبار افغانيه)) څخه د مولوي صالح محمد هوتک يو شعر را اخلو او د دغې دورې د پيلامې د يوې بېلګې په توګه يې لولو. سره له دې چې دا د عبدالهادي داوي پرېشان د دري شعر پښتو منظومه ژباړه ده، خو ډېره په زړه پورې بڼه لري، د ژباړې رنګ پکې نه ښکاري او د وخت يوه ډېره مهمه موضوع پکې ځای شوې ده، دا لا هغه وخت دی چې افغانستان بشپړه سياسي خپلواکي نه لري او دغه شعر په همدغه دوران کې د سراج الاخبار په پاڼو کې خپور شوی دی

يو سحر زما تر غوږ شو له بلبله — په قفس کې يې ژړل دا يې ويله
چې بندي شوم د صياد له سخته دله — ولې نه پوښتي څوک حال زما يو له بله
ولې نشته بې فغانه کارو بار زما
ولې حبس ابدي راغی په وار زما
نه محرم چې د زړه حال ورته بيان کم — نه مې وس چې خبرداره بلبلان کم
نه ملګري چې چمن ته يې روان کم — بيا بيان ورته د ګل او د ريحان کم
خپل ډک زړه د ارمانو ورته خالي کم
ټول مرغان د چمنو په ځان حالي کم
چاته وژاړم، پر چا باندې فرياد کم — چاته خاورې پر خپل سر باندې باد کم
چاته وګورم په څه شي زړګی ښاد کم — د صياد له لاسه چاته عرض و داد کم

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه راوشو چې د تور قفس بندي شوم
نه خلاصېږم په دا بند کې ابدي شوم

ولې زه له خپله سیله راجلا شوم ولې زه له خپل وطنه راجدا شوم
ولې زه په ویر اخته په واویلا شوم کور وکلی مې شو پاتې خوار تنها شوم

کوم ظالم کړمه بندي خدای دې بندي کي
خدای دې ما غوندې اخته په جدایي کي

اوس به زه لکه هانور په هوا تلمه په هوس د آزادۍ به نازېدمه
پر غونچو به د ګلانو موسېدمه ورځ په ورځ به غوړېدمه لوبېدمه

چا بندي کړم خدایه تې په ځان اخته کې
په قفس یې د زندان جګر سوخته کې

اوس به ګرځېدم آزاد په چمنوکې الوتم به په صحرا او په باغوکې
مست به ګرځېدم خوشحال په شګوفوکې ولې اوس یم په غمو په اندېښنوکې

چې بندي دې د قفس کړمه صیاده
خدای دې ما غوندې بندي که اې آزاده

الغرض چې ده وهلې دا ناري د قفس له لاسه و په غلبلې
چې ناګاه د چمن باد راغی له کښتې چې پر ونښت دا یې وواته له خولې

مګر دا باد د چمن د خوا راغلی
د شعر وروستی برخه:صبر و آرام یې راځخه وړی

په حسرت او په افسوس یې دا ویله وګلشن ته یې کتل بیا یې ژړله
د قفس و دروازې ته یې ځغستله لاړ یې نه وه وزرونه یې کړېوله

په هوا شو سر یې ونښت له قفسه
وینې توی شوې سوړ پوړ ولوېد له هوسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سـر تـر پایه پـه سـرو وینو کـې غرقاب و   ځان بایللی، زړه زخمي، حال يې خراب و
یا بې هوښـه، یا پر هـوښ، په اضطراب و   چې پر هوښ به شـو ګویان به په دا باب و:

سـر مـې بـایـلـو پـه هـوا د آزادۍ
شـکـر شـکـر شـوم فـدا د آزادۍ

په افغانستان کې د پښتو د معاصرو ادبیاتو د شعر او نظم د برخې په مطالعه کې دغه شعر خاص ارزښت لري. استاد روهي په دې اړه وايي: (په قفس کې بلبل) په سمبولیکه او رمزي ژبه د خپلواکۍ غوښتنې جذبات ځرګندوي او خلک فداکارۍ ته رابولي. د پوهاند حبيبي په وینا، دا شعر دومره مقبول و چې په کندهار کې حتا د ښځو خولې ته هم ولوېده، خوله په خوله اوربدل کېده او د وطن له مینې به يې ژړل.

((په قفس کې بلبل)) د پښتو د معاصر ادب یوه غوره بېلګه ده. په هغه کې یو مهم ملي ارمان په ښکلي عاطفي رنګ کې منعکس شوی دی. په دغه شعر کې زايد الفاظ نشته، د اصطلاحاتو له پلوه غني او ژبه يې طبيعي او له محاورې سره سمه ده. په لومړي شعر کې د تصویر بشپړتیا، منطقي انسجام او ښه پای، د رمز په ژبه د اسارت او مربي توب پر ضد اعتراض او د طبیعت د ښکلا انځور پر دغه شعر د جاودانه ګۍ مهر لګوي.

د متن لنډيز:

د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې له لرغوني او منځنۍ دورې وروسته اوسنۍ یا معاصره دوره د خاصې پاملرنې وړ ده. دغه دوره د شلمې پېړۍ له پیلامې سره پیلېږي. د وخت او زمان نوې اغېزې، د نړۍ د نوي تمدن اغېز، پر افغانستان د انګرېزانو یرغل او د دې یرغل پر وړاندې د خلکو پاڅون، د مطبوعاتو په ډګر کې نوي پرمختګونه او نور بېلابېل عوامل د دې سبب شول چې په ادبیاتو کې هم بدلونونه رامنځته شي. دغه بدلون هم د ادبیاتو موضوع او محتوا ته نوی رنګ ورکړ او هم يې نوي ادبي ډولونه رامنځته کړل او د چوکاټ یا فورم له پلوه يې هم بدلونونه ومونډل. د پښتو د معاصرو ادبیاتو دوره د پښتو په ادبي تاریخ کې د یو نوي بدلون پیلامه ده. په دې دوره کې ګڼ او مهم آثار ولیکل شول او د ادبیاتو په بهیر کې نوي پرمختګونه رامنځته شول. د معاصرو ادبیاتو تاریخ یو شمېر تلپاتې ادبي څېرې په خپلو پاڼو کې ثبت کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمود طرزي: د افغانستان پیاوړی لیکوال، ژورنالیست او سیاسي مبارز و. د غلام محمد طرزي زوی دی. په زلمیتوب کې یې کورنی له افغانستان څخه د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې تبعید شوه. هندوستان او ترکیې ته لاړل. د امیر حبیب الله خان په وخت کې بېرته افغانستان ته راستون شو. د سراج الاخبار افغانیه په نوم یې یوه مهمه جریده تاسیس کړه چې هم د افغانستان د ژورنالیزم په تاریخ کې ځانګړی ځای لري او هم د نوي او معاصر ادب په پرمختګ کې. د غازي امان الله خان خسر، د مشروطیت د غورځنګ یوه مخکښه څېره او د هغه د واکمنی په دوره کې د یو وخت لپاره د بهرنیو چارو وزیر و. د غازي امان الله خان پر ضد د داخلي اړو دوړ په وخت کې له افغانستان څخه وتلو ته اړ شو. ترکیې ته لاړ او هماغلته وفات شو. د ډېرو آثارو لیکوال او ژباړونکی دی. د افغانستان د ژورنالیزم د پلار په نوم شهرت لري.

د مشروطیت غورځنګ: د افغانستان د سیاسي مبارزو په معاصر تاریخ کې د افغانستان د مشروطه غوښتونکو غورځنګ مخکښ مقام لري. د امیر حبیب الله خان د واکمنی په دوران کې د یو شمېر روڼ اندو پوهانو، لیکوالو او مبارزینو له لوري دغه سیاسي ملي غورځنګ تاسیس شو. د دې غورځنګ په اساسي هدفونو د استبداد او مطلقه واکمنی پر ځای د قانون واکمني، د انګرېزانو له ښکېلاک څخه د هېواد ژغورنه او د خلکو د ژوند سوکالي، تعلیم ته پاملرنه او داسې نور اهداف د یادولو وړ دي. دغه غورځنګ د امیر حبیب الله خان د واکمنی په دوران کې سخت وځپل شو. مشران یې یا اعدام او یا بندیان شول. د غازي امان الله خان په وخت کې همدغو منورینو د هېواد د چارو په سمبالښت کې فعاله ونډه واخیستله.

عیني او ذهني شرایط: د اجتماعي او فکري مسایلو په لړ کې په ټولنه کې د عیني او ذهني شرایطو د برابرېدلو خبره کېږي. له دې څخه هدف دا دی چې د یو کار د پیل لپاره، د یو حرکت، نهضت او پروګرام د پیل لپاره د ټولنې شرایط او امکانات څه دي؟ آیا ټولنه له ذهني پلوه دې کار ته چمتو ده؟ د دې خلکو له فکر او نظر سره دغه پروګرام برابر دی، یا یې ذهن ورته چمتو شوی دی؟ عیني شرایط هم همداسې وګڼئ. آیا د ټولنې موجود واقعیتونه څه دي؟ په کوم اقتصادي، اجتماعي حالت کې ده. د ودې په کوم پړاو کې ده؟ عیني شرایط تر ډېره د ټولنې د مادي اړخونو په څېړنه او ذهني شرایط یې د فکري او نظري اړخونو په څېړنې پورې اړه پیدا کوي، خو دواړه یو په بل پورې تړلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کم (کړم): په ځینو شعرونو کې د لیکدود له مخې لهجوي اغېزې راښکاره کېږي، یا شاعران ځینې کلمې هغه ډول لیکي، چې وایي یې. لکه په دې لوست کې نورې داسې کلمې: کې (کړې)، دې (دې یې) تې (ته یې) او نورې...

فعالیتونه

۱ــ د مولوي صالح محمد هوتک د شعر یوه یوه برخه دې بېلابېل زده‌کوونکي په لوړ غږ ولولي او په سمه توګه دې یې ادا کړي.

۲ــ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي.

- د پښتو معاصر ادب له کوم وخت څخه پیلېږي؟
- محمود طرزي په کوم نوم شهرت لري؟
- (سراج الاخبار افغانستان) او (سراج الاخبار افغانیه) څه توپیر لري؟
- د افغانستان د مشروطیت غورځنګ د کوم واکمن په وخت کې جوړ شو؟
- د مشروطیت د غورځنګ سیاسي او ملي هدفونه کوم کوم وو؟

۳ــ د پښتو د معاصرو ادبیاتو د دورې د یو شمېر مخکښو او نومیالیو څېرو نومونه واخلئ. هر شاګرد دې یو یو نوم یادوي او د ټولګي یو زده‌کوونکی دې هغه په یو پاڼه کې یادداشت کوي. کېدای شي زده‌کوونکي تکرار شي او نوي نوي نومونه ووايي. که کومو شاګردانو ته د هغو لیکوالو د کتابونو نومونه یاد وو، هغه دې هم یادوي او په پاڼه کې دې یې لیکي. هر هغه شاګرد چې ډېر نومونه او کتابونه یاد کړل، د دې لوست د (ممتاز شاګرد) په نوم دې ونومول شي. کېدای شي شاګردان ځینې څېرې هم یادې کړي چې په دې لوست کې یې نومونه نه دي راغلي.

۴ــ زده‌کوونکي دې د دغو دوو موضوعاتو په اړه لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د افغانستان د معاصرو ادبیاتو د دورې ځانګړنې
- معاصر ادب او د معاصر دوران پېښې

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د مولوي صالح محمد هوتک د ((په قفس کې بلبل)) په اړه یو مخ لیکنه وکړي او ارزښت دې یې هم څرګند کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غني خان ـ نه هېرېدونکی شاعر

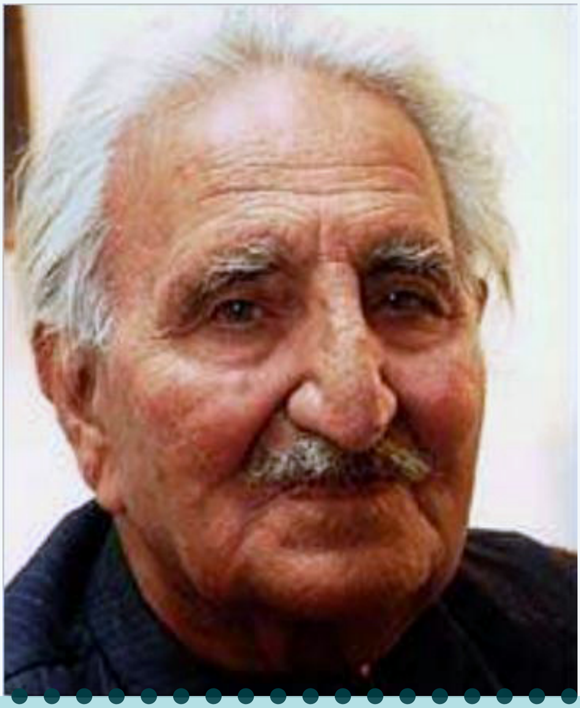

ـ د غني خان په اړه مو څه لوستي دي؟

ـ د غني خان کوم شعر مو یاد دی؟

د پښتو په معاصرو شاعرانو کې غني خان د اوچت نامه څښتن دی. تاسو تر اوسه پورې د معاصر پښتو شعر د ځینو څېرو په اړه معلومات ترلاسه کړي دي. په دې لوست کې تاسو ته د غني خان د ژوند او د هغه د شعر د ځانګړتیاوو په اړه خبرې کوو. د هغه د شعرونو څو نمونې هم لولو.

په لوست کې به تاسو ته څرګنده شي چې زموږ دغه وتلی شاعر زموږ د اوسني ادبي تاریخ په پاڼو کې د کوم دریځ او مقام لرونکی دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالغني خان غني د پښتنو د نومیالي مشر او د پښتنو او د هند د لویې نیمې وچې د خپلواکۍ د ستر مبارز فخر افغان خان عبدالغفار خان زوی دی. په ۱۹۱٤م. کال کې د پښتونخوا د هشنغر په اتمانزو کې زېږېدلی دی. په پنځه کلنۍ کې یې مور له نړۍ سترګې پټې کړې او پلار یې د ژوند اوږده کلونه د هندوستان د انګرېزي حکومت په زندانونو کې تېر کړل. له دغو ناوړو حالاتو سره سره غني خان په دې وتوانېده چې زده کړې پیل او دوام ورته ورکړي.

لومړنۍ زده کړې یې د اتمانزو په آزاد ښوونځي کې ترسره کړې. استاد بېنوا په دې اړه لیکي: ((پاچا خان ځکه خپل زامن دغه د غریبانو ښوونځي ته واستول چې خلك ونه وایي چې باچا خان د خپلو او نورو د زامنو ترمنځ توپیر کوي، خپل زامن معتبر ښوونځي ته بیایي او د نورو زامن د غریبانو ښوونځي ته استوي.))

غني خان د نورو زده کړو لپاره انګلستان او امریکې ته هم لاړ، خو ځرنګه چې مبارز پلار یې بیا بیا د پرنګیانو زنداني کېده، نو زده کړې یې نیمګړې پاتې شوې او بېرته راستون شو. څه موده یې د پاچا خان په لارښوونه د ټاګور په نړیوال پوهنتون کې هم زده کړې وکړې.

له زده کړو وروسته یې څه موده د بورې جوړولو په یوه فابریکه کې د انجینر په توګه کار وکړ او بیا یې د خپلو ځمکو سرپرستي کوله.

له سیاسي هڅو سره خوږې د ژوند له پیله ګډ مزل کړی و، د پاچا خان د سیاسي نهضت ((خدایي خدمتګار)) د ملاتړ لپاره یې د ((زلمي پښتون)) په نوم د ځوانانو یو نهضت هم جوړ کړ.

په ۱۹٤٥م. کال کې له پښتونخوا څخه د هندوستان پارلمان ته انتخاب شو او د پارلمان د ځوان غړي په توګه ښه وځلېد. د هندوستان له آزادۍ او بیا وېشلو وروسته غني خان ونیول شو او شپږ کاله یې د پاکستان په زندانونو کې تېر کړل.

عبدالغني خان د پښتو نومیالی شاعر و. د خپل ژوند په اوږدو کې یې د سیاسي مبارزې په څنګ کې لوړه شاعري هم کړې ده. د شعرونو دغه ټولګې یې چاپ شوې دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ د پنجرې چغار: د غني خان د شعر لومړنۍ ټولګه ده. د زندان له فریادونو یې شعرونه جوړ کړي دي او په ۱۹۵۳م. کال کې یې دغه مجموعه د هري پور په جیل کې بشپړه کړې ده. په ۱۹۵۶م. کال کې په پېښور کې چاپ شوې ده.
۲ـ د غني پلوشې: دا مجموعه په ۱۳۳۹ هـ. ش. کال په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوې ده.
۳ـ پانوس: دغه کتاب په ۱۹۷۸م. کال په پېښور کې چاپ شوی دی، ((د پنجرې چغار)) او پلوشې سربېره یکې نوي شعرونه هم راغلي دي.
٤ـ د غني کلیات: د غني د شاعرۍ کلیات په ۱۳٦٤ هـ. ش. کال په کابل کې چاپ او خپاره شوي دي.

د پښتو دغه نومیالي شاعر په ۱۹۹٦م کال کې په پېښور کې له نړۍ سترګې پټې کړې.
غني په معاصره پښتو شاعرۍ کې د یوه ځانګړي دریځ او خاص سبک شاعر دی. د هغه شاعري په نوې پښتو شاعرۍ کې د یو ځلند مقام لرونکې ده. لکه چې استاد الفت لیکي:
((زه د پښتو په اوسنیو شاعرانو کې څو تنه د ګوتو په شمار پېژنم چې هر یو د خپل ادبي سبک او د خپلو افکارو او خیالاتو په لحاظ ممتاز صفتونه لري او په بېلابېلو لحاظونو یو له بل نه او بل له بل نه ښه دي. یو د غزل استاد دی، بل د ملي او وطني احساس په راویښولو کې د یوې برخې خاوند دی، د چا اجتماعي افکار او خیالات ډېر عالي دي او د چا رندانه سندرې ډېرې ښکلې او په زړه پورې دي. د غني خان په اشعارو کې چې څه شی زما ډېر خوښېږي، هغه د فکر او خیال آزادي او له تقلید څخه سرکښي ده.))
د غني خان شاعري د یو شمېر ځانګړنو لرونکې ده چې ځینو ته یې پاملرنه کوو:
۱ـ له هېواد سره مینه او له خلکو سره یې مینه او له آزادۍ او آبادۍ سره یې مینه د پښتو شاعرۍ په بهیر کې یوه اساسي موضوع وه او ده. د غني شاعري هم په دې برخه کې د ستاینې وړ ځای لري. په عمومي ډول د ټول هندوستان او دغه راز د پښتونخوا پر خاوره د پرنګي د ښکېلاک پر وړاندې د وطنپالو شاعرانو د شعرونو هنګامې زموږ د ولس د احساساتو او ولولو په راویښولو کې خپل ځانګړی ځای لري، لکه چې یو څېړونکی وایي:
((په دغه دوره کې (کله چې د هند پر لویه نیمه وچه او پښتونخوا د پرنګي ښکېلاک خپور و

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قامي شاعرانو يو مضبوطه ډله لګيا وه، د قام حوصلې يې اوچتولې. په دغه ډله کې ډېر نوميالي شاعران شامل وو، لکه: فضل محمود مخفي، عبدالمالک فدا، حبيب الله کاکا، فضل الرحيم ساقي، عبدالاکبر خان اکبر، شاد محمد مېړی، الف جانه خټکه او ډېر نور، خو په دغه ډله کې يو داسې شاه زلمی هم شامل و چې د هغه د شاعرۍ يوه ځلانده لاره وه، ځانله رنګ يې و او که زه ووايم چې دغه شاه زلمی شاعر د دغې ډلې سرخېل و نو بې ځايه به نه وي... هغه ځوان چې کله به لېونی فلسفي شو، کله به غني شو او کله به غني خان...)) په دې لړ کې د غني خان ډېر شعرونه د غور وړ دي، خو دغه يو بيت يې د ډېرو ځواب وايي:

چې خازې شنې مې په قبر وې ولاړې
که غلام مړ وم، راځئ توکئ پرې لاړې

۲_ د غني د شاعرۍ، يا د هغه د شعري سبک يو بل عمده خصوصيت دا دی چې که هغه هر څه وايي، په صداقت او زيات صراحت يې وايي، غني خان ته که د خپل ځان او يا بل هر چا په وړاندې کوم فکر او نظر پيدا شوی دی، نو په هماغه بڼه يې په څرګنده بيان کړی دی. هغه خپل پلار ته په يو ليک کې ليکي:

ستا خطونه ټول زما سر ته پراته دي | زه يې لولم هره شپه دوبار دوباره
کله خاندم کله ژاړم لېونی يم | ای زما په بند کې پروت غريبه پلاره
خدای به رحم و په تا باندې لړ کړي | بل به زوی به يې و کتلی ستا د پاره
چې په تا کې کوم جوهر دی ما کې نشته | ستا نېکی زما بدی دواړه بې شماره
ته سالار يې د کاروان په نېغه لار ځې | زه کوړ ځغلم لکه او ښه بې مهاره
ستا د زړه فوارې ډکې دي له مينې | زما زړه وچ کوهی نه وهي يو داره

د (خانانو) په نوم په يو شعر کې پر پښتنو انتقاد کوي او د بدو رواجونو، بدو کړو وړو، خپلمنځي بديو، تربګنيو او نورو ناخوالو غندنه يې په ډېره ښکاره توګه کوي.

۳_ د غني د شاعرۍ بله ځانګړنه دا ده چې هغه د ژوند په اړه د خاصو نظرياتو څښتن دی. د ژوند د پېښو په هکله هم هغه ژور فکر لري، همدغه فکر او ژور نظر هغه د فلسفي شاعر په نامه مشهور کړی دی.

٤_ کومه بله خبره چې د غني په شاعرۍ کې د زياتې پاملرنې وړ ده، هغه د غني د شاعرۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ((طنز)) برخه ده. دا په حقیقت کې هغه برخه ده چې زموږ د دغه شاعر د کلام د مالګې په توګه د شعر خوند او مزه زیاتوي. دغه ډول شعرونه له ټوکو او خندا سره مهم موضوعات په زړه پورې کوي او بیا یې د شعر په ښکلا کې نغاړي. هغه د طنز، خندا او ټوکو په قالب کې د وخت اساسي موضوعات ځایوي. دغه شعرونه که په لومړي نظر خندوونکي ښکاره شي، خو په ژورو کې یې هغه غوسه پټه وي چې د خپل ولس د ناخوالو، نیمګړتیاوو او ناوړتیاوو له امله وریبدا شوې وي. د غني طنزیه شاعري، د هغه د انتقادي شاعرۍ مرکزي برخه جوړوي.

د غني خان د شعرونو د بېلګو په توګه د هغه دوه شعرونه لولو. لومړنی شعر یې یوه وطني ترانه ده چې له خپلې خاورې سره د مینې ولولې پکې پرتې دي:

اې زما وطنه!

اې زمـــا وطـــنـــه د لـعـلـونـو خـــزانـــې زمـا
ستـا هــره دره کــې دي د تــورو نـښـانـې زمـا
زه یـم ستا د خــاورې تـه زمـا د مینې جــوړ یې
تـه مـې د غـیـرت او د پښتو رنګینې جــوړ یې
تـه مـې د نـیـکـه او د بـابـا د ویـنـې جــوړ یې
ستا زړه کـې ویـدې دي ټـولې تللې زمـانې زما
اې زمـــا وطـــنـــه د لـعـلـونـو خـــزانـــې زمـا
سترګې مې لوګی شه ستا د خـاورو د کوروـنو نه
عـقـل مـې ایـرې شـه ستـا د پـاره د فـکـرونـو نه
ځـار شمه قربان شم ستا د غرونو د سیندونو نه
ستـا هــره دره کــې دي د تــورو نـښـانـې زمـا
اې زمـــا وطـــنـــه د لـعـلـونـو خـــزانـــې زمـا
ستا عزت چې نه وي زه به نوم او عزت څه کړمه
ته چې خوار و زار یې زه به خوب او راحت څه کړمه
ستا سر چې وي ټیټ نو زه به شان او شوکت څه کړمه
مسته بـه دې خـاوره کـړم پـه ویـنـه مستانې زما
اې زمـــا وطـــنـــه د لـعـلـونـو خـــزانـــې زمـا

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا خو به دي سیال کړمه وطنه د جهان
یا به ستا په پښو کې توري خاورې کړمه ځان
زه به درې ورې شم خو تا به کړم ودان
نر یمه پښتون یم تا ته یادې افسانې زما
اې زما وطنه د لعلونو خزانې زما

د غني خان د شعر دویمه بېلګه هم ډېره په زړه پورې ده. په دې شعر کې په حقیقت کې د خپلواکۍ لپاره د بې توپکه مبارزې یا د نه تشدد د مبارزې پر ټکو خبره شوې ده. پاچا خان د هند له یو شمېر نورو آزادي غوښتونکو مبارزینو سره یوځای د ((عدم تشدد)) پر مبارزه ټینګار کاوه. د هغوی په نظر دا د مبارزې او مقاومت تر ټولو غوره لاره وه. دغه بې وسلې مبارزه او مقاومت په خپل وخت کې پوره اغېزمن و. غني خان په دې شعر کې همدغو ټکو ته اشاره کړې ده او د فخر افغان پاچا خان د مبارزې شاعرانه انځورګري یې کړې ده.

په مردان مارش د پاچا خان

راشه اې خوشحال بابا | اې خالده وګوره
پاڅه علي مرتضی | دا تماشه ووینه
جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري
نه د تورو پړک لري
نه د زغرو شرنګ لري
زور د دښمن نه ویني | داسې لېونی روان
دار او رسن نه ویني | دا د مستانو خان
دا د پښتنو ملنګ | څه بادشاهي رنګ لري
جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپین مخ د لیلی ویني   دشت بیابان نه ویني
زړه یې د یو ارمانه ډک   غم او ارمان نه ویني
سرې د باتور سترګې یې   مینه رنګارنګ لري
جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري
تاج یې د اغزو په سر   مست لکه مجنون روان
نوم د پښتنو ګټي   زوی دی د پښتون روان
نر دا د نرانو خان   څه غیرت او ننګ لري
جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري
سر یې کېښود خاورو کې   مرګ له یې سینه ورکړله
د پښتون د سر صدقه یې   خپله وینه ورکړله
وي هر څه مې د قام دي   والله هر څه چې ملنګ لري
جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري
اې د پښتنو بچو   دا میدان مو هېر نه شي
سپین سر یې د وینو ډک   هغه خان مو هېر نه شي
پروت دی دلته خاورو کې   دا مکان مو هېر نه شي
پاځئ ننګ پرې وکړئ   خداپرو ډېر په تاسو ننګ لري
جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري
نه د تورو پرک لري
نه د زغرو شرنګ لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډیز:
غني خان د معاصر او نوي پښتو شعر له مخکښو څېرو څخه دی. هغه د نومیالي آزادي غوښتونکي او مبارز فخر افغان عبدالغفار خان (پاچا خان) زوی او په ۱۹۱٤م. کې زېږېدلی دی. د خپلې خاورې د آزادۍ او سوکالۍ لپاره یې په ملي مبارزه کې هم ګډون کړی او د ((پښتون زلمي)) په نوم یو غورځنګ یې جوړ کړی و. د پښتو شاعرۍ په وده کې یې له نوښته ډکې هڅې کړې، پیاوړي او ښکلي شاعرانه آثار یې موږ ته راپرېښي دي. په کتابونو کې یې: ((د پنجرې چغار))، ((د غني پلوشې)) او ((پانوس)) د پوره شهرت لرونکي دي. د شعرونو ټوله مجموعه یې ((د غني کلیات)) په نوم په کابل کې چاپ شوي دي.

څرګندونې

خدايي خدمتګار: دا د هغه ملي اصلاحي غورځنګ نوم دی چې د فخر افغان پاچا خان او د هغه د ملګرو له خوا په پښتونخوا کې جوړ شو. له دغه حرکت مخکې په ۱۹۲۱م. کال کې هغه د ((انجمن اصلاح الافاغنه)) په نوم یو نهضت جوړ کړ چې د پښتنو په بیدارۍ او د پښتني ټولنې له بدو رواجونو او بدمرغیو سره یې نه ستړې کېدونکې مبارزه وکړه. دغه حرکت په ۱۹۲۹م. کال کې د ((خدايي خدمتګارو)) په نوم ونومول شو او د خپلې خاورې د آزادۍ په څنګ کې یې بیا هم د خپلې ټولنې اصلاحي پروګرامونو ته اساسي برخه ورکړې وه.
دغه ملي اصلاحي نهضت د پښتو ادبیاتو په وده کې هم پوره ونډه لرله او ډېر وتلي او پیاوړي شاعران او مهم آثار یې رامنځته کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبک: هغې ځانګړې شېوې یا لارې ته ویل کېږي چې د یو کار د ترسره کولو او د یو څه شي په جوړولو کې کارول کېږي. اسلوب او قاعده یې هم ګڼلی شو. په ادبي اصطلاحاتو کې سبک هغه ځانګړنې دي چې د ادبي او هنري آثارو د بیان، ودې او د لیکنې او هستونې د ډول او لارې، محتوایي ارزښتونو او نورو په برخه کې یو اثر له نورو څخه جلا کوي. په حقیقت کې سبک د یو اثر او یا یو لیکوال د آثارو د ځانګړنو او مشخصاتو ټولګه ده.

فلسفي شاعر: غني خان ځینو لیکوالو په دې نامه هم یاد کړی دی. د دې لپاره چې په شعرونو کې یې د ژورو فلسفي پوښتنو او مطالبو ډېرې نمونې شته دي. د هغه ډېر شعرونه د یو ډول لېوني بغاوت بېلګې دي چې فلسفي رنګ هم لري. له همدې کبله ځینو لیکوالو لېونی فلسفي بللی دی.

طنزیه شعر: هغه شعر ته ویل شوی چې د طنز او مزاح رنګ ولري. په دغه ډول شعرونو کې ژور اجتماعي او انتقادي مطالب د خندا او ټوکو په قالبونو کې رانغاړل کېږي. په دې شعرونو کې ترخې خبرې، په خوږه بڼه کېږي او یا دا چې ترخه وینا په خوږو کې رانغاړل کېږي. پر خلکو د دې ډول شعرونو او لیکنو اغېز زیات وي. له څرګندو او ترخو حقیقتونو څخه دغه ډول بیان ډېر په زړه پورې او اغېزمن راځي.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې، د لوست د متن او څرګندونو په پام کې ساتلو سره دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- پاچا خان ولې خپل زوی غني خان، د اتمانزو آزاد ښوونځي ته د زده کړو لپاره واستاوه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ادبي سبک څه ته وايي؟
- پاچا خان د ((انجمن اصلاح الافاغنه)) او ((خدايي خدمتگار)) غورځنګ د کومو هدفونو لپاره جوړ کړل؟
- غني خان ته ولې ځينو ليکوالو د فلسفي شاعر او لېوني فلسفي نوم ورکړی دی؟
- طنزيه شعر څه ډول شعر ته وايي؟

۲ــ د غني خان د شعر مهمې څلور ځانګړنې او يا د هغه د سبک خصوصيات دې څلور تنه زده‌کوونکي په خپل خپل وار خپلو ټولګيوالو ته تشريح کړي.

۳ــ د غني خان د کتابونو په اړه دې يو يو زده‌کوونکی لنډې لنډې خبرې وکړي، يعنې په لنډيز سره دې يې يو يو معرفي کړي.

ګرامري برخه:

٤ــ د دې لوست (لس ــ لس) صفتونه دې، هر زده‌کوونکی په خپله کتابچه کې وليکي، له لومړي زده‌کوونکي څخه دې لوستل پيل شي، دويم زده‌کوونکی دې تکراري صفتونه نه وايي او همداسې دې تر وروستي شاګرده پورې د لوست د صفتونو (ستاينومونو) لوستل دوام وکړي.

کورنۍ دنده

زده‌کوونکي دې د غني خان دغه شعر ولولي:

جنګ له دی منصور روان   توپ او نه تفنګ لري

او بيا دې د پاچا خان د نه تاوتريخوالي (عدم تشدد) د نظريې په اړه چې په لوست کې پرې خبرې شوې او د دې شعر په اړه لږ تر لږه يو مخيزه مقاله وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بهر کې پښتو پوهان

د پښتو ژبې او ادبیاتو څېړونکي، له هېواد څخه بهر د نړۍ په نورو هېوادونو کې هم شته دي. له ډېر وخت راهیسې دغو څېړونکو د افغانستان او په ځانګړې توګه د پښتو او پښتنو په اړه څېړنې کړې او خپرې کړې یې دي.

دغو کسانو چې موږ یې ختیځ پوهان او پښتو پوهان بولو، د پښتنو د تاریخ، ژبې او ادب په اړه داسې څېړنې کړې چې پښتو او پښتانه یې په ټوله نړۍ کې ښه معرفي کړي او پېژندلي دي.

په دې لوست کې به تاسو د هغوی د کار پر ارزښت خبر شئ او دغه راز به د یو څو نامتو پښتو پوهانو د نومونو او کارونو په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ختیځ پوهان د نړۍ د بېلابېلو هېوادونو هغه پوهان او څېړونکي دي چې د ختیځو هېوادونو د ولسونو او د دغو ولسونو د ژوند، تاریخ، کلتور، ژبو او ادب په اړه څېړنې کوي.
پښتو پوهان هم د همدغو ختیځپوهانو یوه داسې برخه ده چې د پښتنو د ژوند، تاریخ، کلتور او په ځانګړې توګه د پښتو ژبې او ادبیاتو په اړه څېړنې ګروېږنې کوي.
په یو شمېر لویدیځو هېوادونو کې له ډېرې زمانې راهیسې داسې پوهان او څېړونکي پېژنو چې په بېلابېلو هدفونو د بېلابېلو اړتیاوو له مخې یې یا پښتو ژبه زده کړې، نورو ته یې ورزده کړې او د پښتو او پښتنو د بېلابېلو اړخونو په اړه یې ارزښتناکې څېړنې کړې دي. یا دا چې په عمومي توګه یې د پښتنو د تاریخ او کلتور په کومه برخه کې څېړنې کړې دي او بې له دې چې پښتو یې ښه زده وي، د پښتنو د ژوند تاریخ او کلتور له یوې ځانګړې برخې سره یې لېوالتیا پیدا شوې ده او په همدغه برخه کې یې څېړنې کړې دي.
د ختیځ پوهانو او پښتو پوهانو کار موږ ته له ډېرو اړخونو څخه د قدر او پاملرنې وړ دی.
لومړۍ خبره خو دا ده چې د همدوی په وسیله پښتانه پښتو ژبه، پښتني ټولنه او کلتور او د دې ولس ادبیات د دغو پښتو پوهانو له لورې د نړۍ په ګوټ ګوټ کې پېژندل شوي دي. د دوی په قلم د یو شمېر نومیالیو پښتنو لیکوالو آثار په نورو ژبو ژباړل شوي او دغه لومړنۍ ژباړې د پښتنو او نورې نړۍ یا نورو ولسونو ترمنځ د اړیکو د یو ډېر پیاوړي مزي په توګه غزول شوي دي. دغه راز دغو کسانو د پښتو آثارو په خوندي کولو او راسپړلو کې هم پوره ونډه لرلې ده. ډېر پښتانه لیکوال دې ته اړ شوي چې د همدغو ختیځ پوهانو له څېړنو څخه د پښتو ژبې او پښتو ادب په اړه ګټه واخلي.
له پښتو او پښتنو سره د لوېدیځې نړۍ لېوالتیا په لومړي ګام کې دغې سیمې ته د ښکېلاکي موخو د ترسره کولو په څنګ کې د پام وړ ده. په دې لړ کې پوهاند حبیب الله تږی د کتاب ((د مشرق په آسمان کې د مغرب ستوري)) په سریزه کې لیکل شوي.
د شرقي مستعمرو په چلوونکو غربي استعمارګرو کې ځینې داسې کسان هم وو چې د ختیځو ژبو د زده کړې تر څنګ یې د دغو هېوادونو د فرهنګ په باب هر اړخیزې څېړنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم وکړې، د شرقي ژبو آثار يې په خپلو ژبو ترجمه کړل او د شرق ډېر قيمتي او ناويات آثار يې خپلو هېوادو ته يووړل. اوس د شرقي ژبو ډېر آثار د غرب په کتابخانو کې خوندي دي.

د اروپايي ښکېلاکګرو ځواکونو له پرمختګ سره سم افغانستان د شمال له خوا د روسي ښارانو او د جنوب له خوا د بريتانيا د هند د شرقي کمپنۍ د استعماري پراختيا غوښتونکو تر سترګو لاندې و. افغانستان د خپل ستراتيژيک موقعيت له امله د شمال او جنوب د استعماري ځواکونو د هدفونو د ترسره کولو لپاره ډېر مهم و. له بده مرغه دغو ښکېلاکګرو ځواکونو زموږ د هېواد له واحد تن څخه ځينې ټوټې بېلې کړې او اوږده کلونه يې دا هېواد د جګړو د لمبو خوراک کړ، خو ځينو نظامي او ملکي مامورينو يې زموږ د هېواد د ژبو او فرهنګ مطالعه هم وکړه. زموږ د ژبو قاموسونه او ګرامرونه يې هم وليکل. زموږ د لرغونو آثارو د منتخباتو ژباړې يې په اروپايي ژبو وکړې.

د اتلسمې ميلادي پېړۍ په وروستيو کې پښتو ژبې، ادب، تاريخ او کلتور ته د استعماري ځواکونو (ښاري روسيې او انګرېزانو دواړو) پاملرنه را اوښتې وه.

په روسيه کې د پښتو په اړه کارونه لومړی په جرمني ژبه شروع شول او بيا پکې انګرېزي ژبه هم داخله شوه. په ۱۷۹۱م. کال کې د ګولډن شتيت پښتو جرمني قاموس د هغه وخت د روسيې په پلازمېنه (پايتخت) ((سنټ پترزبورګ)) کې خپور شو.

دغه راز له دې وروسته هم په روسيه کې د پښتو او پښتنو په اړه څېړنې شوې دي، لکه:

- د کلا پروت هغه اثر چې په جرمني ژبه (د افغانانو ژبه) په نوم خپور شوی دی.
- د پروفيسر ډورن پښتو منتخبات او همدارنګه د پښتو ژبې د ګرامر او تاريخ په اړه د هغه څېړنې، په راوروسته کې د شوروي اتحاد په دوران کې هم په روسي ژبه په سينټ پترز بورګ او مسکو کې او هم د هغه وخت د شوروي اتحاد په نورو جمهوريتونو کې د پښتو ژبې، تاريخ او ادب په اړه ډېرې زياتې څېړنې شوې دي.

د ختيځې اروپا په ځينو هېوادونو کې هم د ختيځ پوهنې په ادارو کې پښتو ژبې او ادب خپل ځای پيدا کړ، لکه: د هغه وخت ختيځ جرمني، پولنډ، چک او نور. . .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان ختیځو او جنوبي خواوو ته د هندوستان په خاوره کې راڅرګېدونکي ښکېلاک هم د اتلسمې پېړۍ په وروستیو کې پښتو ته پاملرنه وکړه. دوی د زړو ادیانو د کتابونو له پښتو ژباړې څخه په دې لړکې خپل کار پیل کړ. وروسته یې د پښتو ژبې او ګرامر د کار ساحه هم ډېره پراخه وه او د ژبې د ګرامر، ادب، لغاتو، تاریخ او جغرافیا پر موضوع ګانو یې پوره کار وکړ. تر راوروتې وروسته د لوېدیځې اروپا په ختیځپوهنه کې د پښتو خوا ته پاملرنه واوښت او په راوروسته کې په لسګونو ختیځ پوهانو په جرمني، انګلیسي، فرانسوي او ایټالیایي ژبو د پښتو ژبې، ادبیاتو، تاریخ او فرهنګ په اړه مقالې، رسالې او کتابونه لیکلي دي او دا هلې ځلې تر اوسه پورې کله په شور او کله پښه نیولې روانې دي.

د دغو پښتو پوهانو کارونه په ډېرو برخو کې ارزښتمن دي او البته په ځینو برخو کې به نیمګړتیاوې هم لري. د پښتو د فرهنګ او ژبې د پېژندنې او معرفۍ په اړه چې کوم کارونه د پښتنو له خوا شروع شوي دي، زیاترو د همدغو ختیځپوهانو له آثارو ګټه اخیستې ده. زموږ د ډېرو ادبي شخصیتونو او کتابونو په اړه یې معلومات د دغو ختیځپوهانو له اثارو اخیستي دي.

پوهاند ډاکټر حبیب الله تږي هم د ختیځپوهانو په اړه د خپل کتاب په سریزه کې په زړه پورې خبرې لري. هغه وایي:

څرنګه چې پښتانه د خیبر درې یا په اصطلاح د پخواني هند د دروازې او د دغې ستراتیژیکې ساحې د نورو لارو شاوخوا پراته دي، نو له دې امله یې د شرق او غرب ترمنځ په هغو ډګرو کې ډېر مهم موقعیت لرلی دی چې په لوېدیځ کې (ستره لوبه) بلل شوې ده. دا ستره لوبه چې تخمیناً دوه پېړۍ دمخه پیل شوه، تر اوسه هم په یوه یا بله بڼه دوام لري. غربي پوهانو د پښتو په باره کې مطالعات په حقیقت کې همدغه د ختیځ او لوېدیځ ترمنځ د ډګرو یا سترې لوبې په لړ کې پیل کړل. داسې چې د لوبې لومړني لوبغاړي یعنې انګلستان او روسیه دواړه په خپلو ډګرو کې د پښتنو خاص اهمیت ته متوجه شول او پښتني مطالعات په تېره بیا د پښتو ژبې زده کړه او څېړنه یې د خپلې سیالۍ ډېره مهمه برخه وګڼله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اروپا کې د پښتو ژبې زده کړه په حقیقت کې زیاتره یې د همدغه احساس پر بنسټ پیل شوه، خو باید ووېل شي چې نه د ټولو غربیانو د پښتو ژبې د زده کړې او مطالعې لامل همدا احساس و او نه په پښتونخوا کې د اروپا د پوهانو څېړنې یوازې په پښتو ژبه پورې محدودې پاتې شوې، بلکې غربي پوهانو د بېلابېلو هدفونو پر بنسټ د پښتني ټولنې د بېلابېلو اړخونو په باره کې خپلې مطالعې پراخې کړې او په نتیجه کې دغو پوهانو د نولسمې پېړۍ له نیمایي څخه د شلمې پېړۍ تر لومړیو پورې په دې برخه کې ډېر زیات آثار تالیف او ترجمه کړل. د دغو آثارو یو شمېر یې دومره پاخه او معتبر دي چې تر اوسه یې بیا چا ساری ونه لیکه.

د نړۍ په گوټ گوټ کې زیات شمېر پښتو پوهان تېر شوي او په ځینو هېوادونو کې اوس هم په هلو ځلو اخته دي. د دوی شمېر دومره زیات دی چې د ټولو په هکله خبرې ډېر وخت غواړي، دلته یې یوازې ځینې مهمې څېرې په لنډه توگه درپېژنو.

بوریس اندرییویچ ډورن: په ۱۸۰۵م. کې په جرمني کې زېږېدلی او هلته یې لوړې زده کړې په ختیځپوهنه کې ترسره کړې دي. په ځوانۍ کې د روسیې د دولت په غوښتنه هغه هېواد ته لاړ او بیا نو د ژوند تر پای پورې هلته پاتې شو.

پروفیسور ډورن د ختیځو ژبو له قلمي پانگو سره زیاته مینه لرله او د لندن او اکسفورډ د کتابتونونو قلمي ذخایر یې ټول لیدلي وو. په روسیه کې د خارکوف او پترزبورگ په پوهنتونونو کې د ختیځو ژبو استاد او بیا د پترزبورگ د عمومي کتابتون مشر و. د نوموړي په برکت په روسیه کې د پښتو ژبې د تدریس او څېړنې لړۍ پیل شوه. ډورن په پترزبورگ کې د پښتو د قلمي نسخو په راټولولو کې ستره ونډه لرله.

د ډورن ((پښتو منتخبات)) د ډېر ارزښت وړ اثر دی. هغه له بېلابېلو قلمي نسخو څخه د پښتو یو شمېر کلاسیک منظوم او منثور متونه راغونډ کړي، تدوین او چاپ کړي او بیا یې خپاره کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هنري جورج راورټي: د ختيځ پوهانو او پښتو پوهانو په لړکې انګرېز پښتو پوه جورج راورټي د پښتو ژبې او ادب په لړکې ستر کارونه کړي دي. هغه په ۱۸۲۵م. کې په انګلستان کې زېږېدلی او په ځوانۍ کې یې په هندوستان کې نظامي کار پیل کړ. په دغه لړکې یې د هغه استعداد له مخې چې لاره یې، د هندوستان یو شمېر ژبې زده کړې او کله چې پښتونخوا ته تبدیل شو، خپله ټوله پام یې پښتو ژبې، قوم پېژندنې او د دې سیمې جغرافیې ته واړاوه. د راورټي په مهمو کارونو کې د هغه لوی پښتو ګرامر دی چې څو څو ځله یې چاپ کړی دی. پښتو انګلیسي قاموس او د ((ګلشن روه)) په نوم کتابونه یې ډېر ارزښتمن دي. په ((ګلشن روه)) کې یې له سریزې وروسته د پښتو نثر او نظم غوره بېلګې راټولې کړې دي. د یو شمېر نورو کتابونو لیکوال هم دی.

هنري والټر بيليو: په ۱۸۳٤م.کال په هند کې زېږېدلی دی. د پښتو او پښتنو په اړه یې زیات آثار لیکلي دي. ((پښتو ګرامر)) او ((پښتو ډکشنري)) یې تر ټولو مشهور دي. نور ډېر آثار یې هم لیکلي دي.

تور برن: تور برن په بنو کې د برتانوي هند د حکومت د یو مامور په توګه کار کاوه. وروسته یې د پښتنو له ژوند، فولکلور، متلونو، کیسو او سندرو سره ځانګړې مینه پیدا شوه، هغه یې راټول او په ۱۸۷٦م. کال کې یې د ((بنو- زموږ افغاني سرحد)) په نوم چاپ او خپور کړ.

جيمز ډارمسټېټر: دغه نومیالی ختیځپوه او پښتو پوه په ۱۸٤۹م. کال کې په فرانسه کې زېږېدلی دی. په پاریس کې یې په ادبیاتو کې تر دکتورا پورې زده کړې وکړې. په ۱۸۸٦ ـ ۱۸۸۷م. کلونو کې په هند کې د ژبنیو پلټنو دنده وروسپارل شوه. په بمبئي، پېښور او هزاره کې یې څېړنې ترسره کړې.

د نوموړي مهم اثر ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) نومېږي چې د انګرېزانو په وړاندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتنو د ولسي شاعرانو حماسي او تاريخي سندرې او چاربيتې يې پکې راټولې کړې دي. د ډارمستېټر دغه اثر او د پښتو په اړه د هغه نور ارزښتمن آثار او څېړنې د زيات قدر وړ دي. په ختيځپوهانو کې ډارمستېټر هغه څېړونکی دی، چې د مقايسوي څېړنو له مخې دې پايلې ته ورسېد چې پښتو د هندو آريايي ژبو په لوېديزه يا آرياني څانګه پورې اړه لري.

پروفيسر مارګن ستېرن: په ۱۸۹۲م. کال کې په ناروې کې زېږېدلی او د اروپا په بېلابېلو پوهنتونونو کې يې د هندو اروپايي ژبو د تدريس چارې پرمخ بيولې. د پښتو ژبې د څېړنې لپاره يې پښتونخوا او افغانستان ته سفرونه وکړل او د دې ژبې په اړه يې ډېرې په زړه پورې څېړنې خپرې کړې. نوموړی په اروپا کې د پښتو ژبې د معاصر او نوي تحقيق او تدريس له سترو استادانو څخه و، د پښتو ژبې او ګرامر په اړه خورا مهم آثار لري.

د يو شمېر نورو پښتو پوهانو به يوازې په نومونو بسنه وکړو:

جان ګورډن لاريمر، ډيوډ لاريمر، روس کيپل، هاول (څلور واړه د انګلستان)، پروفيسر اسلانوف (د پخواني شوروي اتحاد)، ډاکټر پنزل (اتريشی)، ډاکټر برژي بيچکا (د چک جمهوريت)، پروفيسر ليبيديف، پروفيسور دوريانکوف، مېرمن کالينينا، مېرمن ګراسيمووا، و. کوشيف، ګ. ف. ګيرس (ټول د پخواني شوروي اتحاد او اوسني روسيې) ډاکټر ميکنزی (د انګلستان)، منو هرسنګهـ بترا (د هندوستان) صولت شاه مېرګن (د تاجکستان)، عارف عثمانوف او عبدالحفيظ غني يف (د ازبکستان) جونز انيوالډسن او فين تيسين (د ډنمارک)، ژاک لوتس (د جرمني)، سبيستيان هاينه (د جرمني ځوان پښتو پوه) او يو زيات شمېر نور...

د متن لنډيز:

د نړۍ په ګوټ ګوټ او په تېره بيا په لوېديزه نړۍ کې يو شمېر داسې پوهان وو، يا اوس هم شته چې د پښتنو د تاريخ، کلتور، جغرافيې او د پښتو ژبې په اړه يې څېړنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي دي. د بېلابېلو اړتياوو او موخو له مخې دوی دغه کار ته مخه کړې ده. د دوی علمي کار موږ ته له څو اړخونو څخه زيات ارزښت لري:

۱_ دوی د پښتنو ژوند، کلتور، ژبه او ادب نړيوالو ته د هغوی په ژبه معرفي کړي دي.

۲_ د پښتو ځيني غنيمت قلمي آثار يې له ورکېدو ژغورلي او د نړۍ په معتبرو او محفوظو کتابتونونو کې يې خوندي کړي دي، کنه له موږ څخه به له بده مرغه لکه د نورو ډېرو غنيمت آثارو په څېر ضايع شوي او له منځه تللي وای.

۳_ د پښتو ادب ډېره ولسي پانګه يې له مرګه ژغورلې ده.

٤_ د پښتو او پښتنو په اړه يې ځيني داسې مهم آثار ليکلي دي چې سارى يې تر اوسه پورې نه دی ليدل شوی.

څرګندونې

روسي خاران: خار د روسي واکمنانو له مشهورو څېرو څخه و، کورنۍ سلسله يې د خارانو په نامه يادېږي. (خار) د (تزار) په نامه هم ياد شوی، خو اصلي بڼه يې په روسي ژبه کې (خار) دی.

د هند شرقي کمپنۍ: په هندوستان کې د انګرېزانو د استعماري نفوذ او اغېز لومړنۍ بڼه په تجارتي توګه د هند شرقي کمپنۍ په نوم فعاله شوه، د ښکېلاک دغه کمپنۍ په پيل کې هندوستان ته د آبادۍ په نوم رانېوتله.

ستراتيژيکه ساحه: دغه اصطلاح هغو سيمو ته کارول کېږي چې د جغرافيايي موقعيت له پلوه ډېره مهمه وي. د افغانستان او پښتونخوا موقعيت ته له جغرافيايي پلوه، ځکه د ستراتيژيک موقعيت سيمه ويل کېږي چې د هندوستان ـ منځنۍ آسيا او چين ترمنځ پرته ده. دغه سيمه ځکه تل د زبر ځواکونو له ګواښ سره مخامخ وه او دغه راز دې سيمې دوی ته ځانګړې ارزښت هم لاره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستره لوبه: د روسانو او انګرېزانو ترمنځ زموږ په سیمه کې د سیالۍ هڅې چې د رقابت اورنیو پړاوونو ته هم رسېدلې دي، د سترې لوبې په نوم یادېږي. د هغه وخت دوه زبر ځواکه (روس او انګلیس) وو او دلته یې د خپلو ګټو د ساتلو او اغېز لپاره ستره لوبه پیل کړې وه. په معاصر دوران کې هم د نویو زبر ځواکونو لپاره دغه اصطلاح په نوي سیاسي مفهوم کارول کېږي.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې یو ځل په خپل خپل نوبت په لوړ غږ د دې متن یو یو پراګراف ولولي او نور دې غوږ ورته کېږدي.

۲ـ د متن له دقیقې لوستنې او اورېدنې وروسته دې اوس زده‌کوونکي دغو پوښتنو ته بشپړ ځوابونه ورکړي:

- د لویدیزوالو له خوا ختیځ پوهنه او پښتو پوهنه په پیل کې د کومو هدفونو لپاره پیل شوه؟
- ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) کتاب کوم پښتو پوه راټول کړی او لومړی یې په کوم ځای کې چاپ کړی دی؟
- د پښتو او پښتنو په اړه د ختیځ پوهانو کارونه موږ ته کوم کوم ارزښتونه لري؟

۳ـ د ټولګي ټول زده‌کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. له متن څخه دې د پښتو پوهانو نومونه له ځانه سره ولیکي. هره ډله دې له بلې ډلې څخه د یو یو پښتوپوه نوم اخلي او سیاله ډله دې د دغه پښتو پوه د هېواد نوم ورته وایي. بیا دې سیاله ډله له هغې بلې ډلې څخه همدا ډول پوښتنې کوي. شوونکی به په پای کې بریالۍ یا زیاته بریالۍ ډله اعلان کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤ـ یو یو شاگرد د ټولګي تختې ته راجګېږي او له دغو لغتونو څخه دې یو یو لیکي:
ناویات، مستشرقین، قرینه، مقایسوي
زده کوونکي دې په خپله خوښه د دغو لغتونو معنا کوي او یو څه خبرې دې هم پرې کوي. بل زده‌کوونکی دې په خپل وار همدغه کار تکرار کړي. لغتونه د کتاب په پای کې معنا شوي، خو لازمه ده چې یو څه خبرې هم پرې وشي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپلو کورونو کې یو ځل بیا دغه لوست په غور سره ولولي، په دې هکله یې که نور معلومات هم چېرته لوستي یا اورېدلي وي، ښه تر ښه، کنه د همدغه لوست عمومي مفهوم دې په شلو کرښو کې په خپل عبارت ولیکي.

خـــدای دې نــه کـــا چـــا تـــه وازې د آزار خـولې
دغـــه خـولــې دي پـــه مـعـنــا کـــې د ښـــامــار خـولې
د یــــوې خــــولـــې لــــه آزاره وویـــــرېـــــږه
کـــه پـــه عـمـــر دې دعــــا کــانـــدي هـــزار خـولې
چـــې پــــرې راشــــي د مــظـــلــوم د آه سـیـلـۍ
کـــا لـــه خـــــاورو ایـــرو ډکـــې د مــــدار خـولې
چــې خـپـېـږي د مــظــلــوم د آزار وخـــوری
د دېـــوال تـــر ســـورې پـوچـــې کـــا د کـــار خـولې
((حمید مومند))

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف جانه خټک

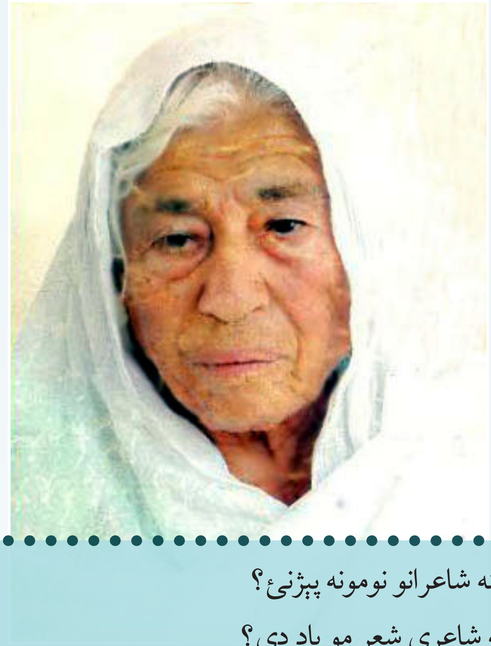

ـ د خو تنو ښځينه شاعرانو نومونه پېژنئ؟

ـ د کومې ښځينه شاعرې شعر مو ياد دی؟

د پښتو ادب په تاريخي څېړنه کې د نارينه وو تر څنګ د ښځو ادبي هلې ځلې د هېرولو نه دي. په پښتو ادبياتو کې هم په ولسي برخه کې د ښځو ونډه که له نارينه وو زياته نه وي، په هېڅ ډول کمه نه ده. د دې په څنګ کې په لرغوني ادب او اوسني ادب کې هم د ښځو ونډه د پام وړ ده. تاسو د کلاسيکو ادبياتو او اوسني ادب د ځينو ښځينه څېرو په اړه په بېلابېلو ټولګيو کې يو څه لوستي دي. په دې لوست کې د پښتو د يوې داسې معاصرې شاعرې په اړه غږېږو چې ډېره مشهوره نه ده، خو د شمېر له مخې لږ شعرونه يې ډېر په زړه پورې دي. شعرونو ته يې، ځکه ځانګړې پاملرنه وکړئ چې زموږ د ټولنې اوسنيو بدمرغيو ته هم پکې اشاره شوې ده، د کلونو هغه پخوانۍ خبرې اوس هم زموږ د ټولنې لپاره ډېرې نوې دي او داسې ښکاري چې زموږ ټولنې د ذهنيت او فکر له پلوه له بده مرغه په نژدې اتيا کالو کې د ښځو په برخه کې هېڅ پرمختګ نه دی کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو په اوسنيو ښځينه شاعرانو کې د مېرمن الف جانې خټک نوم د يادولو او ستايلو وړ دی. هغه په ۱۹۲۷م. کال د پښتونخوا د کوهاټ په احمدي بانډه کې زېږېدلې ده. تر اتم ټولګي پورې يې زده کړې وکړې او نورې منظمې زده کړې ترې نيمګړې پاتې شوې. وروسته يې په شخصي توګه زده کړو ته دوام ورکړ او تر ماسټرۍ پورې يې زده کړې وکړې. ډېره موده په خپل کلي کې د نجونو په يوه ښوونځي کې ښوونکې وه.

الف جانه خټک د وخت له سياسي او ملي موضوعګانو سره هم پوره بلده ده او خپله يې هم ونډه پکې لرله. په پښتونخوا کې د هغه وخت له ستر ملي غورځنګ يا د پاچا خان له خدايي خدمتګار تحريک سره له نظري پلوه ملګرې وه.

مېرمن شاه جهان (پښتو ادب کې د مېرمنو برخه) په نوم يو کتاب ليکلی او په دغه کتاب کې يې د مېرمن الف جانې په اړه داسې ليکلي دي:

د الف جانې ټول کلام له پښتو او پښتنو سره له مينې او محبت څخه ډک دی. د پښتنو د زبون حالۍ او بې علمۍ ورته ژور احساس دی. هغه د پښتنو ټوله پسمانده ګي، له علم نه د دوی بې خبري ګڼي. د خپل پښتون قام ترقي يې د زړه له کومې اواز دی او دا يې لويه آرزو ده چې پښتون قام هم لکه د نورو ترقي يافته قومونو د ترقۍ هغه لوی معراج ته ورسي چې د نړۍ نور ترقي يافته قومونه ورته رسېدلي دي.

الف جانه خټک پښتون قام د غفلت له خوب څخه راويښوي او د پرمختګ او ترقۍ په بهير کې د برابرۍ برخې د اخيستلو لپاره خپل احساسات دا رنګ څرګندوي:

پښتونه پورته شه قامونو کې خپل قام پورته کړه
بيا په دنيا کې د پرېوتي پښتون نام پورته کړه
بيا په دنيا کې د قامونو انجمن جوړېږي
دې انجمن کې د ګمنامه پښتون نام پورته کړه
بې له نظامه ترقي د قوم ممکنه نه ده
قام منظم کړه او معيار بيا د خپل قام پورته کړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـرېـوتـي قـام لـه تـرقـي بـويـه د بـرق پـه رفـتـار
د هـر سـحـر پـه مقابل کـې خـپـل مـاښـام پـورتـه کـړه
د يـو خـو کـسـو تـرقـي تـه تـرقـي مـه گـڼـه
کـه تـرقـي غـوارې د قـام هـر خـاص و عـام پـورتـه کـړه
فـخـر افـغـان نـه مـې پـيـغـام د تـرقـۍ راوړی
پـه دوارو لاسـو دا پـيـغـام پـه احـتـرام پـورتـه کـړه
د جـهـالـت الـزام پـه تـا بـانـدې پـه ځـای لگېږي
د خـپـل تـعـلـيـم انـتـظـام وکـړه دا الـزام پـورتـه کـړه
د خـپـلـې ژبـې تـرقـي دې چـې هـم هـېـره نـه شي
د انـگـرېـزی پـه شـان معـيـار د خـپـل کـلام پـورتـه کـړه
نـر کـه دمـاغ وي سـتـا د قـام ښـځـې يـې زړه وگـڼه
کـه تـرقـي دې وي مـقـصـد د دې مـقـام پـورتـه کـړه

په دغه نظم کې چې اوس يې تاسو لولئ، الف جانې خټک د خپلې ټولنې يوې سترې نيمگړتيا ته اشاره کړې ده.

دا مـې مطلـب نه دی چـې ظلم د خپل پلار وښايم زړونـه وريـتـه د خپلو خويندو پـه انـگـار وښايم
زړه مـې دا غـوارې چې ړانده سـماج ته لار وښايم د رواجـې پـردې نـقـصـونـه تـار پـه تـار وښـايـم
خدايـه د ژبـې طاقـت د زړه راکـړې
کـه پـه غلطه لاره ځـم تـه هدايـت راکـړې
صافـې اوبـه تـازه هـوا ده د هـر چـا د پـاره نه چې يـوازې پيدا کـړې خـدای دې ستا د پاره
دواړه ځيزونـه دي ويـړيـا شـاه و گـدا د پـاره تـا پـابـنـدې پـرې لـگـولـې ده زمـا د پـاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

تـه د رحمـن پـه خزانـو دومـره بخيـل ولـې يـې؟
مـخ اړوونکی له قـرآن، تـورات، انجيـل ولې يې؟

لاړ شـه پـه جيـل کـې تـه د سېنسـن — د قـاتـلانـو هـغـه طـوق هـغـه بـېـړی وگـوره
کـورکـې د خپلـې ښـځې حـال يـوگـړی وگـوره — تنگ نـغری، شلېدلی کـټ مـاتـه پـېړی وگـوره

وايـه سـتا ښـځې هـم د قتـل ارتـکاب کـړی دی
يـا دې ځان خپل پـه مجرمانوکې حسـاب کړی دی

داسـې پـرده د زنانـه پـن زياتـوي — خـوشـې تـعـداد د تـيـار خـورو پـه وطـن زيـاتـوي
سـتا او زمـا پـه شـان بيمـار لونـه زامـن زياتـوي — ضعف د بـدن زيـاتـوي وېـره د دښـمـن زيـاتـوي

نـن د بيـکارو خلکـو ځـای پـه مـخ د مزکې نشـته
دې بجلـې گـر تـه ضـرورت د اور بلکـې نشـته

يـاد لـره سـتا يـو وزر مـات دی الوتلـی نـه شـي — پښه دې ده گـوډه د ترقی پـه بـام ختلی نـه شي
قافلـې لاړې وريسـې تـه رسـېدلی نـه شـي — شـرم اخيستی يې پـه ځـای پاتې کېدلی نـه شي

پـه سـمه لاره کـې ولاړ حيـران پښـېمان ولـې يې؟
ستا خپل عمل دی درته وړاندې، اوس گرېان ولې يې؟

تـه د مذهـب پـه نوم پـه مـا ځومـره ظلمونـه کوې — تـه يې مذهب بولې زما پـه خيال کفرونه کوې
خـدای او رسـول بانـدې د غيـر اعتراضونـه کـوې — ديـن د اسـلام بـدنـامـوې تـول رواجـونـه کـوې

راشـه چـې زه درتـه د خپـل ديـن حقيقت وښـايم
هسـې د خولـې خبـرې نـه حديـث آيـت وښـايم

خـلاص کـړه قـرآن او د قـرآن سـوره نـور وگـوره — تـه د عالم حکيم کـلام پـه حکمت پـور وگـوره
سرسـري مـه گـوره پـه عقـل پـه شعور وگـوره — پس له هغې نه خپل رواج او خپل دستور وگوره

سـتا پـه عمـل کـې لـه آيت نـه تجـاوز ولـې دی؟
د خدای رسـول پر ځای دا سـتا حکم نافذ ولې دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

زموږ په ادب کې د ښځو ونډه په پوره توګه د پام وړ ده. په ولسي ادب کې که د ښځو ونډه له نارينه وو زياته نه وي، لږ ه هم نه ده. د دې په څنګ کې په لرغوني او اوسني ادب کې هم موږ يو شمېر نوميالی ليکوالې او شاعرانې لرو. په اوسني پښتو ادب کې الف جانه خټکه يوه تکړه شاعره ده. هغه په ۱۹۲۷م. کال د پښتونخوا په کوهاټ کې زېږېدلې او د خپل وخت د ملي- اصلاحي حرکت (خدايي خدمتګار) ملګرې وه. په پښتني ټولنه کې د ښځو د بې قدرۍ او د زده کړو او تعليم له انساني او اسلامي حق څخه د هغوی د منع کولو په اړه يې دغه شعر د زيات ارزښت او پاملرنې وړ دی. په دې شعر کې چې د (ترکيب بند) په بڼه دی، الف جانه خټکه د هر اورېدونکي او لوستونکي مخې ته د پښتني ټولنې د نجونو او ښځو د ژوند هنداره نيسي او ورته وايي چې اوس نو ته انصاف وکړه او د دغو ناروا وو، نادودو او ظلمونو ځواب ووايه. موږ ټولو ته د دې شعر د محتوا په اړه ژور فکر لازم دی.

څرګندونه

وښايم: د ژبې د اصولو په پام کې ساتلو سره يې اصلي بڼه (وښيم) ليکل کېږي، خو دلته د الف جانې خټک په دې نظم کې د شعري اړتياوو له مخې (وښايم) راغلی دی.

فعاليتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې د مېرمن الف جانې خټک د دغه نظم (ترکيب بند) يو يو بند په وار سره لولي او د بل کتار يو يو تن زده‌کوونکی دې په وار سره د دغه بند په اړه دوه دقيقې خبرې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ ټول زده‌کوونکي دې پر پنځو ډلو وویشل شي، هره ډله دې له دغو موضوع‌ګانو یوه موضوع انتخاب کړي او په خپلو کې دې خبرې پرې وکړي. هره ډله دې خپل استازی وټاکي او بیا دې پر خپله موضوع ټولګیوالو ته معلومات وړاندې کړي.

- په ټولنه کې د ښځو ونډه
- په زده کړو کې د ښځو او نارینه وو برابره ونډه
- خدایي خدمتګار حرکت
- په پښتني ټولنه کې د ښځو په اړه ناوړه دودونه کوم کوم دي؟
- الف جانه خټکه څه ډول شاعره ده؟

۳ـ یو یو تن زده‌کوونکی دې د الف جانې خټک د نظم له دغو لاندې لغتونو څخه یو، یو په داسې جمله کې وکاروي چې زموږ په ټولنه کې د ښځو له ژوند سره اړه لري:

ترقي یافته، ظلم، رواج، پابندي، پنجره، هدیره، ونډه.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلو سترګو د لیدلو حالاتو یا په خپل کلي- کور کې د اورېدو له مخې پر نجونو او ښځو د ظلمونو او نادودو یوه یوه کیسه ډوله لیکنه وکړي.

ښه سړی د چا په بدو نظر نه کا
که څوک بد ورسره کاندي دی به ښه کا
په بارداره ونه تل ورېږي کاڼي
ورته ګوره چې بارداره ونه څه کا
په کینه په حسد هېڅ د چا ونه شي
هر سړی چې حسد کاندي ځان اوبه کا
((خوشحال خان خټک))

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیسه او ژوند

ـ کومې کومې کیسې مو لوستې دي؟

ـ آیا کومه ولسي یا فولکلوري کیسه مو زده ده؟

ـ له کیسو سره مو ولې مینه ده؟

خامخا به مو ځینې کیسې لوستي یا اورېدلې وي. ښايي په کور کې مو له نیا، نیکه یا مور و پلار څخه کیسې اورېدلې وي. د کلي له کومې بوډۍ ښځې یا بوډا څخه به مو هم کیسې اورېدلې وي. دغه راز تاسو په تېرو ټولګیو کې ځینې کیسې لوستي او د کیسو په اړه مو ځینې معلومات ترلاسه کړي دي.

په دې لوست کې هم د کیسو په اړه خبرې لرو. دا چې کیسې له ژوند سره څه اړه لري؟ یا دا چې کیسې څنګه له ژوند سره سمې راروانې او تر دې دمه رارسېدلې دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کیسې او داستان په اړه کله کله دا خبره کېږي چې کیسه ژوند دی او ژوند کیسه. د دې خبرې معنا دا ده چې کیسه د ژوند له پېښو سره تړلې ده او د ژوند د پېښو لړۍ په حقیقت کې د ژوند د کیسې جریان او تسلسل دی. د دې خبرې معنا دا نه ده چې د ژوند د پېښو عادي بیان او یا د ژوند د پېښو کټ مټ لیکل، دا نو کیسه او داستان دی. انساني ژوند د پېښو یو داسې پرله پسې تسلسل دی چې د کیسو لپاره ترې پېښې چاڼ او انتخابېږي.

د ژوند د عادي جریان او کیسې په اړه یو لیکوال وایي.

ژوند ښایي بې نظمه، بې ترتیبه او کله هم ښایي بې هدفه وي. پېښې په پاشلي ډول واقع کېږي. دا د ژوند په واقعیتونو پورې تړلې خبرې دي. که دغه شیان لکه هماغسې چې دي، تقلید شي، ښایي هېڅ ډول ټولنیز او هنري ارزښت ونه لري، ځکه خو نه شو ویلای چې کیسه د ژوند ټکی پر ټکی تقلید دی، بلکې کیسه باید د ژوند داسې تقلید وي چې د کیسه لیکونکي فکر او عاطفه ورسره ملګرې شوې وي او یو بل ډول بدلون یې پیدا کړی وي.

کیسه د ژوند یوه هنرمندانه طرحه ده. د کیسې تاریخ دومره زوړ دی، لکه د ژوند تاریخ.

کیسه له انساني ژوند سره په یوه موازي کرښه کې روانه ده او همداسې به روانه وي. هلته چې انسان و، کیسه هم وه، هلته چې ژوند و، کیسه هم وه. ژوند په تشه (خلا) کې نه کېږي، انسان په خلا کې ژوند نه شي کولی او کیسې هم په خلا کې نه شي ایجادېدلی.

لرغوني انسانان چې د طبیعت له پېښو سره په مبارزه او مجادله کې وو، غوښتل یې چې پر دغو پېښو او ستونزو لاسبری پیدا کړي. زیاتې هیلې او غوښتنې یې لرلې. غوښتل یې چې والوځي، لرې او ناپېژندل شوې سیمې او ځمکې وګوري، د غرونو څوکو ته وختلی شي او د سیندونو تل ته ځانونه ورسوي، څرنګه چې د دغو کارونو له سرته رسولو څخه بې وسه وو، خیال ته یې پناه وړله. داسې افسانې یې جوړولې چې وکولی شي خپلې دغه ډول هیلې پکې تسکین کړي.

په لومړي سر کې افسانې سختې خیالي او له عجایبو ډکې وې. ښاپېریو او دیوانو ته یې پناه وړله، خو انسانانو ورو ورو په کیسو کې په خپل فکري او ذهني توان تکیه وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیسه د افسانې، نکل، حکایت، داستان او په نورو نومونو هم یادېږي او اوس دغه نومونه هر یو د جلا مفاهیمو لرونکي دي. په کیسه، داستان او نکل کې که له یوې خوا د ژوند تصویر او انعکاس پروت دی، له بلې خوا د کیسو تاریخي سیر ته پاملرنه هم ډېره په زړه پورې ده. دا چې کیسو څنګه دوام کړی او څه بدلونونه پکې راغلي دي؟ یو لیکوال لیکي:

د نړۍ ډېر څېړونکي دا خبره کوي چې افسانه د معاشرې د وګړو د اجتماعي مزاج نقشه ده. په کوم ځای کې چې د معاشرې څرک لګېدلی دی، هلته د افسانې څرک هم لګېدلی دی. موږ د ډېرو معاشرو حالات لولو، ولې د معاشرو جوړښت له تاریخي دور څخه مخکې هم و او په دغو معاشرو کې هم د افسانو شتون حتمي و، ځکه خو موږ ویلی شو چې له تاریخ څخه په مخکې دوره کې هم افسانې له ډولونو څخه په یو ډول وې، په دغه دوره کې به هم انسانانو له ډولونو څخه په یو ډول د خپل خیال اظهار کاوه.

د نړۍ لرغوني ولسونه، تمدنونه او فرهنګونه د لرغونو کیسو جوړوونکي، ویونکي او بیا لیکونکي دي. سره له دې چې دا ډېره ستونزمنه خبره ده چې موږ وکولی شو، لومړنۍ افسانې او کیسې پیدا کړو، ځکه چې د زمان تېرېدلو د کیسو د تاریخ پر پاڼو هم ګردونه وراچولي دي. خیال بخاري په دې اړه وایي:

انساني ژوند ډېر زوړ دی. د دې په مقابله کې د لیک لوست چل بني آدم ډېر وروسته زده کړی دی. هسې خو کیسې له انساني ژوند سره سمې راروانې دي او په هر ملك او هر قام کې موجودې دي، ولې که یو څوك د کیسې لټون په ماضي کې کول غواړي، نو د یو څو زرو کلونو هغه خوا به بالکل تیاره ومومي او د تاریخ پاڼې به ورته بالکل سپینې ښکاره شي. هر کله چې کیسه د تاریخ رڼا ته راوتې ده، په دې کې له زړو نه زوړ یادداشت د مصر، هند او یونان دی.

د مصر کیسې له میلاده مخکې نژدې ۲۰۰۰ کال ته رسېږي. دا کیسې زیاتره د جادو او ټوټکو په اړه دي. د یونان په پخوانیو کیسو کې د حکیم اسیپ (لقمان حکیم) کیسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرې مشهورې او لرغونې دي. د هند حماسي او رزمي پخوانۍ کیسې هم د زيات شهرت لرونکې دي.

د کیسو په تاريخي بهیر کې د زمانې په تېرېدو سره د بڼو او محتوا (موضوع) له مخې بېلابېل بدلونونه راغلي دي. د نړۍ له ودې سره د خلکو په فکري وده کې هم بدلون راغلی. ادبیاتو او ادبي روايتونو هم لازم بدلون موندلی دی. له همدې کبله هغه کیسې او افسانې چې په ډېرو لرغونو زمانو کې ويل شوې او يا ليکل شوې دي، د نن له کیسو سره څرګند توپيرونه لري.

په پښتو ژبه کې کیسې او افسانې ډېرو لرغونو زمانو ته رسېږي. په پښتنې ټولنه کې په کليو، باندېو، کورونو، دېرو او حجرو کې له کیسو سره د عام ولس مينه دا څرګندوي چې زموږ په ټولنه کې له کیسو سره مينه ډېره پخوانۍ ده.

په دې اړه د تاريخي مطالعې په لړ کې کله کله د افسانې، کیسې او نکل يا داستان له بېلابېلو اصطلاحاتو سره مخامخ کېږو او کله کله د يوې پر ځای بله اصطلاح هم کارول کېږي او آن چې د څېړونکو ترمنځ هم پکې اختلاف ليدل کېږي. کله چې موږ د افسانې نوم اخلو، نو بايد دې ټکي ته پام وکړو چې افسانې اوس يو خاص مفهوم پيدا کړی دی. په افسانه کې هر څه په خيالي پېښو او څېرو او شيانو پورې تړل شوي دي. مهال پکې چندانې اهميت نه لري. له يو کال څخه تر زرو کالو پورې وخت پکې انتخابېږي. د افسانو د دوو کرکټرونو ترمنځ جنګ څو کاله هم دوام کوي. د افسانې د جنګ ميدان د ټولې ځمکې مخ هم انتخابېدای شي، کولی شي د وينو رودونه وبهوي. خپل قهرمانان د نړۍ له يو سر څخه بل سر ته په يوه ګړۍ کې ورسوي.

افسانه يوازې د خيالونو او کله کله د خرافاتو پر اړخ څرخي، خو نکل بيا داسې نه دی. نکل ته پښتو ولسي کیسې يا پښتو ملي کیسې هم وايو. د افسانو او داستان دواړو ځانګړنې لري. له افسانې سره يې توپير دا دی چې نکل تر ډېره ځايه پورې د چاپېريال او ټولنې له مسايلو سره اړخ لګوي او له داستان يا کیسې سره يې توپير دا دی چې هغه د چاپېريال مسايل، قهرمانان او زمان يا مکان په يو څه مجرده بڼه راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې خبرې معنا دا ده چې نکل ولسي بڼه لري، موږ ورته ولسي کیسې هم وایو او مجردې مو ځکه وګڼلې چې کله کله د زمان، مکان، قهرمان او کرکټر، ټولنې او چاپېریال ترمنځ منطقي اړیکې نه لیدل کېږي او یا کمې لیدل کېږي.

داستان او کیسې سره ورته مفاهیم دي. دلته ټولنه او یا کرکټرونه په هر اړخیزه توګه تشریح کېږي. داستان لیکونکي خپل اتلان له ټولنې څخه ټاکي، په ټولنه کې ژوند پرې کوي او د ټولنې تودې سړې پرې ګوري او هرې لوړې ژورې ته چې مخامخ کېږي، د یو عادي انسان په توګه ورسره لاس او پنجه نرموي، یا په ډېره لږه (او ممکنه) فوق العاده ګۍ ورسره چلند کوي.

کیسې د ټولنیز ژوند منعکسوونکې او ځرګندوونکې هنداري دي او موږ کولی شو چې د وخت ډېر عمده او بنسټیز مسایل په کیسو کې ولټوو.

د متن لنډیز:
کیسه د ژوند له پېښو سره تړلې ده او د ژوند پېښې په حقیقت کې لکه کیسه داسې ده. د کیسې تاریخ دومره زوړ دی، لکه: د ژوند تاریخ. کیسه او داستان له انساني ژوند سره په موازي او برابره کرښه کې راروان دي، چېرته چې د ژوند څرک شته دی، کیسه هم شته. په پښتو ژبه کې هم کیسې او افسانې ډېرې لرغونې زمانې ته رسېږي. له کیسو سره د پښتنو په کلیو، بانډو، جونګړو، ډېرو او حجرو کې مینه، د ډېرې پخوانۍ لېوالتیا ځرګندونه کوي. افسانې زیاتره په خیالي پېښو، خیالي خبرو او خیالي ځېرونو پورې تړلې وي. نکل ته موږ پښتو ولسي کیسې یا ملي کیسې هم وایو. د خپلې ټولنې او چاپېریال پېښې را اخلي، خو کله کله یې رنګ افسانوي کېږي. په داستان یا کیسه کې ټولنه او کرکټرونه په هر اړخیزه توګه تشریح کېږي، اتلان له ټولنې څخه ټاکل کېږي. کیسې د ټولنیز ژوند منعکسوونکې هنداري دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عاطفه: په ادبیاتو کې او په تېره بیا په کیسه او شعر کې د ((عاطفه)) ((عطوفت)) ((عاطفي بیان)) ((عاطفي چلند)) او داسې نور اصطلاحات ډېر کارول کېږي. موږ کولی شو چې عاطفه په عمومي ډول داسې معنا کړو: مینه، محبت، احساس، مهرباني او نور... څرنګه چې دا په ارواپوهنې پورې اړونده اصطلاح ده، نو له اروايي (رواني) پلوه عاطفه داسې پېژندای شو:

عاطفه هغه رواني اغېز یا غبرګون دی چې له بهرنیو ځیزونو، چارو او پېښو سره د مخامخ کېدلو په وخت کې په ذهن کې رامنځته کېږي، لکه: محبت، شوق، کینه، قهر او نور...

له تاریخ نه مخکې دوره: دا هغه دوره ده چې لیک یا خط نه و ایجاد شوی. په تاریخي څېړنو کې د دغې دورې څېړل، ځکه ډېر اهمیت لري او ستونزمن کار دی چې لیکلي اسناد یې نشته. د لرغونپوهنې په څېړنو کې د لرغونو دورو د نښو نښانو له مخې د بېلابېلو دورو او ځانګړتیاوو ځرګندونه کېږي.

خیال بخاري: اروانښاد خیال بخاري د پښتو تکړه لیکوال و. د پېښور د پښتو اکیډېمۍ له نومیالیو څېړونکو څخه و. د ژبنیو او ګرامري څېړنو په برخه کې یې ډېر کار کړی او یو شمېر لرغونو او ادبي متونو په اړه یې هم څېړنې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ بېلابېل زده‌کوونکي دې له دې لوست څخه په ګټه د کیسې او ژوند د اړیکې په اړه لنډې لنډې خبرې وکړي.

۲ـ د دغو موضوعاتو په اړه دې درې تنه زده‌کوونکي خبرې وکړي.

- له کیسو سره د خلکو مینه څکه زیاته ده چې . . . .
- د پخوانیو او اوسنیو کیسو یو څو توپیرونه . . . .
- په کیسو کې (عاطفي بیان) څه ډول دی؟

۳ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

الف: آیا کیسه د ژوند تقلید دی؟ که نه، نو له ژوند سره یې څه اړیکه ده؟

ب: د کومو هېوادونو یا تمدنونو لرغوني کیسې ډېرې مشهورې دي؟

ج: د افسانې، نکل او داستان یا کیسې توپیرونه کوم کوم دي؟

٤ـ په ټولګي کې دې دوه تنه زده‌کوونکي په خپله خوښه یوه یوه کیسه او یا حکایت په لنډیز سره واوروي چې یا یې چېرته لوستی یا یې له چا اورېدلې وي. یو یو تن زده‌کوونکي دې د دغې کیسې د ټولنیز ارزښت یا له ژوند سره د دې کیسې په اړه لنډې لنډې څرګندونې وکړي.

کورنۍ دنده

هر زده‌کوونکی دې یوه یوه کیسه له خپله ځانه په کتابچه کې ولیکي. کیسه یې باید دغه شرایط ولري:

۱ـ کیسه باید له خپل ځانه ولیکي.

۲ـ د یوې داسې پېښې په اړه یا د یو داسې چا په اړه دې یې ولیکي چې د هغه په اړه ښه معلومات ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ــ پېښنه یا هغه شخص یا کرکټر د کیسه لیکنې ارزښت ولري.

٤ــ کېدای شي دا پېښنه یې خپله لیدلې وي، که هېڅ داسې پېښنه یې نه وه لیدلې، بیا دې یې د داسې یو چا یا پېښې په اړه ولیکي چې له چا یې اورېدلي وي، خو تاسو ته پکې پوره معلومات ترلاسه شوي وي.

یادونه:

کیسې به په پرله پسې توګه په ټولګي کې اورول کېږي او درې غوره کیسې به ترې انتخابېږي او دغه درې کیسې به د ښو کیسو په توګه د ټولو له خوا ستایل کېږي او بیا به د لیسې په دیوالي جریده او یا چاپي جریده او مجله کې چاپېږي.

تــور تــه ځـمـه سـپـین تـه ځـمـه زیــړ تــه ځـمـه
د جــانـــان د کـــور پــوښــتـنــه تــرې کـومـه
هـــر یـــو مـــا تـــه در د خـپـلـې لـیـلـې ښـایـي
اوس پـــه مـنـځـه لار کـې نـاسـت کـرم ربـمـه

❋❋❋

دا د ژونـــد کـــړې وړې او اوړدې لارې
چـــې پـــه هـــر قـــدم کـــې ډېـــرې خـــطـرې دي
خـــو چـــې مـخـامـخ د پـــت، مـیـنـې مـنـزل وي
نـــو لـــه ټـولـو شـیـریـنـیـو نـــه خـــوږې دي
اجمل ښتک

(c) ketabton.com: The Digital Library

شفیق
او پښتو لنډه کیسه

ـ د پښتو د کومو لیکوالو لنډې کیسې مو لوستي دي؟

ـ په پښتو ژبه مو د لنډو کیسو کوم کوم کتابونه لوستي دي او یا یې نومونه پېژنئ؟

د پښتو د اوسني یا معاصر ادب په عمومي مطالعه کې تاسو د محمد موسی شفیق نوم اورېدلی دی. شفیق د پښتو کیسه لیکنې په لړ کې هم د یادونې کار کړی دی او د دې په څنګ کې چې شاعري یې کړې ده، په زړه پورې لنډې کیسې یې هم لیکلې دي.

د تېرو ټولګیو په لوستونو کې مو د پښتو لنډې کیسې پر تاریخچه هم عمومي معلومات ترلاسه کړي دي. راځئ چې په دې لوست کې د خپل دغه پیاوړي لیکوال (محمد موسٰی شفیق) د لنډو کیسو په اړه بشپړ معلومات ترلاسه کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دېرشمو هجري شمسي کلونو په بهیر کې (د شلمې پېړۍ په درېمه لسیزه کې) په هېواد کې څو داسې لیکوال رامیدان ته شول چې د پښتو لنډې کیسې په برخه کې یې یو څه اساسي کارونه وکړل. په دوی کې یو شمېر یې د نړۍ له داستاني ادب سره زیات او یو څه یې تر یو حده اشنا وو. دوی د پښتو کیسه لیکنې په برخه کې نوي ګامونه اوچت کړل.

محمد موسی شفیق په همدغه ډله لیکوالو کې شمېرل کېږي. سره له دې چې هغه هم یا زیاتې لنډې کیسې ونه لیکلې او یا یې موږ ته ټولې لنډې کیسې راونه رسېدلې، خو هغه څه چې ترې راپاتې شوي او نن زموږ په لاس کې دي، د خپل وخت د ډېرو ښو آثارو په توګه به تل خپل ارزښت وساتي.

د شفیق د لنډو کیسو یوه ټولګه د ((عبقریان)) په نوم په ۱۳۴٦ هـ. ش. کال په کابل کې خپره شوې ده. په دغه مجموعه کې په دري ژبه د هغه یوه لنډه کیسه د ((عبقریان)) تر سرلیک لاندې او دغه نورې څلور پښتو لنډې کیسې خپرې شوې دي: ((هفته کودک))، ((ډاکټر صاحب))، ((د تمې کاروان)) او ((برکت)) دغه ټولې کیسې هغه په ۱۳۳۸ او ۱۳۳۹ هـ. ش. کلونو کې لیکلې دي.

دا هغه وخت و چې زموږ لنډه کیسه د خپل یون په ډېرو لومړنیو پړاوونو کې وه. شفیق او د دغه وخت یو شمېر نورو لیکوالو د پښتو لنډې کیسې د بهیر یون ته نوې ولولې ورکړې.

د شفیق دغه کیسې په داسې وخت کې لیکل شوي چې نوموړي په مصر او بیا وروسته په امریکا کې زده کړې ترسره کړې. د نړۍ بېلابېلې برخې یې ولیدې. له عربي او انګلیسي ادبیاتو سره اشنا شو او دغه اشنایي به هم د هغه د آثارو په پیاوړتیا کې لاس لرلی وي.

د محمد موسی شفیق د دغو لنډو کیسو د ځانګړتیاوو په اړه باید دغه ټکي په نظر کې ولرو:

۱ـ د هغه وخت د ډېرو پښتو لیکوالو په تناسب او پرتله، د شفیق د کیسو نثر په زړه پورې او داستاني دی. د هغه وخت د یو شمېر کیسو د (په اصطلاح) ډېر رسمي او مطبوعاتي نثر اغېز پرې نشته چې د ژباړل شوي نثر ګومان دې پرې وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ طنز، د شفیق د لنډو کیسو یوه مهمه برخه ده. د طنز مالګه د هغه په ټولو کیسو کې شته. د طنز او خندا دغه مالګه د هغه کیسو ته لا په زړه پورې بڼه ورکړې ده.

د ((ډاکټر صاحب)) په نوم د هغه د کیسې ځینو برخو ته په دې اړه پاملرنه کوو:

((دی لا په همدې چورت کې و او د خپلې آینده وېرې اخیستی و چې ناڅاپه ورنه د هوسۍ ترور پوښتنه وکړه:

ـ ډاکټر صاحب! ستا معاینه خانه چېرته ده؟

او چې ډاکټر صاحب ځان څواب ته جوړاوه، هغې ترې بې واره پوښتنې وکړې:

ـ د ورځې څو مریضان درته راځي؟ یعنې د ورځې ګټه دې څومره ده؟ په کومه شفاخانه کې نوکر یې؟

ډاکټر صاحب په ډېر مشکل وکولی شول چې د هوسۍ د ترور له یوې وقفې نه استفاده وکړي او وواییې:

ـ صاحب وبښئ زه د طب ډاکټر نه یم.

ـ ماته خو ټولو ویلي وو چې ته ډاکټر یې!

ـ ډاکټر یم، مګر د طب نه.

ـ یعنې اشنایان دې درته هسې په ټوکو ډاکټر وایي؟

ـ نه زه د ډاکټرۍ شهادت نامه لرم.

ـ نو څنګه ډاکټر یې چې معاینه خانه دې نشته او د ډاکټرۍ شهادتنامه لرې؟

ـ زه د ادبیاتو ډاکټر یم.

ـ یعنې چې څوک په ادبیاتو باندې پوهېږي او زموږ د دې سندرغاړي غوندې ښه ښه شعرونه یې یاد وي، یوازې د هغوی ډاکټري کوې او د بل چا نه؟

ـ نه صاحب، زه په ادبیاتو کې د ډاکټرۍ شهادت نامه لرم.

دلته هوسۍ مداخله وکړه او خپلې ترور ته یې د ادبیاتو د ډاکټرۍ د امکان په اړه توضیحات ورکړل او ورته یې وویل: په نوره دنیا کې د نورو شیانو ډاکټران هم شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هوسی ترور هماغسې په تعجب کې وه، غټه جټکه یې خوړلې وه، مګر له ډاکټر نه یې بیا هم پوښتنه وکړه:

ــ ښه څو کاله سبق دې ویلی دی؟

ــ تقریباً شل کاله.

ــ څو کاله په یورپ کې وې؟

ــ اته کاله.

ــ اوس دلته څه منصب لرې؟

ــ استاد یم.

ــ استاد یعنې معلم یې؟

ــ هو!

د هوسی ترور په یو داسې عصباني حرکت له حلقې نه پاڅېده چې پټول یې ګران کار و...))

دا کیسه په همدې توګه دوام لري او د هغه وخت په ښاري ټولنه کې د ډېرو مصنوعي ارزښتونو او ناوړه کړو وړو انځورګري یکې د خندا او ټوکو په بڼه شوې ده. په حقیقت کې د ښاري ټولنې کمزورۍ او نیمګړتیاوې په ژوره توګه خو د طنز او ټوکو ټکالو له مالګې سره یوځای او په زړه پورې کوي.

۳ــ په دغو لنډو کیسو کې د هغه وخت د افغاني ټولنې د ژوند د ځینو حالاتو دقیقه څېړنه شوې ده. پر ډېرو اړخونو یې انتقاد شوی دی او دغه برخې د وعظ او نصیحت یا وچ اجتماعي انتقاد په توګه نه دي راغلي، د داستاني بیاني اړخونو ته هم تر ډېره حده پاملرنه شوې ده. د ((ډاکټر صاحب)) په کیسه کې یې د یو شمېر افغاني روښانفکرانو او تعلیم یافته وو (لوستو کسانو) پر ذهن د پردیتوب زیاته غلبه او اغېز ډېر ښه تصویر کړی دی:

((وطن ته د ډاکټر صاحب د بېرته راتلو نه اوس زیات و کم دري میاشتې تېرې شوې دي. چې په یورپ کې و نو د خپلو وروستیو پنځو کلونو په استوګنه کې ورته دا ضرورت ډېر زیات محسوس شوی و چې باید د خپل هېواد له ثقافت څخه پوره خبر وي. ده هلته ولیدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په خلکو دې خبرې چندان تاثیر نه کاوه چې ده به ورته د فرانسې د لوی انقلاب په باره کې څه ویلی شول، یا به یې ورته د یورپ د فلاسفه وو نومونه صحیح تلفظ کولی شول او د هغوی په اړه به یې ورته صحیح معلومات ورکولی شول. دا خبرې هغوی ته له ده څخه ښې یادې وې. هغوی غوښتل چې د ده د وطن د تاریخ، جغرافیې، حقوقو، د فکر طرز او د ژوندانه د فلسفې په اړه، د خپلو معلوماتو خزانه زیاته کړي. هغوی د لامارتین له قصیدو څخه پوره خبر وو، مگر د جامي او خوشحال خان په اړه یې دومره څه نه وو اورېدلي چې تنده یې پرې ماته شي.

هلته ډاکټر صاحب (د هغه وخت شاګرد) په دې پښېمانه شو چې ولې یې د پښتو او دیناتو معلم صاحبانو ته هغومره غوږ نه و ایښی چې د غرب د فلسفې ښوونکي مسټر او پروفیسور ته یې ایښود. د ډاکټر صاحب ښه په یاد دي، یوه ورځ یې له خپلو همزولو او ملګرو سره په پوهنځي کې خبرې کولې او خبره په وارداتو او صادراتو راغله. ده د انګلستان صادرات او واردات چُست وښودل، مگر د خپل وطن د صادراتو په شمارلو کې مانده او پڅ راغی او چې بحث په ښارونو شو، نو د یورپ مشهور بندرونه او ښارونه یې په یوه سا حساب کړل، مگر د خپل ملك ورته فقط یو څو مشهور مشهور معلوم وو او نور یې څه ونشو ویلی. د دې نیمګړتیاوو د پوره کولو لپاره ډاکتر صاحب د یورپ په کتابخانو کې د خپل وطن په باب مطالعه وکړه او ګویا د لاس غوټه یې په خوله ایله کوله...)

دا زموږ د یو شمېر روښانفکرو او تعلیم کړو ځوانانو د ژوند او فکر هغه موضوع ده چې ښایي په هغه وخت کې به ورته له شفیق پرته ډېر لږ کسان متوجه وو.

٤ـ کوم بل ټکی چې د شفیق په کیسو کې خپل ځان ښکاره کوي، هغه د کیسو توصیفي اړخ دی. هغه د خپلو کیسو څېرې (کرکټرونه)، پېښې، فضا او چاپېریال په ډېره ښه توګه توصیفوي. د توصیف له پلوه دغه کیسې خاص ارزښت لري.

د یوې نمونې لپاره ((د تمې کاروان)) په نوم د کیسې یوې برخې ته پام را اړوو:

((د یوې وړې کوټنۍ نمر خاته کونج کې یو اوږد او پلن مېز پروت دی چې تقریباً د کوټې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریمه برخه یې نیولې ده. نمر پرېواته او قطبي خواوو ته یې د دیواله پوري یو څو داسې سرې چوکۍ پرتې دي چې د څرمنې پوښ او د نرو لرګو بازوګان لري. د چوکۍ د ناستې ځای بوټې راوتلی او د اوسپنې د سیخونو نښې د څرمنو لاندې اوچته ښکاره کېږي.

د مېز پر سر باندې د بانجاني ورېو یوه شډله ټوټه غوړېدلې او د هغې د پاسه یو دیوات، یو قلم، یو جاذب، یو ټیلفون او یوه جنتري پرته ده. د میز شاته په یوه پراخه بازوداره چوکۍ باندې یو زوړ سړی ناست دی چې یوه عمودي شان خندا یې په ببرو شونډو باندې لکه د کاڼي د کرښې ښکل ده. د سړي پر سر توره پګړۍ ده چې د یوې تورې بخملې خولۍ نه ښویه تاوه شوې اود تندي د منځ په برابر یې د ګلاب د یو دوه ورځنې غوړېدلې ګل هومره شمله پریښې ده. د زاړه سړي په غاړه باندې یو سپین کمیس دی چې خیرنې ژۍ یې د ګونجې ګونجې ورمېږ په غاړه له ورایه ښکاري... .))

داسې انځوریز نثر د ارواښاد محمد موسی شفیق د لنډو کیسو نثر ته ځانګړې ښکلا ورکوي.

۵_ د شفیق د کیسو بله ځانګړنه دا ده چې د کیسو د اتلانو او کرکټرونو د رواني حالاتو څرګندولو ته یې هم ښه پاملرنه کړې ده. دې خبرې او پاملرنې د هغه کیسې هم ژورې کړې دي او هم یې د لوستلو په وخت کې لوستونکي د کرکټر او څېرو له دننه حالاتو (رواني حالاتو) سره دلچسپي پیدا کوي.

د شفیق کیسې او د هغه د کیسو موضوعات زموږ د لنډې کیسې د تاریخي بهیر یوه ډېره په زړه پورې برخه ده. شفیق د پښتو لنډې کیسې له مخکښو لیکوالو څخه دی. هغه نه یوازې داسې لیکوال دی چې زموږ د کیسه لیکنې د تاریخ په لومړنیو کسانو کې راځي، بلکې یو داسې لیکونکی دی چې پښتو کیسه یې پر خپل خواږه نثر او پاخه قلم ځلولې او ښکلې کړې هم ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

محمد موسی شفيق د پښتو لنډې کيسې يوه مخکښه څېره ده. د (عبقريان) په نوم د لنډو کيسو يوه ټولګه يې خپره شوې ده. په دغه داستاني ټولګه کې راغلې کيسې د کيسه ليکنې د هنري معيارونو له مخې په ټول پوره کيسې دي. د متن او محتوا (موضوع) له پلوه هم دغه کيسې د وخت مهم موضوعات په خپله داستاني څولۍ کې رانغاړي.

د موسی شفيق د لنډو کيسو په ځانګړتياوو کې دغو ځانګړنو ته تم کېدای شو:

۱ـ په زړه پورې داستاني نثر. ۲ـ د طنز او خندا په بڼه د ژورو موضوعګانو ځايول. ۳ـ د افغاني ټولنې د هغه وخت د ژوند د حالاتو انځورول. ٤ـ کيسې يې دقيق داستاني تصويرونه جوړوي. ٥ـ د کيسو د اتلانو او کرکټرونو د رواني حالاتو څرګندونه.

څرګندونې

محمد موسٰی شفيق: د افغانستان نوميالی عالم، ليکوال، سياستوال، سياستپوه او شاعر و. د ننګرهار د کامې اصلي اوسېدونکی و، خو دی خپله په ۱۳۰۸ هـ. ش. کال په کابل کې زېږېدلی دی. له لومړنيو او ثانوي زده کړو وروسته يې په شرعياتو، حقوقو او سياسي علومو کې په مصر او امريکا کې د ماسټرۍ تر درجې لوړې زده کړې وکړې. په بېلابېلو لوړو څوکيو يې کار وکړ او د معين، سفير، وزير او صدر اعظم دندې يې ترسره کړې. د ۱۳۵۷ هـ.ش. کال د ثور په کودتا کې شهيد کړای شو.

دغه آثار يې چاپ شوي دي:

۱ـ پيغام (د شعرونو ټولګه).

۲ـ عبقريان (د لنډو کيسو ټولګه).

۳ـ د ننګرهار شاعران.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جامي: په افغانستان کې د دري ژبې د کلاسيکو ادبياتو نوميالی څېره ده. بشپړ نوم يې نورالدين عبدالرحمن جامي و. په هرات کې زېږېدلی او د ژوند دوران يې له (۸۱۷ څخه تر ۸۹۸ هـ. ق.) پورې دی. په آثارو کې يې د شعرونو پر ديوان سربېره بهارستان زيات شهرت لري.

رواني حالات: په کيسه ليکنه کې د کرکټر د رواني اړخ راسپړنه ده. په يو خاص موقعيت او چاپېريال کې د يو کرکټر د ځانګړي رواني او روحياتي حالت څرګندونه په ادبي ـ داستاني آثارو کې خاص ارزښت لري.

فعاليتونه

۱ـ هر زده‌کوونکی دې د دې لوست يو يو پراګراف په لوړ غږ ولولي.

۲ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- په پښتو لنډه کيسه کې محمد موسی شفيق د کوم درېځ او مقام لرونکی دی؟
- په عبقريان نومي کتاب کې د شفيق څومره کيسې راغلې دي؟
- له محمد موسی شفيق پرته مو د کومو ليکوالو لنډې کيسې لوستي دي؟ د ليکوال نوم او د کيسو نومونه يې واخلئ.

۳ـ يو يو زده‌کوونکی دې د شفيق د لنډو کيسو يوه يوه ځانګړنه تشريح کړي، پنځه تنه زده‌کوونکي به پنځه ځانګړنې ووايي، که کومه برخه ترې پاتې شوې وه، بل زده‌کوونکی به نوبت اخلي او پاتې برخه به يې ووايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤ـ محمد موسی شفیق د دې په ځنګ کې چې نوميالی شاعر او لیکوال و، دغه لوړې دندې يې هم ترسره کړي: (سم ځواب په نښه کړئ):

الف: د افغانستان سفیر، د بهرنیو چارو وزیر او بیا صدر اعظم و.

ب: د بهرنیو چارو وزیر، د عدلیې وزیر، د پوهنې وزیر او صدر اعظم و.

ج: صدر اعظم، سفیر او بیا د مالیې وزیر و.

٥ـ موسی شفیق د دغو کتابونو لیکوال دی: (یو ځواب سم دی، هغه په نښه کړئ):

الف: منتخب نثرونه، عبقریان، د ننګرهار شاعران.

ب: پیغام، عبقریان، د ننګرهار شاعران.

ج: راز، ادبي بحثونه، عبقریان.

د: د ننګرهار شاعران، عبقریان، د زړه خواله، شرنګ.

٦ـ ګرامري برخه:

جمله څه ته وايي؟ لکه چې تاسو لوستي دي، جمله مجموعې او ټولګې ته وايي او د الفاظو او کلمو داسې يو ترکیب دی چې يو بشپړ مفهوم څرګندوي. جمله دوه برخې لري: مبتدا او خبر.

الف: په دې جملو کې مبتدا او خبر په نښه کړئ او جمله وشنئ:

- د موسی شفیق د کیسو په هکله باید دغه ټکي په پام کې ولرو.
- طنز د شفیق د لنډو کیسو یوه مهمه برخه ده.
- د یوې وړې کوټې نمر خاته کونج کې یو اوږد او پلن مېز پروت دی.

ب: په دې جملو کې ساده او مرکبې جملې سره بېلې کړئ:

- د زاړه سړي په غاړه باندې یو سپین کمیس دی چې خیرنې ژۍ يې د ګونجې ګونجې ورمېږ په غاړه له ورایه ښکاري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- شفيق د پښتو کيسې له مخکښو ليکوالو څخه دی.
- د چوکۍ د ناستې ځای بوټ راوتلی او د اوسپنې د سيخونو نښې تر څرمنو لاندې اوچته ښکاري.

کورنۍ دنده

دغه ټول لوست یو ځل بیا ولولئ او د محمد موسی شفیق او د هغه د کیسو په هکله یوه مقاله ولیکئ چې له یوه مخه کمه نه وي.

د موسی شفيق دوه څلوريزې:

پـاکـې کـړئ لارې د خـپـل قـوم خـادمـانـو لـره
د وفـا لاس ورکـړئ د صـدق خـاونـدانـو لـره
د نـوي عـصـر نـيـرنـګـونـو بـل افـسـون راوړی
سـترګـې پـه بـريـد پـرانـيسـتـې ښـايـي افـغـانـانـو لـره

❀❀❀

کـه دا يـو چـې پـه هـمـدې شـانـې اوسـېـږو
نـو پـه مـړو او مـعـدومـو بـه شـمـېـرېږو
راځـئ هـلـئ چـې لاسـونـه سـره ورکـړو
ګـونـدې دا سـيـلاب چـې راغـی لاهـو کـېږو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رنو اوبو ونه

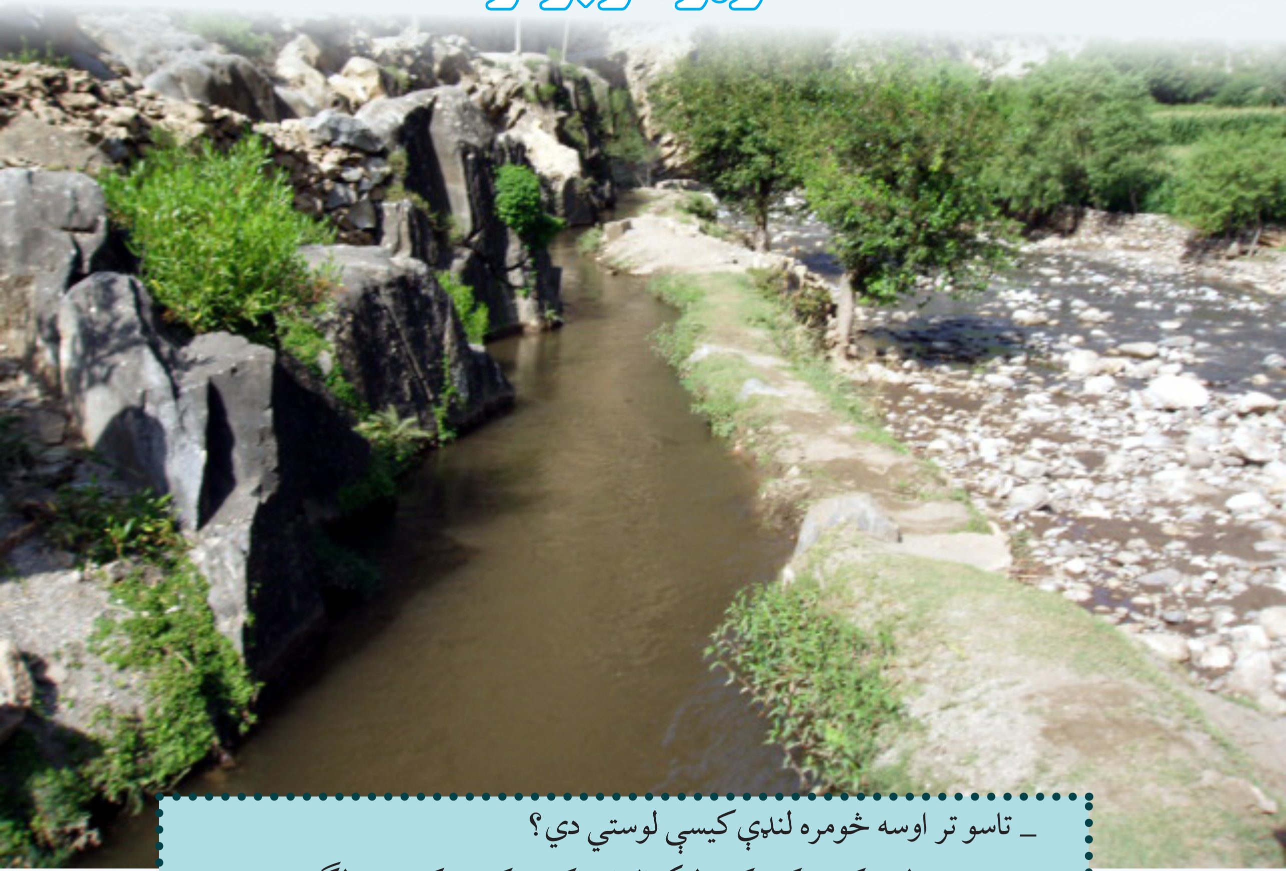

ـ تاسو تر اوسه څومره لنډۍ کیسې لوستې دي؟

ـ د پښتو د لنډو کیسو کوم کوم لیکوال او د کیسو کومې کومې ټولګې پېژنئ؟

ـ د لنډو کیسو کوم بهرنی لیکوال هم پېژنئ؟

په دې لوست کې تاسو ته داسې یوه لیکنه وړاندې کوو چې د اوبو د ارمان او په حقیقت کې د ژوند د ارمانونو یوه هنداره ده. دغه کیسه د هندوستان نامتو کیسه لیکونکي کرشن چندر لیکلې او قلندر مومند لنډه او پښتو کړې ده. لا نوره لنډه بڼه یې اوس ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ له کلي نه دواړه طرف ته سره وچ غرونه دي. د نمر خاته طرف غرونه خو بالکل سور اړ دي او پکې د مالګې درنګ دی. لویدیز طرف ته د غرونو پرمخ د کیکر او پلوخې ونې دي. د دې غرونو کاڼي تک تور دي، خو د دې تورو کاڼو ترمنځه د خوړو اوبو دوه ښکلې چینې دي او د دې دواړو غرونو ترمنځه زموږ کلی دی.

زموږ د کلي اوبه ډېرې کمې دي. زه چې په ښه بد پوه شوی یم، نو اسمان مې تل له ګرمۍ نه لوغړن لیدلی دی. زموږ د کلي د کورونو او خواوشا د ځمکې رنګ بالکل خړ دی. په دې ځمکه کې چې کومه باجره کېږي، د هغې رنګ هم خړ نه چې لا تور بخن دی. همدغه شان رنګ زموږ د کلي د مزدورانو، دهقانانو او د هغوی د جامو دی. له وړوکتوب نه زما یادداشت هڅو له اوبو نه شروع کېږي. د اوبو درد، د اوبو موسکا، د اوبو موندل، د اوبو ورکېدل، غرض دا چې زما سینه د اوبو د فراق له تمهید او د وصال له تاثیر نه ډکه ده.

زما ښه یادېږي چې زه وړوکی وم، نو ادې سره به له کلي نه ښکته خوړ ته کوزېدم. ادې به مې چې نمرې ووینځل، نو ما به د وچولو لپاره د خوړ پر غاړه غوړول. په خوړ کې لړې لړې اوبه وې، مړې مړې اوبه یې وې، سپینې سپینې ورو ورو روانې وې، بس لکه زموږ د ګاونډي پاینده خان لور، بانو. د دواړو موسکا خوږه خوږه وه او د خوړو په قدر خو هم هغه پوهېږي چې د مالګې درنګ کې نوکري کوي.

زما یاد دي چې دا خوړ به د کال شپږ میاشتې وچ و، چې د چیتر میاشت به په تېرېدو شوه، نو خوړ به په وچېدو لاس پورې کړ او چې ویساک به وتو، نو بس بالکل وچ شوی به و او بیا به د ده په تل کې یا تش شنه شنه کاڼي پاتې شول یا نرمه نرمه ختړه. چې سرۍ به پرې ګرځېدو نو داسې به معلومېده لکه چې د ورېښمو په غالیچو قدم ږدې. یو څو ورځې پس به د خوړ دا ختړه هم وچه شوه او په مخ به یې تش د درزونو او ګونځو یو جال شان پاتې شو. ما ته ښه یاد دي چې ما په وړومبي ځل د دې خوړ وچوبی لیدلی و، نو په هغه شپه مې له غمه سترګه نه وه پټه کړې. ادې مې راته ډېرې کیسې وویلې، خو د ادې په غېږ کې ماته هوله شپه د خوړ په کاڼو د اوبو ورو ورو ښوییدل، د کاڼو منځ کې تېرېدل او په ځنګ تېرېدل وراندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندې کېدل، لکه چې کله کله به بانو له غوسې نه د کوټې د ګوټ پير نه په تېزۍ تاوه شوه، اوس دا اوبه وچې وې. ما ته چې دا خبرې رايادې شوې نو ادې نه مې پوښتنه وکړه:

ـ ادې! دا زمورړ خوړ چېرته لاړ؟

ـ ځمکه کې ننوتو بچې!

ـ ولې ځمکه کې ننوتو؟

ـ د لمر د وېرې.

ـ ادې دا خوړ له نمر نه ولې يرېږي؟ ها، لمر خو ډېر ښه وي کنه!

ـ لمر يو نه دی، ښه بچې! لمرونه دوه دي، يو د ژمي لمر وي، بل د اوړي لمر. د ژمي لمر ډېر ښه او مهربانه وي او د اوړي لمر ډېر تېز او غوسه ناك وي، بچې. دا دواړه وار په وار زمورړ کلي ته راځي. د ژمي له لمر نه زمورړ خوړ ډېر خوشحاله وي، خو چې د اوړي ظالم لمر راشي، نو زمورړ له خوړ نه ورو ورو جامې وکښل شروع کړې...

ما له ادې نه بله پوښتنه وکړه:

ـ ادې! دا د درنګ اوبه ولې تروې دي؟

ـ بچی دا لا بله کيسه ده.

ـ نو ووايه کنه ماته.

ـ نه بچی اوس ويده شه، ناوخته دی.

ـ نه نه، ماته ووايه کنه ژاړم.

ـ ښه ښه نيکه! وايم يې درته، خو چغې مه وهه.

ـ ښه

ـ ښه نو، دا درنګ دی کنه، دا په پخوا زمانه کې ښاپېرۍ وه او دغه د خوړو اوبو د چينو غر اول ديو و، دا ښاپېرۍ د دې ديو ښځه وه.

ـ نو بيا!

ـ نو بيا يو ځل د ديوانو جنګ شو او د دې ښځې خاوند هم پکې لاړ برتي شو او ښځه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترې پاتې شوه، ده ورته ویلي وو چې تر څو زه نه یم راغلی، ته کور ناسته اوسه چېرته څه راڅه مه. دې ښځې ډېره موده خپل خاوند ته وکتل، خو خاوند یې رانغی. آخر یوه ورځ یو سپین دیو راغی او په دې مین شو. سپین دیو ورته ډېر درواغ مرواغ وویل چې ستا خاوند د دیوانو جنګ کې مړ شوی دی، نو هغې ورسره واده ومانه... بیا یوه ورځ هغه بوډا دیو راغی او چې دوی دواړه یې ولیدل نو له غوسې نه تک سور شو او دواړه یې مړه کړل. له هغې ورځې نه دغو دواړو غرونو ته ازار شوی دی او دا دواړه شنه کاڼي شوي دي. د هغه مخامخ غر اوبه څکه خوږې وي چې هغه خپلې ښځې سره د رښتیانو مینه کوله او د دې بل غر دا اوبه ځکه تروې دي چې دا د هغې ښځې اوښکې دي چې هر وخت ژاړي او چې دا اوښکې وچې شي نو مالګه ترې جوړه شي.

کیسې ختمه شوه او زه ویده شوم، ما به په خوب کې هغه درنګ لیده چې پلار مې پکې مزدوري کوله. ما چې به کله کله پلار پسې هلته ډوډۍ وړله، نو پلار به مې د مالګین تالاو پر غاړه ناست اکثر دا ویل:

- یره! دلته ګوره ځومره اوبه دي، خو بیا هم چرته اوبه نشته. زړه مې وایي چې چرته د خوږو اوبو تالاو ولټوم او پکې ښې غوپې ووهم چې دا ټوله مالګه مې له وجود نه لرې شي.

- اوبه... اوبه!!

خلکو اوبو پسې فریاد کاوه، خو اوبه نه وې او که وې هم نو یا به په پوزې غاړه غر کې وې او یا په خوړ کې، خو دا خوړ هم شپږ میاشتې وچ و او بیا یوه ورځ خو بالکل ورک شو. دا زما د ماشومتوب خبره نه ده، زما د زلمیتوب واقعه ده. زموږ له کلي نه ډېر لرې هغه د زرګونو جریبو جاګیر خاوند اکبر علي زموږ د کلیوالو د خوښې خلاف د خوړ مخه بدله کړه، خپل پټي یې پرې خړوب کړل او زموږ او د خواوشا نور کلي یې تندې ته پرېښودل. د کلي خلک داسې اوتر شول لکه چې د چا مور و پلار مړه شوي وي. خوړ مړ شو او د هغه اوبه هم او موږ تربته شو. زما ښه په یاد دي چې د کلي خلکو سرکار کې په اکبر علي عریضې وکړې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو اکبر علي د هغه ځای تر ټولو لوی خان و. د مالګې ټیکه هم د هغه وه، نو نتیجه یې دا شوه چې د کلو خلکو خوړ خو رابیا نه کړو، خو د مالګې مزدوری یې بایلودې.

زه چې وړوکی وم نو په دغه مخامخ غره کې ایکي یوه چینه وه، خو لږ چې لوی شوم، دغلته یوه بله چینه هم وخوټېده. دا هم یوه په زړه پورې کیسه لري چې زما پلار د کلي د خلکو په ټینګار د چینې په لټون پسې ووت او چې کله یې بله چینه پیدا کړه نو د خلکو د ګډاګانو او سندرو یو شور جوړ شو.

زه هم په درنګ کې مزدور شوم، ماښام به ستړی ستومانه کور ته راغلم، وده به شوم او چې لمر به څرېکه وهله نو زه به په درنګ ورننوتی وم. له څو شپو راسې مې بانو نه وه لیدلې. یوه ورځ ماښام چې له کار نه راتلم، نو بانو مې په لاره ولیده. راته یې وویل:

ـ نن راشه ښه، کار مې دی درسره.

ـ زه ډېر ستړی یم نشم درتلی.

ـ نه نه ډېر ضروري کار مې دی درسره، راشه ښه.

او چې زه له پیشنمي نه مخکې چینې ته ورسېدم، نو بانو ناسته وه. هغه چوپ وه. زه هم چوپ وم، خو ما زړه ټینګ نه کړای شو.

ـ څه چل دی آخر، وایه کنه!

ـ زه درنه روانه یم!

ـ زما زړه درز پرېوتو. ما ویل که چینه وچه شوه، زما مری خپه شوې وه. ما په سخته وویل:

ـ چرته؟

ـ زما واده دی.

زه بې اختیاره شوم:

ـ ستا واده؟

ـ هو! ما د تره زوی ته ودوي. هغه له کالام نه راغلی دی. کوهاټ کې دی، صوبه دار

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی. هغې دا ټولې خبرې په یوه سا وکړې. زه غوسه شوم. هغه چوپ شوه. زه سوچونو په سر واخیستم. بانو بیا وویل:

ـ دا رښتیا دي چې وایي چې کوهاټ کې ډېرې تېرې اوبه دي. څو څو چینې دي پکې. بمبې دي پکې، چې کله دې زړه غواړي، تاو یې کړه او منګی ډک کړه، هه...

د هغې اواز له خوشحالۍ نه رپېده. زه ورته ورنژدې شوم. سترګو ته مې یې وکتل. د هغې په سترګو کې زما له مینې نه انکار نه و، دا وه چې پکې د اوبو اقرار و، ما داسې محسوسه کړه چې مینه یوازې صداقت، اخلاص او جذبه نه غواړي، لړې لړې اوبه هم غواړي. موږ دواړه چوپ وو. بانو منګی ډکولو، منګی یې ډک کړ او لاړه.

په کومه شپه چې د بانو واده و، نو ما خوب ولید چې زموږ خوړ بیا ډک ډک راغلی دی. د مالګې غر کې هم د خوړو اوبو چینې راخوټکېدلې دي او زموږ د کلي په منځ منځ کې یوه لویه ونه ده. دا ونه ټوله له ړنو اوبو نه جوړه ده. د ونې جرړې، ښاخونه، ګلونه، مېوه او پاڼې ټولې د اوبو دي او له دې ښاخونو او پاڼو نه د اوبو ویالې روانې دي او په دې اوبو د کلي ځمکې خړوب شوې دي. خلک لګیا دي، کروندې کري، ښځې نمرې وینځي. ماشومان د ګلونو امیلونه په لاس له ونې نه ګرچاپېر ګډېږي. بانو پاکې جامې اغوستي او ما ته وایي:

ـ اوس خو زموږ کلي کې د ړنو اوبو ونه راټوکېدلې ده کنه، اوس خو درنه زه هېچرته نه ځم. څومره ښه خوب و، خو چې ما مې پلار ته ووایه، نو هغه راته وویل:

ـ بل چا ته خو دې نه دی ویلی؟

ـ نه بابا دا خو خوب دی، تاسې ولې وېرېږئ!

ـ خوب دی، خو عجیبه خوب دی!

ـ نه بابا! ما خو چې خوب کې کومه ونه لیدلې وه، هغه خو سره نه وه، د هغې رنګ خو لکه د اوبو په شان و، خو دا ده چې پکې د مېوې پر ځای د ګلابو سرې سرې کوزې غوندې ښکارېدې چې له هغې نه اوبه بهېدې.

ـ هر څه چې دي، خو دا ډېر خراب خوب دی، که پولیس واورېدو، نو تابه هم داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوځي لکه چې هغه مزدوران يې بوتلي وو.

زما ښه ياد دي چې د پلار له ويرې ما خو ورځې دا خوب چا ته ونه وايه. ما چې د درنګ مزدورانو ته دا خبره وکړه، نو هغوی وخندل:

ـ دا خوب، خو دلته ډېرو کسانو ليدلی دی! دا خوب به رښتيا کېږي که خدای کول! ما خو وړومبی د دوی په خبرو يقين نه کولو خو اوس په دې پوه شوی يم چې زموږ دا خوب به خامخا رښتيا کېږي. يوه ورځ به د اوبو دا ونه زموږ په کلي کې زرغونېږي، تش جامونه به ډکېږي، خيرن نمري به وينځل کېږي، جل وهلي زړونه به تازه کېږي او ټولې شاړې ځمکې به ودانېږي.

فعاليتونه

۱ـ د کيسې يوه يوه برخه دې زده‌کوونکي يو ځل بيا په وار سره ولولي.

۲ـ په کيسه کې دغه پنځه لغتونه دې يو يو زده‌کوونکی معنا کړي؟ بيا دې نور زده‌کوونکي له کيسې څخه لس نور لغتونه انتخاب او له خپلو ټولګيوالو دې يې معنا وپوښتي.

لوغړن، باجره، جرړې، نمری، خوړ

۳ـ زده‌کوونکي دې په دريو برخو ووېشل شي، يوه برخه دې د دې کيسې نومونه له ځانه سره په کتابچو کې وليکي، دويمه ډله صفتونه او دريمه فعلونه. بيا دې ټول خپل لستونه ټولګيوالو ته ولولي.

٤ـ يو تن زده‌کوونکی دې په خپله خوښه او يو زده‌کوونکی دې د ښوونکي په خوښه د دې کيسې لنډ مطلب په خپلو الفاظو په ساده توګه خپلو ټولګيوالو ته څرګند کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر زده‌کوونکی دې د خپل کلي یا خپل ښار اړوند یوه په زړه پورې پېښه د لنډې کیسې په توګه ولیکي. د مخونو شمېر دې له دوو مخونو څخه نیولي تر څلورو مخونو پورې وي.

شپېلۍ

د غــــره پــــه ذهــــن کــــې خــــوره شــــوه شـپـېـلـۍ
پــــه ســــرو مــــمــــانـــو مــېـلـمـنـه شــــوه شـپـېـلـۍ
دا د کـــــېـــــږدۍ پـــلـــو خــــو واړوئ لـــږ
تـــلـــلــي کـــوچـــۍ وه راســـتـــنـــه شــــوه شـپـېـلـۍ
وري زلــمـي شــــول، اوښـــې پـېـغـلـې شـولـې
لـکـه خـبـرې پــه غــرونــو شـنـه شــوه شـپـېـلـۍ
ســـتــــورو جــــامــــې د اتــــن واغــوســتــلــې
د هـــســـک د دښـتـو تـرانـه شـــوه شـپـېـلـۍ
((اسحاق ننګیال))

طــامــع هــمــیــش وي پــه انــتــظــار کې
آب یــې د مــخ ځــي پــه هــر دیــار کې
ګــنـج چې د صـبـر پـیـرمـحـمـد بـیـامـونـد
تـوانـګـر بـالـه شـي پـه دا دیـار کې
((پیرمحمد کاکړ))

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو کې ناول لیکنه

ـ تاسو تر اوسه کوم ناولونه لوستي دي؟
ـ کوم ناول مو ډېر خوښ شوی او ولې؟
ـ د پښتو ناولونو په اړه تر معلوماتو مخکې لازمه ده چې د ناول په اړه لنډې خبرې وکړو.

ناول انګلیسي کلمه ده او ویل کېږي چې له ایټالیایي (نو ویلا) څخه اخیستل شوې چې د (نوي یا کوچني) په معنا دی، خو په نورو اروپایي ژبو کې د ناول پر ځای د رومان اصطلاح کارول کېږي. موږ دلته د (ناول) او (رومان) دواړه اصطلاح ګانې د واحد داستاني اثر لپاره کاروو. ناول یا رومان په حقیقت کې یو نسبتاً اوږد داستاني روایت دی. په دغه روایت کې شخصیتونه (یا شخصیت) د پېښو په یوه پرله پسې لړۍ کې انځورېږي. د رومان د اوږدوالي او حجم په اړه بېلابېل نظرونه وړاندې شوي دي. له دېرش څخه تر څلوېښت او پنځوس زره کلمو پورې یې ورته کم حد ټاکلی او تر دې هر څومره زیاتېدلی شي. هر ناول او رومان د ژوند د پېښو روایت دی او په هغوی کې کرکټرونه، د پېښو کړکېچ، صحنې، اړیکې او نور شامل دي. د څېړونکو په نظر: ناول هغه خلاق منثور روایت دی چې په لازمه توګه د پېښو تسلسل ته پاملرنه کوي. په ناول کې یو شمېر شخصیتونه (کرکټرونه) په ځانګړو صحنو او پېښو کې ګډون لري. که لنډه کیسه یوازې یو ساز ته ورته وي (د ساز یوې آلې ته)، نو ناول او رومان یوه سمفوني یا ارکسترا او د سازونو یوه ټولګه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناول لومړی زموږ ادبیاتو ته د ژباړې په بڼه راغلی دی. مخکې تر دې چې په پښتو ژبه ناول ولیکل شي، له اردو ژبې څخه پښتو ته ځینې ناولونه راوژباړل شول.

په دې لړ کې دوه لومړني ژباړل شوي ناولونه د یادولو وړ دي: نقش نګین یا ((مرآة العروس)) او ((توبة النصوح)). دواړه ناولونه په اردو ژبه د هند د نومیالي لیکوال او شاعر ډپټي نذیر احمد خان په قلم لیکل شوي دي. مرآة العروس د ((نقش نګین)) په نامه د ارواښاد میا حسیب ګل کاکاخېل له خوا او توبة النصوح د ارواښاد میا محمد یوسف کاکاخیل له خوا په پښتو ژباړل شوي دي.

ډپټي نذیر احمد خان د هند د نیمې وچې له مخکښو ادبي شخصیتونو څخه ګڼل کېږي. د هغه په آثارو کې د ټولنیز انتقاد روح ډېر پیاوړی دی او د اردو ژبې لومړنی ناول لیکونکی ګڼل کېږي.

د ډپټي نذیر احمد خان دغه یاد شوي ناولونه په پښتو ژبه لومړني ژباړل شوي ناولونه دي. نقش نګین له ۱۸۷۷م. کال څخه مخکې له اردو څخه په پښتو ژباړل شوی، خو په ۱۹۵۷م. کال کې په پېښور کې چاپ او خپور شوی دی، خو توبة النصوح په ۱۹۰۴م. کال کې په پښتو ژباړل شوی او پر همدغه کال چاپ شوی دی.

په پښتو ژبه لومړنی لیکل شوی ناول د پیاوړي لیکوال سید راحت زاخیلي په قلم د ((نتیجهٔ عشق)) یا ((ناول د ماه رخې)) په نوم کښل شوی او په ۱۹۱۰م. کال کې په پېښور کې چاپ شوی دی.

له دغه لومړني ناول څخه وروسته تر ډېرو کلونو پورې په کوزه پښتونخوا کې د کوم ناول د لیکلو پته نشته. بیا نو په بېلابېلو وختونو کې دغه ناولونه ولیکل شول:

- په ۱۹۵۰م. کال کې د صاحبزاده محمد ادریس ((پېغله)) نومې ناول چاپ شو.
- په ۱۹۵۷م. کال کې د اشرف دراني لیکلی ناول د ((زړکي سترګې)) په نوم خپور شو.
- په ۱۹۵۷م. کال کې د حمزه شینواري ((نوې چپې)) نومی ناول چاپ شو.

له دغو څو لومړنیو ناولونو سره سم او ترې راوروسته دغه نور پښتو ناولونه هم چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي دي:

ـ د رشيد علي دهقان: ((د سرو تعویذ))

ـ د محمد ابراهیم شبنم (خواښې او نږور)

ـ د سید رسول رسا دغه پنځه ناولونه: مفرور، شمۍ، خودکشي، مامونۍ او میخانه.

ـ د ډاکټر شیر زمان غمژن طایزي دغه پنځه ناولونه: ګل خان، امانت، رحمان کورونه، غونډۍ او واده ونه شو.

په کوزه پښتونخوا کې تر دې وروسته هم دغه لړۍ راروانه ده او اوس یو زیات شمېر ناولونه لیکل شوي او خپاره شوي دي.

په افغانستان کې هم دغه لړۍ له ژباړې څخه پیل شوې ده. هغه لومړنی ناول چې په افغانستان کې په پښتو ژبه ژباړل شوی دی، د فرانسې د نومیالي لیکوال ویکتور هوګو (بیوزلان) نومې ناول دی. دغه ناول د استاد عبدالحی حبیبي په قلم ژباړل شوی او په ۱۳۱۰هـ. ش. کال کې د کندهار د ((طلوع افغان)) جریدې په پاڼو کې په پرله پسې توګه خپور شوی دی.

دلته په پښتو ژبه لومړنی لیکل شوی ناول د برهان الدین کشککي په قلم لیکل شوی او په ۱۳۱۷ هـ. ش. کال کې خپور شوی دی. سره له دې چې د دې ناول پر څنډه لیکل شوي چې اصلي موضوع یا سوژه یې له بهرنیو مطبوعاتو څخه اخیستې ده، خو خپله د لیکوال په قلم لیکل شوی او ژباړه نه ده. د نوموړي لیکوال یو بل ژباړلی ناول په همدغه وخت کې خپور شو چې ((په پټه د پټو پلټنې)) نومېږي، دا یو په زړه پورې پولیسي ناول دی.

تر دې وروسته په افغانستان کې د ډېرو لیکوالو ناولونه چاپ او خپاره شوي دي.

په افغانستان کې په وروستیو کلونو کې یو شمېر نور ناولونه هم لیکل شوي او اوس زموږ ځوانو لیکوالو هم د هنري ادبیاتو دغې برخې یا ژانر ته ځانګړې پاملرنه کړې او په زړه پورې ناولونه یې لیکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډیز:

په کوزه پښتونخوا کې په پښتو ژبه لومړني ژباړل شوي ناولونه ((مرآة العروس)) یا ((نقش نګین)) او ((توبة النصوح)) دی. لومړنی ناول د سید راحت زاخیلي په قلم په ۱۹۱۰م. کې لیکل شوی او ((نتیجۀ عشق)) یا ((ناول د ماه رخې)) نومېږي. په افغانستان کې لومړنی ژباړل شوی ناول د ویکتور هوګو (بېوزلان) دي. لیکل شوی پښتو ناول د برهان الدین کشککي ((پته مینه)) ده. په کوزه پښتونخوا او افغانستان کې تر دغو لومړنیو آثارو وروسته ګڼ شمېر ناولونه لیکل شوي چې شمېر یې لسګونو ته رسېږي.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې په وار سره د دې لوست یو یو پراګراف ولولي او نور ټولګیوال دې غوږ ورته ونیسي.

۲ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- په افغانستان کې په پښتو ژبه لومړنی ناول کوم یو دی، لیکوال او ژباړونکی یې څوک دی؟
- په کوزه پښتونخوا کې په پښتو ژبه لومړني نالونه څه نومېږي، د لیکوال او ژباړونکو نومونه یې واخلئ؟
- د سید راحت زاخیلي په قلم لیکل شوی لومړی پښتو ناول څه نومېږي؟
- د برهان الدین کشککي د یو لیکلي او یو ژباړلي ناول نومونه واخلئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ څو تنه زده‌کوونکي دې په دغو موضوعاتو خپلو ټولګيوالو ته لنډ لنډ معلومات ورکړي:

الف: د ناول او رومان ترمنځ څه اړیکې دي؟

ب: په کوزه پښتونخوا کې د ناول لیکنې تاریخي بهیر

ج: په افغانستان کې د ناول لیکنې تاریخي بهیر

٤ـ زده‌کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، لومړنۍ ډله دې په پښتو ژبه د لیکل شوو ناولونو د یو یو نوم اخلي او د بلې ډلې یو تن دې د دغه ناول د لیکوال نوم یادوي. زده‌کوونکي کولی شي چې په دې لوست کې د یادو شوو ناولونو نومونه واخلي او که د نورو پښتو ناولونو نومونه ورته یاد وي یا یې لوستي وي، د هغو نومونه هم اخیستلی شي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د یو داسې ناول په اړه لنډ معلومات ولیکي چې لوستلي یې وي. دغه معلومات دې په دوو مخونو کې ولیکي او دغو ټکو ته یې پام ضرور دی:

۱ـ د ناول لنډه پېژندنه، نوم، لیکوال، یا ژباړونکی، د مخونو شمېر، د چاپ ځای او کال.

۲ـ د ناول د کیسې یا موضوع لنډه معرفي.

۳ـ په ناول کې یې څه شی خوښ شوی او کومه برخه یې نه ده خوښه شوې او ولې؟

په بله ورځ دې یې خپلو ټولګیوالو ته واوروي او یا دې پرې په ټولګي کې د خپلو یادښتونو له مخې لنډې خبرې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکایت

حاتم طایي چا وپوښته چي له ځانه دې هم بلند همت څوك لیدلی دی، یا دې اورېدلی دی؟

وې ویل: یوه ورځ مې څلوېښت اوښان ذبح کړي وو.
اسیران مې د عربو او فقیران بللي وو. ناګاه مې په صحرا یو خارکش ولیده، د لرګیو ګېډۍ په سر. ورته مې وویل چې په مهمانۍ د حاتم ولې نه ور درومې؟ خلك پرې جمع شوي دي، دعوت يې عام کړی دی.

وې یې:

هر چې خوري د خپل منت روټۍ
څه به کاندې د حاتم د اوښ بوټۍ

هغه شخص مې په همت په جوانمردۍ ترځان هسك ولیده.

((ګلدسته))

اندیښنه که په غوره کښېږدي
غر به هم لکه ویښته کا
خوار سړی ملامت نه دی
که په غم کې ځان اوبه کا
((خوشحال خان خټک))

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویکتور هوګو
د فرانسې نومیالی لیکوال

ــ د نړۍ د څومره لیکوالو نومونه مو زده دي؟

ــ آیا د کومو نړیوالو لیکوالو کتابونه مو لوستي دي؟

ــ د ویکتور هوګو نوم مو اورېدلی، یا مو د هغه کوم کتاب لوستی دی؟

د نړۍ د ادبي څېرو په لړ کې ویکتور هوګو خپل ځانګړی ځای لري. هغه په نولسمه پېړۍ کې د فرانسې او ټولې نړۍ د سترو شاعرانو او لیکوالو په کتار کې شمېرل کېږي.

په دې لوست کې د نړۍ د دغه نومیالي شاعر او لیکوال په اړه معلومات ترلاسه کوئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويکتور هوګو په ۱۸۰۲م. کال د فرانسې په ختيځ (بيزانسون) کې وزېږېد. نيکه يې د يو داسې بزګر زوی و چې د (نانسي) په ښار کې يې ترکاڼي هم کوله. پلار يې په پوځ کې خدمت غوره کړ او د ناپليون په لښکر کې تر جنرالۍ ورسېد. د هوګو مور د يو بېړۍ‌وان لور وه.

هوګو په ورکتوب کې ډېر کمزوری او بې ځانه و. هېچا هم داسې فکر نه کاوه چې ماشوم ويکتور دې ګونډې ژوندی پاتې شي، خو هغه ژوندی پاتې شو او داسې ژوندی چې ژونديتوب او د ژوند يادونو او وياړونو يې تر مرګ وروسته هم دوام وکړ.

لومړی يې په پاريس کې زده کړې پيل کړې او څه وخت وروسته يې په رياضي، شعر او لاتيني ژبه کې بې ساری پرمختګ وکړ او خپلې زده کړې يې بشپړې کړې. څرنګه چې د ويکتور هوګو پلار د جنرالۍ په دنده کې کله په يوځای او کله په بل ځای کې و، نو د هوګو ژوند هم ټول يا زياتره په سفرونو کې تېر شو. بېلابېل ښارونه او هېوادونه يې وليدل. په پای کې له خپلې کورنۍ سره يوځای پاريس ته لاړ او هلته يې استوګنه غوره کړه، دغو سفرونو د هوګو پر ژوند او ذهن پوره اغېز وکړ.

په پاريس کې له استوګنې سره سم دوی له يوې بلې پوځي کورنۍ سره اړيکې پيدا کړلې او په دې کورنۍ کې د (ادل) په نوم له يوې نجلۍ سره يې مينه پيدا شوه او په پای کې يې ورسره واده وکړ.

هوګو د پاريس په (دارالفنون) کې زده کړو ته دوام ورکړ. همدلته يې خپل لومړني شعرونه وويل. لومړنيو شعرونو يې د ښوونځي جايزه وګټله. د فرانسې د هغه وخت يو نوميالي شاعر او ليکوال ((شاتوبريان)) هغه ته د يوه ((عالي ماشوم)) نوم ورکړ.

له خپل وروړ سره يې يو ځای يوه پنځلس ورځنۍ مجله خپره کړه. په دې مجله کې يې په خپل نامه او نورو مستعارو نومونو مقالې خپرې کړې، داسې مقالې چې د وخت د ادبي او ان سياسي محافلو پام ور شوې. نوموړی د همدغې مجلې په پاڼو کې لازم شهرت ته ورسېد. د دربار ستاينې يې هم وکړې او د پاچا له لوري يې شعرونو ته جايزې هم ورکړل شوې او د دوو زرو فرانکو د تنخواه يوه دنده هم ورosپارل شوه.

له دې وروسته د هوګو ادبي هلې ځلې زياتېږي. په ادبي مجالسو کې له ليکوالو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعرانو سره اړیکې پیداکوي او ادبي غونډې هم جوړوي. تر ۲۵ کلنۍ پورې د دربار پلوی و. تر هغه وروسته یې ملاتړ شکمن کېږي یا مشروطه بڼه غوره کوي.

هغه ته دا نظر پیداکېږي چې د هېوادونو او ولسونو د پرمختګ او بریالیتوب لپاره آزادي ډېره ضروري ده. د خپل همدغه نظر لپاره د ((کرمول)) په نوم یوه ډرامه او د ډرامې سریزه لیکي. دغه ډرامه او سریزه یې دومره اهمیت پیداکوي چې په فرانسه کې د رومانتیزم د ادبي مکتب پیل ګڼل کېږي.

ویکتور هوګو په خپل ژوند کې له زیاتو کړاوونو سره هم مخامخ شو، اولادونه یې په پرله پسې توګه مړه شول او د یوې لور مړینې دومره وځوراوه چې څو کاله یې قلم له لاسه وغورځېد.

په ۱۸۴۱م. کال کې هوګو له درې ځلې ماتې وروسته د فرانسې د اکاډمۍ په غړیتوب ومنل شو. د فرانسې پاچا (فلیپ لویي) له هوګو سره ځانګړې دوستي لرله. د همدغې دوستۍ له کبله هغه څو ځله د انتصابي سناتور په توګه د مشرانو جرګې غړی شو.

په ۱۸۴۸م. کال په فرانسه کې کورنۍ اړ و دوړ شروع شو. ولس د بدمرغۍ په لمبو کې سوزېده. هوګو په همدغه وخت کې د خپل ولس په ګټه سیاست ته ورودانګل. د هغه وخت یو بل نامتو شاعر ((لامارتین)) د هوګو په همکارۍ وړاندیز وکړ چې یو موقت حکومت دې جوړ شي او په موقت حکومت کې هغه د پوهنې د وزیر په څوکۍ وټاکل شو، خو اړ و دوړ روان و. هوګو د سلطنت ضد ډلو کلک ملګری شو او له همدې نېټې څخه یې د فرانسې له پاچا ناپلیون سره دښمني پیل شوه.

هوګو به د بې وزلو خلکو پلوي کوله، ویناوې به یې کولې او زیات محبوبیت یې پیدا کړ، کله چې ((لویي ناپلیون)) د فرانسې پاچاهۍ ته ورسېد، غوښتل یې چې د خپل واک د ټینګښت لپاره یو ځواکمن ګوند جوړ کړي. په همدې وخت کې هوګو د ناپلیون سخت مخالفت پیل کړ. ناپلیون بریالی شو، د هوګو په ګډون ۸۴ تنه د عامه امنیت د تخریبوونکو په نوم معرفي او د فرانسې له خاورې څخه تبعید شول. هغه لومړی بروکسل او بیا انګلستان ته لاړ او هلته یې د ((ژرسي)) او ((کرنسي)) په جزیرو کې د تبعید عمر تېراوه. د تبعید په

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې یې خپل په زړه پورې آثار ولیکل.

په ۱۸۷۰م. کال کې له ۱۹ کلن تبعید وروسته فرانسې ته راستون شو، څو ځله د خلکو له خوا د فرانسې د شورا د غړي په توګه وټاکل شو. هغه په ۱۸۸۵م. کال کې د ۸۳ کالو په عمر مړ شو.

د ویکتور هوګو په لیکل شوو کتابونو کې ((بېنوایان)) تر ټولو مشهور دی. دغه اثر ډېر زیات نړیوال شهرت لري، خو یو شمېر نور مهم کتابونه یې دا دي:

هغه سړي چې خاندي، د خزان پاڼې، بدمرغان، مکافات، انتقام، سمندري کارګران او یو شمېر نور...

((د یو محکوم سرګذشت)) د هوګو له وروستیو په زړه پورې آثارو څخه شمېرل کېږي. په دې داستان کې د یو داسې انسان د محکومیت غږ اورېدل کېږي چې په اعدام محکوم شوی دی. هغه د زندان له تورتم څخه خپلې ښځې ته خپل سرګذشت لیکي. په دغه ویر لړلي سرګذشت کې د محکوم د خپل ژوند او د نورو خلکو د ژوند ځینې اړخونه او واقعیتونه را تر سترګو کېږي. هغه خپل دغه داستان د پانسۍ پر ضد لیکي، هوګو غواړي په دې اثر کې په مجموع کې د ((انسان)) او ((انسانیت)) دفاع وکړي. هغه د انسان وژنې سخت مخالف دی.

ویکتور هوګو نه یوازې دا چې د فرانسې لوی شاعر او لیکوال و، په خپله پېړۍ کې د نړۍ د سترو لیکوالو په کتار کې شمېرل کېږي. له همدې کبله هغه ته د خپلې پېړۍ د ښوونکي نوم هم ورکړل شوی دی.

د متن لنډیز:
د نړۍ د نومیالیو شاعرانو او لیکوالو په لړ کې ویکتور هوګو زیات شهرت لري. هغه په ۱۹مه پېړۍ کې د فرانسې نامتو لیکوال او شاعر دی. هغه د رومانتیزم د ادبي مکتب له بنسټ ایښودونکو څخه ګڼل کېږي. د ځینو مشهور اثارو نومونه یې دادي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېنوايان يا (بېوزلان)، کرمول، د يو محکوم سرگذشت، هغه سړی چې خاندي، مکافات، بدمرغان، انتقام، سمندري کارگران او يو شمېر نور...
ويکتور هوگو د خپل ژوند ډېر کلونه له (ناپليون) سره د مخالفت له کبله په تبعيد کې تېر کړل.

څرگندونه

د رومانتيزم ادبي مکتب: د نړۍ په ادبي مکتبونو کې ځينې مشهور يې دا دي: کلاسيسيزم، رومانتيزم، سمبوليزم، رياليزم او نور... د رومانتيزم ادبي مکتب د اتلسمې پېړۍ په پای او د نولسمې پېړۍ په پيل کې په اروپا کې راڅرگند شو. مخکښان يې په انگلستان کې: ويليام بليک اوکالريج، په جرمني کې: گويته او شيلر او په فرانسه کې ويکتور هوگو، شاتو بريان او لامارتين دي. رومانتيزم په حقيقت کې يو انقلابي غورځنگ و او شعارونه يې تر ډېره حده د روڼ اندۍ د دوران فلسفي او سياسي بڼه لري، د انسان د آزادو احساساتو بيان او د فردي حقوقو تأييد يې د شعارونو لومړنۍ کرښې وې. دغه ادبي مکتب د کلاسيزم د ادبي مکتب د چوکاټونو پر وړاندې د نوو افکارو د لرونکو ليکوالو او شاعرانو له لوري رامنځته شو او په ټوله اروپا او نړۍ کې خپور شو. دغه کلمه ځينو کسانو د رومانتيسيزم په بڼه هم ليکلې ده چې دواړه د يو مفهوم لپاره کارول کېږي. رومانتيزم په حقيقت کې د کلاسيکو منل شوو زړو ادبي قوانينو پر وړاندې د بغاوت رنگ لري. د دوی په نظر د کلاسيزم د مکتب وچ او زاړه چوکاټونه نور د نوي عصر فلسفي او ادبي غوښتنو ته ځواب نه شي ويلی. څېړونکو ۱۸۳۰م. کال د ادبي انقلاب کال گڼلی دی. په دې کال کې ويکتور هوگو او ملگرو يې رومانتيزم د هنر او شخصيت د آزادۍ د مکتب په عنوان معرفي کړ. رومانتيک هنرمند او ليکوال د خپل روح غوښتنو او اړتياوو ته زيات ارزښت ورکوي او ځانگړي احساسات پکې خپل ځای لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې په نوبت سره د لوست یو یو پراگراف په لوړ غږ خپلو ټولگیوالو ته ولولي.

۲ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

ـ ویکتور هوگو په کومه پېړۍ کې په کوم هېواد کې اوسېده؟

ـ د هوگو د ژوند عمده او مهمې پېښې کومې دي؟

ـ ویکتور هوگو د کوم ادبي ښوونځي یا مکتب او لارې له مخکښانو څخه شمېرل کېږي؟

۳ـ زده‌کوونکي دې دغه څلور ځوابه پوښتنه کې سم ځواب په نښه کړي:

ویکتور هوگو د دغو کتابونو یا آثارو لیکوال دی:

الف: بېنوایان (یا بېوزلان)، د یو محکوم سرگذشت، هغه سړی چې خاندي

ب: د یو محکوم سرگذشت، رومیو او ژولیت، بېنوایان (یا بېوزلان)

ج: هغه سړی چې خاندي، گیتانجلي، اتللو

د: بېنوایان (یا بېوزلان)، جگړه او سوله، هغه سړی چې خاندي.

٤ـ څلور تنه زده‌کوونکي دې د لوست عمده عمده ټکي په خپلو الفاظو کې خپلو ټولگیوالو ته ووایي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د نړۍ د یو داسې لیکوال یا شاعر په اړه یا د هغه د کوم اثر او کتاب په اړه یو مخ لیکنه وکړي چې پېژني یې، که یې د هغه کوم کتاب لوستی وي، د کتاب په اړه دې معلومات ولیکي او که د شاعر او لیکوال په اړه یې څه لوستي وي، هغه دې په خپل قلم ولیکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې یې ټولگیوالو ته واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند او چاپېريال

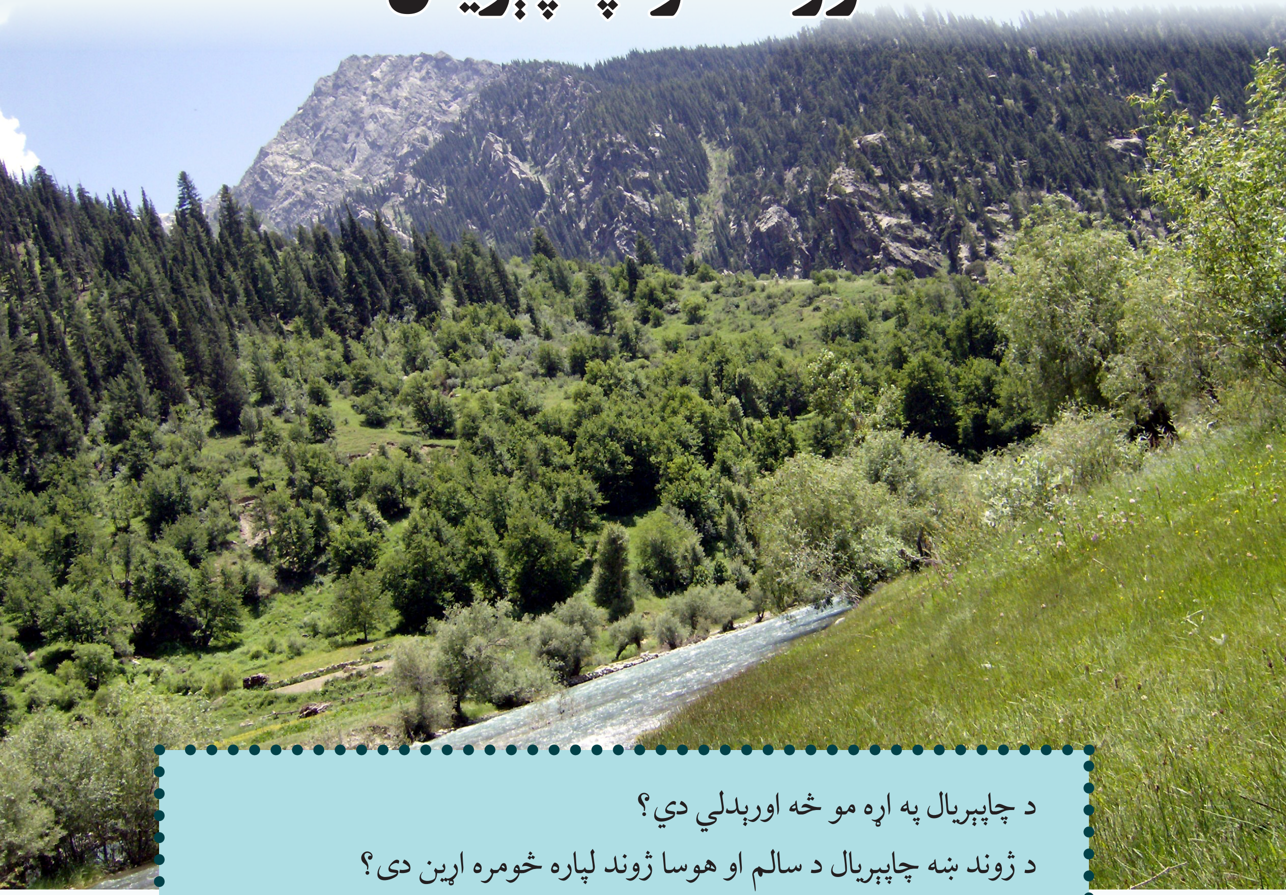

د چاپېريال په اړه مو څه اورېدلي دي؟
د ژوند ښه چاپېريال د سالم او هوسا ژوند لپاره څومره اړين دی؟
په دې لوست کې له تاسو سره د ژوند او چاپېريال په اړه خبرې لرو. ژوند پر چاپېريال څه اثر لري؟ يا دا چې چاپېريال د ژوند لپاره څومره ارزښت لري؟ دغه ډول موضوع ګانې زموږ او ستاسو د ژوند لپاره ډېر اهميت لري او بايد جدي پام ورته وشي. په تېرو لوستونو کې مو د چاپېريال په اړه مطالب لوستي دي. په دې لوست کې په ځانګړې توګه د ژوند او چاپېريال پر اړيکو تاسو ته ځينې مطالب وړاندې کوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند او د ژوند چاپېریال په ډېرو برخو کې یو له بل سره نژدې اړیکې لري. د موجوداتو ژوند پر خپل شاوخوا او چاپېریال ژور اغېز لري او دغه راز چاپېریال هم د انسانانو، حیواناتو او نباتاتو پر ژوند هر اړخیز اثر غورځوي.

موږ ته لازمه ده چې د خپل ژوند چاپېریال ته تل پام وکړو، دغه کار نه یوازې دا چې زموږ د ځان لپاره گټور دی، د ټولو انسانانو او ټولې نړۍ لپاره گټور دی. د چاپېریال د پاک ساتلو، د چاپېریال د ارزښت، د چاپېریال د اړتیاوو او نورو موضوع گانو په اړه باید نه یوازې دا چې ځانونه پوه کړو، نورو ته یې په پوهولو کې هم هلې ځلې وکړو.

که موږ خپل چاپېریال ته پام ونه کړو، له ډېرو ستونزو سره مخامخ کېږو، تر ټولو مهمه خبره دا ده چې نن سبا ټوله نړۍ د چاپېریال د ککړتیا له ستونزو سره لاس او گرېوان ده. هوا ککړه شوې ده، اوبه ککړې شوې دي، په نړۍ کې د نفوسو د زیاتوالي له امله د څښاک او خوراک د موادو د کمښت په څنگ کې د ژوند چاپېریال هم له گڼو گواښونو سره مخامخ دی. د چاپېریال او هوا ککړتیا پر اقلیم هم اغېز کړی دی. د ټولې نړۍ د تودوخې کچه د لوړوالي خوا ته درومي. له دې کبله د نړۍ د یخونو سترې سمندري زېرمې د ویلي کېدو په حال کې دي. دا ټولې نړۍ ته یو ستر گواښ دی.

د هوا د ککړتیا له امله بېلابېل رنځونه راپیدا کېږي، لکه: د وینې پرنډوالی، د تنفس بېلابېلې ناروغۍ، حساسیتونه او نور... د دغې ککړتیا لاملونه ډېر زیات دي او هرې برخې ته یې پاملرنه ضروري ده. د صنعت له ودې سره سم چاپېریال ته او د هوا او اوبو ککړتیا ته ډېر گواښونه ورمخامخ دي. له یوې خوا بېلابېل گازونه او لوگي، د سون توکي او نور پر هوا ورگډېږي او د تنفس له لارې د انسانانو او حیواناتو سږو ته ورداخلېږي او دا د هغوی بدن ته سخت تاوان وراړوي. ان چې پر نباتاتو، ونو او سبو هم خپل اغېز لري. په ډېرو هېوادونو کې د دغو لوگیو او گازونو د تصفیې لپاره لارې چارې نه دي لټول شوي او له همدې کبله یې نړۍ ته زیانونه په پرله پسې توگه مخ پر زیاتېدو دي.

اوبه د نړۍ لپاره ډېر اهمیت لري. د ټولو موجوداتو لپاره اوبه حیاتي ارزښت لري، یعنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې د ټولو موجوداتو ژوند ورپورې تړلی دی. ویل کېږي چې د نړۍ ۹۸ په سلو کې اوبه مالګینې او تروې دي، دوه په سلو کې خوږې او په سلو کې یوه برخه یې زموږ لپاره د ګټې وړ دي. انسانان نه یوازې د څښلو لپاره، بلکې د ژوند د ټولو فعالیتونو لپاره د اوبو کارولو ته اړ دي. کرنې ته اساسي ارزښت لري. اوس د نړۍ د اوبو اساسي زېرمې ډېرې کمې شوې دي. د زېرمو د کمېدلو په څنګ کې له بده مرغه اوبه د بېلابېلو عواملو له امله ککړې شوې دي. د صنعتي پارکونو او کارخانو د جوړېدو او زیاتېدو له امله، د نفوسو د زیاتوالي له امله، د کاناليزاسیون د نه لرلو له امله، د روغتیایي نه مراقبت او څارنې او دغه راز د نورو عواملو له مخې د اوبو ناپاکی زیاتې شوې او اوبه ککړې شوې دي.

د ځړ ځایونه، ځنګلونه، بڼونه او چمنونه له ګواښونو سره مخامخ دي. زیاتره خلک پر خپل سر ځنګلونه وهي او ځړځایونه له منځه وړي، له همدې امله د باران کمښت، د اوبو لږوالی، د اقلیم تودوخه او د چاپېریال ککړتیا ناوړې پایلې رامنځته کوي. موږ باید دغو ټولو خواوو ته غور وکړو چې د ژوند چاپېریال مو له دې زیات خراب نه شي.

زموږ خلک د کثافاتو او فاضله موادو د راټولولو، په یو ځای کې د جمع کولو او یو مناسب ځای ته د وړلو، ښخولو یا له منځه وړلو لپاره وړ امکانات او شونتیاوې نه لري. دغه کار هم ډېرې ناوړې پایلې لري، په تېره بیا زموږ ښارونه یې ډېر چټل کړي او له کثافاتو ډک کړي دي. د ګڼو ناروغیو لپاره دغه کثافات د مکروبونو او ناروغیو د زېرمو په توګه د پام وړ دي.

جنګونه نور هغه لاملونه دي چې د چاپېریال لپاره لوی ګواښ ګڼل کېږي. د باروتو خپرېدل، د چاودو او ناچاودو توکو پرېماني او د ټانکونو، شوېلو او الوتکو لوګي او د تېلو لګښت چاپېریال سخت زیانمنوي او خطرناک رنځونه زېږوي. زموږ په ګران هېواد افغانستان کې له سپېڅلي جهاد راوروسته کورنیو جګړو، نه یوازې دا چې هېواد یې لوټې لوټې کړی او انسانان یې وژلي، بله ستره بدمرغي یې دا رامنځته کړې ده چې زموږ د ژوند چاپېریال ته یې ګڼ شمېر زیانونه اړولي دي. له همدې امله د سولې د کوترو الوتل، د هېواد

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نیکمرغۍ او د ژوند د چاپېریال د نېکمرغۍ زیري هم له ځانه سره لري.

اوس نو راځو دې ته چې د چاپېریال د ښې ساتنې لپاره باید موږ او تاسو په ګډه څه وکړو:

۱ـ په لومړي ګام کې باید د خپل ځان، خپل کور، خپل کلي او ښار او په عمومي توګه د خپل هېواد د پاک ساتلو لپاره هلې ځلې وکړو.

۲ـ د چاپېریال د ستونزو، ګواښونو او اړتیاوو په اړه باید هم خپل ځان وپوهوو او هم پرې خپله کورنۍ او خپل ملګري پوه کړو. لازمه ده چې د پوهاوي دغه لړۍ همېشنۍ بڼه غوره کړي.

۳ـ موږ باید د خپل چاپېریال په اړه بې پروا ونه اوسو او هر هغه څوک چې ګورو خپل شاوخوا، خپله لار، سرک، کوڅه او نور چټلوي، باید خپلې تېروتنې ته یې پام ور وګرځوو.

٤ـ هر څوک باید ځان د ټولنې پر وړاندې مسؤول وګڼو. له حکومتي چارواکو څخه نیولې تر یو کلیوال پورې ټول د خپل شاوخوا د پاک ساتلو مسؤولیت لري، باید موږ په دغه بهیر کې خپل مسؤولیت سرته ورسوو.

د ښوونځیو د شاګردانو لپاره په ځانګړې توګه دې چارې ته غور په کار دی. زده‌کوونکي کولی شي چې هم د ښوونځي په چاپېریال کې، هم د خپل کور، کلي او ښار د پاک ساتلو په کار کې پوره ونډه واخلي. د وطن ځوان نسل د هېواد د راتلونکي په سمسورولو، وده او پرمختګ کې پوره ونډه لري. له همدې امله لازمه ده چې د خپل چاپېریال په ساتنه او دغه راز د خپلې کورنۍ نورو غړو، د کلي او ښار خلکو او په تېره بیا خپلو همزولو او کشرانو ته د دغې چارې د ترسره کولو په لاره کې لازمې مشورې ورکړي. د دې هېواد هره برخه زموږ د ګډ کور یوه څنډه ده او موږ ته یې پاک او سوتره ساتل یو ملي مسوولیت دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعاليتونه

۱ـ دغه لوست دې په څلورو برخو ووېشل شي. څلور تنه زده‌کوونکي به یوه یوه برخه ولولي، خو د هر تن د متن له لوستلو وروسته به یو بل شاګرد په خپله خوښه د متن د همدې برخې په اړه خپل نظر وايي، یا به خپله تبصره وايي.

۲ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- ژوند او چاپېريال څه اړيکې سره لري؟
- که چاپېريال ته پام ونه شي کومې کومې ستونزې رامنځته کېږي؟
- د چاپېريال د ککړتيا عمده عوامل کوم کوم دي؟
- اوبه څنګه ناپاکې يا ککړېږي؟
- د ژوند پر چاپېريال جنګونه څه اغېز لري؟
- د هوا د تودوخې لاملونه کوم دي؟

۳ـ څلور تنه زده‌کوونکي دې په نوبت سره دې پوښتنې ته جلا جلا ځواب ووايي چې موږ د خپل چاپېريال د ښه ساتنې لپاره بايد څه وکړو؟

٤ـ دوه تنه زده‌کوونکي دې د دې لوست د جملو د جوړښت په اړه خبرې وکړي چې ساده او که مرکبې پکې ډېرې دي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې (په خپله خپله خوښه) د خپل کور، کلي يا ښار او يا هم د ښوونځي د چاپېريال په اړه يو مخ ليکنه وکړي، دا دې په نظر کې ولري چې:

۱ـ اوس يې چاپېريال څنګه دی؟

۲ـ څه بايد وشي چې د ژوند او کار پر ښه چاپېريال بدل شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳_ موږ ته به د ښه چاپېريال ګټه څه وي؟

٤_ پر دې سربېره چې موږ به خپله په دې کار کې ونډه اخلو، په دې لړۍ کې نور کوم کوم مسوولیتونه لرو؟

٥_ دا مو په نظر کې وي چې د ځنګلونو پالل او د شنو سيمو پراخولو ته مو په ليکنه کې پوره پام کړی وي.

لـــــوړې ژوري مـــې پـــه ســتــرګــو کـــې دي
کـــنـــدې کـــپـــرې مـــې پـــه ســتــرګــو کـــې دي
ســـتـــا د نـــظـــر هـــــرې ادا تـــــه رســـي
داســــې وزرې مـــې پـــه ســتــرګــو کـــې دي
عـــشـــقـــه فـــطـــرت دې د نـــګـــهـــت راکـــړه
ګـــنـــې کـــمـــرې مـــې پـــه ســتــرګــو کـــې دي
پـــــاس چــــې اغــــيــــار راتـــــه کـــتـــلـــی نـــه شي
جــــوړې بـــمـــبـــرې مـــې پـــه ســتــرګــو کـــې دي
وايـــــم پـــــه زړه کـــــې ورنـــــــــــژدې بـــــه شـــمـــه
څـــــه لـــــړې لـــــړې مـــــې پـــــه ســتــرګــو کـــې دي
حـــمـــزه پـــه طـــمـــع لـــــړې نـــــه شـــــوې چـــړې
څـــــه ســـتـــرې ســـتـــرې مـــې پـــه ســتــرګــو کـــې دي

((امير حمزه شينواری))

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقاله څنګه وليکو؟

تاسو د څه ډول مقالو له لوستلو سره مينه لرئ؟
تاسو خپله تر اوسه کومه مقاله ليکلې ده؟ که مو نه وي ليکلې، غواړئ چې يو څه وليکئ؟
اوسنی زمانه د رسنيو او په تېره بيا د برېښنايي رسنيو د لوی بدلون زمانه ده. پخوا به په ورځپاڼو، جريدو او مجلو کې ډول ډول مقالې خپرېدلې. اوس د دې په څنګ کې په راډيويي او تلويزيوني خپرونو سربېره په وېبپاڼو او وېبلاګونو کې هم ډول ډول ليکنې او مقالې خپرېږي. نورو ته د خپلو نظرونو، افکارو، هيلو او غوښتنو تر ټولو نژدې لار د همدغو مقالو ليکل او خپرول دي. دغه راز په علمي مقالو کې له خپلو نوو څېړنو او ګروېږنو څخه د خلکو د خبرولو غوره لار د همدغه ډول ليکنو او مقالو ليکل او خپرول دي. په تاسو کې کېدای شي ځينې کسان د مقالو له لوستلو او ليکلو سره مينه ولري. د دې لپاره چې تاسو د مقالو ليکلو ته نوره هم ليوالتيا پيدا کړئ، موږ به په دې لوست کې د مقالو په اړه درسره خبرې وکړو. دغه راز به د مقالو د ليکلو لارې چارې د روښنيو. دغه لوست تاسو ته د مقالو د ليکلو غوره لارښود مخې ته ږدي. پوره دقت ورته وکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقاله، لیکنې ته وایي، خو هغه لیکنه چې نسبتاً لنډه وي. مقاله په نثر سره هغه لیکنه ده چې لیکونکی یې د یوې ځانګړې موضوع او مطلب د څرګندولو لپاره لیکي. په مقاله کې لیکونکي د خپل نظر وړ ټکي بیانوي او غواړي چې نور خلک یې ولولي او د ده د نظر له ټکو څخه خبر شي.

مقاله له رسالې (یا کتابګوټي) سره له دوو اړخونو څخه توپیر لري. لومړی دا چې د رسالې په نسبت د مقالې لمن لنډه ـ تنګه ده. بله خبره دا ده چې د رسالې په پرتله د مقالې مخاطبین او مینه وال زیات دي، ځکه چې د مقالې د بحث موضوع د رسالې په پرتله عامه وي.

په مقالو کې ځینې یې ډېرې عامې وي چې نژدې د ټولو لوستونکو لپاره لیکل کېږي، موضوع یې هم د انساني ژوند، ټولنې، روانو حالاتو او نورو ټولنیزو پېښو په اړه وي او ډېره ځانګړې یا تخصصي بڼه نه لري. ځینې مقالې بیا ډېرې ځانګړې او تخصصي وي. په تخصصي مقالو کې زیاتره مخاطبین د هماغې ځانګې یا برخې مینه وال کسان وي، خو بیا هم عام لوستونکي ترې ګټه اخیستلی شي.

موږ به تاسو ته خبره ډېره ساده کړو. دوه ډوله مقالو لیکلو ته مو باید فکر وي:

عادي یا اخباري مقاله: د دې مقالې لوستونکي زیاتره عام مینه وال دي. په دغو مقالو کې ستاسو مخه له ټولو لوستونکو سره وي. که تاسو غواړئ چې د یوې موضوع په اړه عمومي لیکنه وکړئ چې مخاطب مو ټول لوستونکي او عام مینه وال وي او بیا غواړئ دغه مقاله په کومه ورځپاڼه، جریده، مجله یا ویبپاڼه کې خپره کړئ، نو له لیکلو مخکې باید دغو ټکو ته پام وکړئ:

۱ـ یوه داسې موضوع وټاکئ چې هم تاسو ته ډېره مهمه وي او هم اټکل وکړئ چې لوستونکو ته به په دغه وخت کې مهمه او ارزښتمنه وي. د موضوع له انتخاب څخه باید باوري شئ چې یو څه به خلکو ته نوي هم وي.

۲ـ د موضوع له انتخاب وروسته هڅه وکړئ ځان ته هغه ټکي معلوم کړئ چې غواړئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپلې همدغې موضوع په ليکلو کې يې مطرح او څرګند کړئ. د دې موضوع له ليکنې مو خپل هدف بايد ځانته څرګند کړی وي. د هدف لپاره مو بايد سندونه، فکټونه او حقايق له ځانه سره يادداشت کړئ.

۳_ لومړی هڅه وکړئ چې له ليکلو مخکې خپلې مقالې ته يو چوکاټ وټاکئ. په چوکاټ کې به په يو کاغذ کې د خپلې مقالې اصلي ټکي له ځان سره لنډ لنډ وليکئ بيا به پرې فکر وکړئ او په ليکلو به يې پيل وکړئ.

٤_ موضوع ته اوږدې سريزې مه ورکوئ، مخامخ خپل مطلب ته راشئ، لومړی د خپلې موخې په اړه وغږيږئ، بيا يې تفصيل وليکئ او په پای کې ترې پايله ترلاسه کړئ.

٥_ له يوې موضوع څخه بلې او بيا بلې موضوع ته ټوپونه مه وهئ. يوازې په هغه حالت کې چې ستاسو له همدې موضوع سره ښه مرسته کوي او دا موضوع نوره هم روښانوي، کولی شئ بله موضوع ورسره ياده کړئ. له خپلې اصلي موضوع څخه مه بهر کيږئ. بيا لوستونکي درسره تنګيږي او فکر يې پاشل کيږي.

٦_ خبرې بايد ډېرې ژوولې او کړکيچنې نه وي. په هر څومره اسانۍ سره چې کولی شئ، خپل مطلب بيان کړئ. خپله اصلي خبره، خپل اساسي مطلب په ساده او مخامخ ښه بيان کړئ، خپلې موضوع ته دلايل راوړئ او داسې يې په پېچلې او ژوولې ښه مه مطرح کوئ چې لوستونکي ستاسو د اصلي مطلب او هدف د پيدا کولو لپاره پر خپلو مغزو فشار راوړي او يا دې ته اړ شي چې بيا بيا يې ولولي.

٧_ د خپلې موضوع تسلسل، د خپلې ليکنې او خبرو تسلسل درڅخه ګډوډ نه شي. کوښښ وکړئ چې هر څه په ترتيب سره بيان کړئ.

٨_ په ليکنو کې د کلماتو په لوبو پسې مه ګرځئ. دې ته په ساده ټکو کې لفاظي وايي او تاسو بايد هڅه وکړئ چې له لفاظۍ څخه ځان وساتئ. موضوع د بيان په ډول يا الفاظو کې داسې مه رانغاړئ چې وغواړئ مقاله مو په اصطلاح ډېره نغاړلې راشي. نه! په دغو مقالو کې غوڅه خبره غوره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹_ کله چې لیکنه مو بشپړه کړه، یو ځل بیا یې په غور او دقت ولولئ. لازم سمون پکې راولئ، بیا یې هم د لوستونکي په توګه په انتقادي نظر ولولئ او هر کله چې ډاډه شوئ چې په لیکنه کې مو خپل هدف ته رسېدلي یاست او لوستونکو ته به هم خپل مطلب ورسولی شئ، بیا یې نو د خپرېدو نیت وکړئ.

علمي او څېړنیزه مقاله:

د علمي او څېړنیزو (تحقیقي) مقالو لپاره د یوې موضوع په اړه د ډېرو زیاتو معلوماتو لرل، پر موضوع پوره پوهېدل او د ډېرو کتابونو مطالعه لازمي دي.

علمي او څېړنیزې مقالې زیاتره ځانګړې او تخصصي بڼه لري او له همدې امله یې د لیکلو او لوستلو ساحه ځانګړې (یا تر یوه حده محدوده) ده، د تخصص کسان یې لیکي او زیاتره یې له یوې ځانګړې علمي موضوع سره اړوند کسان د لوستلو لېواله وي.

که تاسو هم کله غوښتل چې په یوه موضوع کې علمي او څېړنیزه مقاله ولیکئ، نو لازمه ده چې دغو ټکو ته پام وکړئ:

۱_ له پرله پسې لوستلو (مطالعې) او لټون وروسته باید ځانته داسې یوه موضوع وټاکئ چې ستاسو په نظر نوې وي او په دې برخه کې ډېرې څېړنې نه وي شوي. که څېړنې شوي دي، نیمګړتیاوې لري او تاسو غواړئ د دې موضوع په اړه نوي ټکي څرګند کړئ. ستاسو په نظر به دغه موضوع د نور زیات لټون غوښتنه کوي.

۲_ ټول هغه کارونه چې د همدې موضوع په اړه تر تاسو د مخه ترسره شوي، په دقت سره ولولئ او په لازمو برخو کې ترې یاددښتونه واخلئ. له دغو یاددښتونو څخه به په خپله مقاله کې ګټه اخلئ. یاددښتونه به په یو جلا کاغذ کې لیکئ. پر پاس څنډه به د یاددښت موضوع لیکئ. بیا به یاددښت لیکئ او په پای کې به یې د کتاب نوم، لیکوال، د چاپ کال او وخت او د یاددښت د مخونو شمېره لیکئ. دغه لیکنه، ځکه په کار ده چې تاسو به بیا د خپلې مقالې په اخځونو او لمن لیکونو کې خپلې دغه د ګټې وړ منابع لیکئ. د کتابونو په لټون پسې بېلابېلو کتابتونونو ته لاړ شئ او یا له هغو کسانو سره اړیکې پیدا کړئ چې د دې موضوع اړوند کتابونه لري او یا د منابعو او اخځونو په اړه لارښوونه درته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ د یادښتونو له بشپړېدو وروسته، خپلې مقالې ته یو چوکاټ جوړ کړئ.
کوم کوم ټکي غواړئ چې په پرله پسې توګه یې بیان کړئ، د موضوع تسلسل ته لازم غور وکړئ، پر چوکاټ بیا ځلې نظر واچوئ.
٤ـ خپله لیکنه په پوره غور او دقت سره ولیکئ.
٥ـ خپله لیکنه بیا بیا ولولئ، سمونه پکې وکړئ او هر کله چې پرخپله لیکنه ډاډه او باوري شوئ نو مقاله د خپرېدو لپاره رسنیو ته وسپارئ.

د متن لنډیز:
مقاله د نثر په بڼه هغه لیکنه ده چې د یوې ځانګړې موضوع په اړه په نسبتاً لنډه توګه لیکل کېږي. مقاله له رسالې یا کتابګوټي او کتاب سره دا توپیر لري چې: ۱- مقاله لنډه وي. ۲- د مقالې موضوع د رسالې او کتاب په پرتله یو څه عامه وي، یا د عامو لوستونکو لپاره وي.
د مقالو په اړه باید ووایو چې په عمومي توګه په دوو برخو کې ورته غور لازم دی: لومړی عامې، عادي او اخباري لیکنې دي. په دغو مقالو کې هغه کېږي چې عام لوستونکي مخاطب وي. د داسې لیکنو مینه وال عام خلک دي. ډېر لوستونکي یې لولي او ډېره تخصصي او ځانګړې بڼه نه لري.
علمي او تحقیقي مقالې، تخصصي لیکنې او څېړنې دي. دغه مقالې زیاتره په یوه علمي ځانګه کې د متخصصو کسانو له خوا لیکل کېږي او پر څېړنیز اړخ یې ټینګار کېږي.

خرګندوني

ویبپاڼه: د برېښنايي رسنیو یو ډول دی چې د انټرنېټ له لارې وړاندې کېږي.
ویبلاګ: د ځانګړو کسانو د خپلو اثارو او لیکنو د رسنۍ په توګه کار ورکوي. ویبلاګ داسې وي، لکه: د یو ځانګړي کس یا کسانو د خپرونو او لیکنو آرشیف.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- مقاله څه ته وايي؟
- د مقالې او رسالې توپير په څه کې دى؟
- د يوې اخبارې مقالې د ليکلو په وخت کې مو بايد کوم ټکي په پام کې وي؟
- علمي او څېړنيزه مقاله څه ځانګړتياوې لري؟

۲ـ په اوسنيو اخبارونو، مجلو او ويبپاڼو کې مو د کومو کومو ليکوالو مقالې تر اوسه لوستي دي؟ يو يو زده‌کوونکى دې د يو يو تن ليکونکي نوم واخلي.

۳ـ دوه تنه زده‌کوونکي دې، په دغه موضوع لنډې خبرې وکړي:

- ښه مقاله هغه ده چې ....
- د مقالې د چوکاټ جوړول دغه ګټه لري چې ....

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې دغه لوست يو ځل بيا په کورونو کې ولولي او د همدې په رڼا کې دې د خپل شاوخوا يا د دغو ورځو د يوې مهمې موضوع په اړه يوه لنډه مقاله وليکي. په مقاله کې دې د لوست لارښوونې په پام کې ونيول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهاند عبدالحی حبيبي
ليکوال او څېړونکی

ـ د پښتو د معاصر ادب د کومو نوميالیو له نومونو سره اشنا یاست؟
ـ د پښتو کوم مشهور تاريخ ليکونکي او څېړونکي پېژنئ؟

پوهاند عبدالحی حبيبي د افغانستان لوی ليکوال، مؤرخ او څېړونکی دی. د معاصر افغانستان په محققينو او ليکوالو کې به ډېر لږ کسان له پوهاند حبيبي سره برابري وکړای شي.

هغه له يوې خوا د ګڼ شمېر ادبي تاريخي او علمي آثارو څښتن دی او له بلې خوا يې ليکنې ډېرې پخې، هر اړخيزې او ژورې دي. په دې لوست کې تاسو ته د هغه د ژوند، کتابونو او علمي هلو ځلو په اړه رڼا اچول کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبياتو په مخکښو معاصرو څېړوکې د پوهاند عبدالحی حبيبي نوم لکه ستوری داسې ځلېږي. د پښتو د معاصر ادب د نوميالیو ستورو په کتار کې د هغه نوم تر ټولو دمخه دی. هغه هم شاعر دی، هم د نوي نثر له مخکښانو څخه دی، هم ژورنالیست و، هم د افغانستان د ګوټو له شمېره د کمو مؤرخينو په ډله کې مخکښ ځای لري، هم د ادبي، علمي څېړنو يوه پياوړې څېره ده.

عبدالحی حبيبي په ۱۲۸۹هـ. ش. کال په کندهار ښار کې زېږېدلی دی. د کندهار په ښوونځيو کې يې لومړنۍ زده کړې وکړې. بيا په کندهار کې د ((طلوع افغان)) جريدې مرستيال او وريسې د دې جريدې د مسؤول چلوونکي په توګه وټاکل شو. لس کاله يې دغه جريده وچلوله. په همدې وخت کې ((طلوع افغان)) بشپړه پښتو شوه. د دې په څنګ کې چې له ژورنالیستيک اړخ څخه ډېره په زړه پورې وه، دې جريدې پښتو ادب ته هم د قدر وړ خدمتونه کړي دي.

استاد حبيبي د ((طلوع افغان)) د مسوول مدير په حيث له دندې څخه وروسته په کابل کې د مطبوعاتو د مستقل رياست مرستيال او د پښتو ټولنې مشر شو. دلته يې د پښتو ژبې د ودې لپاره بنسټيز کارونه ترسره کړل. د کابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي له تاسيس سره سم يې نوموړی لومړنی رئيس وټاکل شو.

په ۱۳۲۷ هـ. ش. کال کې د کندهار د خلکو له خوا د ولسي جرګې غړی شو او د وکالت دوره يې لا پای ته نه وه رسېدلې چې د وخت له حکومت سره د اختلافونو له کبله له هېواده بهر لاړ. څه موده يې په کراچۍ کې سياسي، علمي او ادبي هلې ځلې وکړې او بيا بېرته افغانستان ته راستون شو. څه موده د تاريخ ټولنې رئيس او د صدراعظم فرهنګي سلاکار و. خپلو علمي او کلتوري هلو ځلو ته يې د ژوند تر پای پورې دوام ورکړ.

پوهاند عبدالحی حبيبي له اوږدو ملي، علمي او ادبي خدمتونو وروسته د زړه د ناروغۍ له امله د ۱۳۶۳ هـ. ش. کال د ثور په شلمه نېټه په کابل کې له نړۍ سترګې پټې کړې او په ((شهدای صالحين)) کې خاورو ته وسپارل شو.

استاد حبيبي د خپل له ثمره ډک ژوند په اوږدو کې ډېرې مقالې، رسالې او کتابونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولیکل. د افغانستان د تاریخ، کلتور، ادب او نورو بېلابېلو اړخونو په سپړنه او څېړنه کې یې له نوښته ډکې هلې ځلې کړې دي. په پښتو او دري دواړو یې زیات شمېر آثار چاپ او خپاره شوي دي. دلته یې د ځینو کتابونو نومونه اخلو:

د پښتو ادبیاتو تاریخ (دوه ټوکه)، افغانستان بعد از اسلام، پښتانه شعراء (لومړی ټوک)، نومورکي مؤرخین، جنبش مشروطیت در افغانستان، د پښتو ادب په تاریخ کې قصیده، د افغانستان پېښلیک، تاریخ مختصر افغانستان او ګڼ شمېر نور...

د دې په څنګ کې پوهاند حبیبي شاعر او د ادبي- داستاني نثرونو لیکوال هم و. د شعرونو د بېلګې په توګه یې ((د خوشحال روح ته خطاب)) تر سرلیک لاندې د یو نظم ځینې برخې لولو:

د پښـتـون بـهـار لـه تـاوه ... اې مـېـړه نـره سـرداره
تـا پـښـتـو ده ژونـدی کـړې ... لـه خـټـک تـر کـنـدهـاره
پـښـتـانـه تـا یـادوینـه ... ننـګـیـالـی ښـاغـلـی پـلاره
چې پـر مـرګ دې هـېـره نـه وه ... د پـښـتـون د ننـګـې لاره

تا ویل پس له مرګه هلته تاسې ښخ کړۍ مړ خوشحال
د مغولو د پښو ګرز یې چېرې نه کي بیا پایمال

نـه یـې مـړ تـه خـو ژونـدی یې ... اې ادیـبـه ننـګـیـالـیـه
دا ښـه نـوم دې دایـمـي دی ... پـه ابـد ژونـدون ژونـدیـه
تـه زمـوږ مـلـي پـېـشـوا یې ... د پـښـتـو پـلار تـوریـالـیـه
پـښـتـونـوالـه دې ژونـدی کـړه ... د پـښـتـون لـوی بـریـالـیـه

تـا و مـوږ تـه وښـودلـه، د پښتـو دا سـمـه لاره
سـتـا پـه تـوره بـه نـازېـږو د پښتو پښتونه پـلاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتون ببرۍ چپه وه — د غزني دوران و تللی
د غوري لویي وه ورکه — د سوري قام و نتلی
د لودین جنده نسکوره — قطب الدین په زړه داغلی
د مغولو طالع لوړ وو — د اورنګ توغ رپېدلی

یو څو ستا د سوز نارې وې چې پښتون یې راولاړ کړ
که نه ژر وو چې خپل کور یې د مغول په لاس ویجاړ کړ

اروابناد پوهاند حبیبي پښتو داستاني او ادبي نثرونه هم لیکلي دي. په افغانستان کې د پښتو معلومه لنډه کیسه هم په ۱۳۱۵ هـ. ش. کال کې په طلوع افغان کې خپره شوې او د استاد حبیبي په قلم کښل شوې ده. دغه کیسه (چې د ننداري ځانګړنې هم لري) د ((توریالی پښتنه)) په نوم خپره شوې او د ((توریېکی)) په نوم په اوسني لیکوال نومې کتاب کې چاپ شوې ده.

د (متلونه) په نوم د پوهاند حبیبي د لیکنې یوه برخه د هغه د علمي آثارو د نثر د نمونې په توګه وړاندې کوو او وینو چې هغه استاد د پښتو متلونو په اړه څومره د کار خبرې لري:

((په پښتو کې متل عین هغه شي ته وایي چې په عربي یې مثل بولي. د پښتو ادب یو مهم توک دغه متلونه دي چې په لنډو ویناوو کې حکمتونه او د ګټې خبرې ځای شوي دي. په متلو کې د ملتونو د روحیاتو خورا ښې ښې نکتې پرتې وي او ځینې پوهان وایي چې تر شعر لا متلونه د ملتونو پر عقلیت ښه دلالت کوي، ځکه چې اشعار د داسې خلکو له کومو راوځي چې فکر او ذهن او عقلیت یې تر عوامو لوړ وي، اما متلونه د عوامو له تفکره حکایت کوي او د متلونو الفاظ مصنوعي او پالش شوي نه وي او د عوامو په ژبه وي، نو متلونه د وګړو ږغ ګڼلی شو. متلونه د ملتو د اجتماعي ژوندون او د دوی د عقلي هویت ښکاره کوونکي دي، په مختلفو اوضاعو او کیفیاتو کې د تجربو او ازمېښتو نتیجې دي چې په لنډو کلماتو کې ځای شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو متل دی: (جنګ په وسله کېږي او ننګ په غله) له دې متله لاندې خبرې استخراج کېدلی شي:

د پښتنو اجتماعي ژوند پر دوه رکنه ولاړ و. اول له ځان څخه دفاع، دویم یو له بله سره په روغه ژوند کول، په دې متل کې اول ته جنګ او دویم ته ننګ ویل شوی دی. د دوی عسکري احساسات په دفاعي او منظمانه حرکاتو کې او د ننګ جذبات په خپلوی او روغه کې د ژوندانه مدار و، وسله په دوی کې مهمه او غله د اړتیا مهم شی و. دې اجتماعي اړتیا دوی زراعت او کرنې ته پاځول، نو یې په اخلاقو کې زراعتي روحیه او د کرنې قدر کول شامل شول. دا روحیه که څه هم د زړو آریایانو ده او اوستا د دوی زراعتي حالت ښه څرګندوي، مګر په پښتونوالي کې خو دغه زوړ روح بل راز شو او د پښتنو له روحیاتو سره سم د ننګ لپاره یوه وسیله شوه او له دې څخه موږ ته څرګندېږي چې د پښتنو د اجتماعي ژوند اساس ((ننګ)) و، نو د ننګ لپاره غله او کښت ضرور و او دې کیفیت د پښتونخوا وګړي اکثر کرونکي او زراعت پیشه کړل.))

((پر پچه وخوت کشمیر یې ولید)) دا بل متل دی او دا راښکاره کوي چې پښتنو پر عین ملي غرور او د ځان په ویسا کې خپل حد نه ورکاوه او بې ځایه تکبر یې نه کاوه.

((د ډېرو لرګی د یوه غورزی)) د اجتماعي تعاون روح څرګندوي.

کله کله په پښتو متلو کې د فلسفې ګرانې خبرې هم راغلي او دا ښیي چې د پښتنو عقلیت، سوچ، بدوي او غرنی نه و او د دوی په فکر کې ژورتوب هم موجود و، مګر طبیعي رنګ یې درلود، د صنعتي او موضوعي پوهنو صیقل نه و وهلي))

ارواښاد پوهاند حبیبي د افغانستان له لویو پوهانو، ادیبانو او مؤرخینو څخه و. د هغه راپاتې آثار د افغانستان د کلتوري او علمي میراث یوه ډېره مهمه برخه ده. د ښاغلي عبدالله بختاني خدمتګار په وینا: ((استاد پوهاند عبدالحی حبیبي زموږ د زمانې هغه ستر افغاني لیکوال او مؤلف دی چې زموږ د هېواد او سیمې د ادب او تاریخ د تیاره ګوټونو په رڼېولو کې یې ستر خدمتونه سرته رسولي دي، د ده له آثارو، لیکنو، ویناوو او مشورو څخه زموږ د نسل لیکوالو، پوهانو او محققانو زیاته استفاده کړې ده او په دې برخه کې د ده د استادی

(c) ketabton.com: The Digital Library

حق ثابت دی. سربېره پر دې، دی یو داسې معلم او استاد هم و چې د ښوونې او روزنې په چارو کې یې مستقیمه برخه اخیستې ده، د ابتدایي ښوونځي معلمي، د پوهنتون استادي، د پوهنې، ښوونې او روزنې د مقاماتو اداره او لارښوونه او د درسي آثارو تالیف، هغه له شرف او ویاړه ډک خدمتونه دي چې د هغو په نتیجه کې د نومړي پوهاند د استادی مقام رسماً ثبتېږي.))

د استاد حبیبي پر دغه څلوریزه د دې لوست لمن رانغاړو:

مـــړ مـلـــت د مـــرګ لــــه خـــوبـــه راویـــښـــېـــږي
چـــې مـــېـــړونـــه پـــه رښـــتـــیـــا ورتـــــه غـــرېـــږي
د مـــســـیـــح پـــه دود احـــیـــا کـــانـــدي، مـــېـــړونـــه
پـــه اواز یـــې ولـــســـونـــه ژونـــــدي کـــېـــږي

څرګندونې

اوسني لیکوال: دا د پښتو د معاصرو لیکوالو یوه غوره تذکره ده. د ارواښاد عبدالرؤف بېنوا په قلم لیکل شوی دغه مهم کتاب په درېو ټوکو کې خپور شوی دی. د پښتنو د لیکوالو او شاعرانو ژوند لیک او د آثارو بېلګې پکې خوندي شوې دي.

اوستا: اوستا د آریایي زړو ژبو له ډلې څخه ده چې اوس مړه شوې ده. دغه ژبه د (زند) په نوم هم یاده شوې ده. څرنګه چې د زردښتي دین، مذهبي کتاب اوستا نومېږي او دا د نومړې ژبې او دین په اړه یوازینی راپاتې مستند کتاب دی، نو دا ژبه هم د اوستا په نوم یاده شوې او مشهوره شوې ده. د ژبې د جوړښت او د لغتونو د څېړنې له مخې اوستا له پښتو ژبې سره ډېره نژدې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ یو ځل دې ټول زده‌کوونکي د استاد حبیبي ((د خوشحال روح ته خطاب)) شعر له ځانه سره په چوپه خوله ولولي. بیا دې یو زده‌کوونکی په خپله خوښه دغه شعر د ټولګي په مخ کې په لوړ غږ د دکلمې په توګه ولولي، معنا دا چې شعر دې په دقیقه توګه ښه او غوره ولولي. په هر ځای کې چې لوستل غوره نه وو، یا ترې د کومې کلمې دقیق تلفظ سم نه ادا کېده، بل زده‌کوونکی دې یې سمه بڼه ورته ووایي. د غلطیو له نیولو وروسته دې یو بل زده‌کوونکی همدغه شعر په لا دقیقه توګه په لوړ غږ د ټولګي په مخ کې دکلمه کړي.

۲_ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- استاد حبیبي د ژورنالستیک کار په لړ کې کومه دنده ترسره کړې ده؟
- د متلونو په اړه د پوهاند حبیبي نظر څه دی؟
- استاد حبیبي کومه لومړۍ لنډه کیسه لیکلې او خپره کړې ده؟
- په ولسي جرګه کې د استاد حبیبي د غړیتوب او وکالت دوره ولې پوره نه شوه؟
- د (طلوع افغان) جریده په کوم ځای کې خپرېدله؟
- (اوسني لیکوال) د پښتو د کوم پیاوړي لیکوال په قلم لیکل شوی او څو ټوکه دی؟

۳_ یو یو زده‌کوونکی دې د استاد حبیبي د لیکل شویو کتابونو له ډلې څخه د یو یو نوم اخلي. که کوم زده‌کوونکي د استاد حبیبي د داسې کتاب نوم واخیست چې په دې لوست کې یې نوم نه و راغلی، نو ټول دې شاباش ورته ووایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د دې لوست د دغو لغتونو او کلمو په اړه دوه دوه کرښې ولیکي او بله ورځ دې یې خپلو ټولګیوالو ته ولولي: مؤرخ، متل، هویت، تعاون، دکلمه، ویسا.

د اشــنــایــۍ پــه لــېــونــتــوب مــې قسم
لــېــونــی نــه یــم چــې پــردو پــسې ځم
راځــه چــې ځــو د عــشــق نــغــري ونــنګــوو
زړه زه پــه بــلــو انــګــازو پــسې ځم
سـپـیـنـو وېـښـتـو راکـۍ پـیـغـام د تـلـنـې
زه خــو زلــمــیو ارمــانــو پــسې ځم
((پوهاند عبدالحی حبیبي))

راشــه وغــوړه ســتــرګې
د جــهــان نــنــداره ګــوره
چې ښــایــسـت لــري پــه ســتــورو
د آســمــان نــنــداره ګــوره
د دې خــپل وجــود پــه بــاغ کې
پــه هــرشــان نــنــداره ګــوره
چې هــر ګــل وتــه نــظــر کــړې
د بــاغــوان نــنــداره ګــوره
((شمس الدین کاکړ))

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شرابو (الکولو) زیانونه

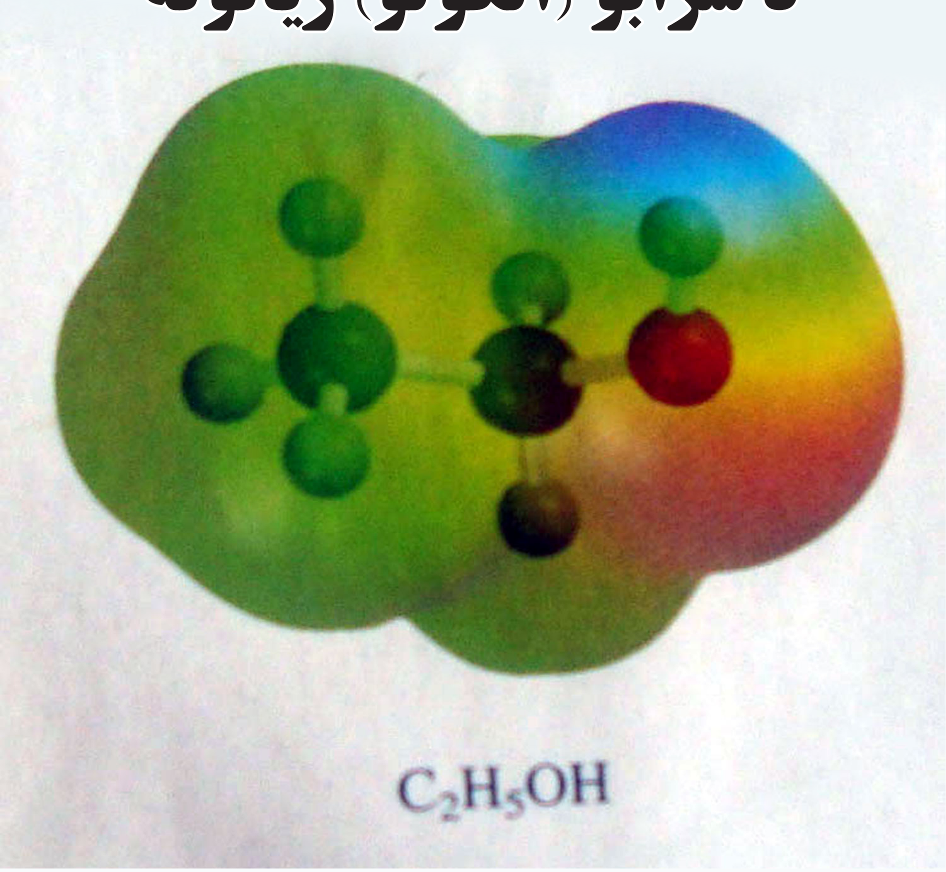

د نشه يي توکو د زيانونو په اړه تاسو په بېلابېلو ټولګيو کې پوره معلومات ترلاسه کړي دي. دا چې اوس په ټوله نړۍ کې د نشه يي توکو يا مخدره موادو پر ضد پراخې هلې ځلې رواني دي، د دې لامل دا دی چې بېلابېل نشه يي توکي انسانانو ته ډېر زيانونه ور رسوي. په دې لړ کې د شرابو (الکولو) د زيانونو په اړه خبرې سره لرو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نشه يي توکو يا مخدره موادو په لړ کې شراب پوره زيانونه لري. اوس پوهان او ډاکټران ټول په يوه خوله دا خبره کوي چې شراب د انسان روغتيا، ودې، ذهني او فکري ثبات ته زيات تاوان ور رسوي. هغوی ټول شراب يوه زهرجنه ماده ګڼي او بشريت ته يې زيانمن شمېري.

د ډاکټرانو په اند، کله چې شراب بدن ته ورداخلېږي، د اعصابو د تحرك سبب کېږي او دا طبيعي خبره ده چې که هر غړی له حده زيات تحريك يا راوهڅول شي، بيا نو له حرکته پاتې کېږي او له سکون او وقفې سره مخ کېږي. همدغه ځنډ او وقفه په زړه او مغز کې د سکتو سبب کېږي او انسان په بېړه له منځه وړي.

امېندوارو ښځو ته د شرابو څښل ډېر تاوان لري، هم خپله هغو مېرمنو ته چې امېندوارې دي او هم د هغوی ماشومانو ته. د نوو زېږېدونکو ماشومانو لپاره په ځانګړې توګه تاوانونه لري. د مېندو له خوا د شرابو استعمال، د نيمګړو او (غير نورمال) ماشومانو د پيدايښت سبب کېږي. کومې طبي څېړنې چې په نړيواله کچه پر امېندوارو ميندو شوې دي، دا جوتوي چې په ۳۲۲ نوو پيدا شوو غير نورمال او نيمګړو ماشومانو کې ۳۲ سلنه هغه ماشومان دي چې د هغوی ميندو د امېندوارۍ په وخت کې په ډېره زياته کچه شراب استعمال کړي دي.

د نړۍ يو ډېر مشهور ډاکټر چې ملوين کنزي "Malvin Kinzy" نومېږي، په واشنګټن کې د شراب څښلو پر ضد په يوه جوړه شوې نړيواله غونډه کې داسې وويل:

((د شرابو په لږه کچه کارول هم کېدای شي چې د زياتو مغزي زيانونو او ضايعاتو سبب شي. هغه کسان چې شراب څښي او له دې کار څخه خوند اخلي، په دې نه پوهېږي چې په حقيقت کې هغوی د خپلو مغزي ضايعاتو سبب کېږي. هغه کسان چې داسې کوي، په دې نه پوهېږي چې هغوی د خپلو مغزو حجرې نابودوي.))

نوموړی ډاکټر په دې اړه نورې خبرې هم لري، هغه وايي: ((په لوړه کچه د شرابو استعمال او څښل په وينه او رګونو کې داسې بدلونونه رامنځته کوي چې په پايله کې يې مغزي حجرې د اکسيجن له کمښت سره مخامخ کېږي او لږ وروسته بيخي له منځه ځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې دغه حجرې له منځه لاړې شي، هغه کس له مغزي اختلالونو سره مخامخ کېږي. هغه وخت چې وینې ته شراب ورداخل شي، د وینې جریان له خنډ سره مخامخ کېږي، همدغه پېښه کله کله د وینې د پرنډ کېدو سبب کېږي.))

ډاکټران په دې باور دي چې د هغو ناروغیو درملنه ډېره گرانه او ستونزمنه ده چې لامل یې د ډېرو شرابو څښل وي. د شرابو او یا هر الکولي څښاك استعمال دغه ناوړه پایلې لري.

۱ــ د هاضمې په سیستم کې د سرطان مرضونه رامنځته کوي.

۲ــ د ینې یا ځیگر د سرطان سبب کېږي.

۳ــ د خېټې (معدې) پړسوب رامنځته کوي.

٤ــ د زړه ټکان زیاتوي او د زړه د حملو سبب کېږي.

٥ــ اعصاب سخت کمزوري کوي او حافظه له منځه وړي.

٦ــ د انسان عمر لنډوي.

۷ــ بې اشتهایي رامنځته کوي.

ډاکټر توماس هویتگر چې خپله هم یو حاذق طبیب دی، د الکولي مشروباتو په هکله وایي: ((شراب د انسان طبیعي عمر کموي. یو داسې کس چې په شرابو روږدی نه وي د منځني عمر اندازه یې شلوېښت کاله وي، خو د یو روږدي کس د منځني عمر اندازه ۲۸ یا ۳۰ کاله وي.))

د طب له نظره کله چې د انسان بدن ته شراب ورننوځي، نو د هغې ځانگړتیا له مخې چې شراب یې لري، د بدن لوندوالی جذبوي او د بدن په غړو کې یو لړ بدلونونه راولي. د دغو بدلونونو له امله د بدن یو شمېر غړي خپلې دندې په ښه توگه سرته نه شي رسولی. په دغه وخت کې د زړه ټکان زیاتېږي او د وینې فشار لوړېږي. په بدن کې دغه اختلال او بدلون د عقلي او عصبي گډوډیو سبب کېږي او په پای کې یوه غولوونکې مستي او لېونتوب رامنځته کېږي. همدغه غولوونکې مستي انسان د مرگ تر پولې هم رسوي.

څېړنو دا ښودلې ده چې د شرابو همېشه څښل د تریخي د کڅوړې اختلال، د معدې او کولمو ټپونه او نور بېلابېل رنځونه زېږوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې امله ټولو ته لازمه ده چې له دغو نشه يي توکو څخه ځانونه وساتي. له همدې امله ده چې د اسلام په مبارک دين کې هم د الکولي مشروباتو څښل منع شوي دي.

د متن لنډيز:
الکولي مشروبات او شراب هغه مخدره او روږدېدونکي مواد دي چې انسان ته بېلابېل ځاني او روحي زيانونه ور اړوي، لکه: لېونتوب، عصبي او رواني ناروغی، د معدې تب، سرطانونه او نور بېلابېل رنځونه. د اسلام په سپېڅلي دين کې د الکولو او شرابو څښل حرام دي. نن ورځ ډاکټرانو هم د علمي څېړنو او برياوو (لاسته راوړنو) په رڼا کې دا جوته کړې ده چې د شرابو څښل د ځاني او مالي تاوانونو او بېلابېلو رنځونو د زېږېدلو په څنگ کې په اوسنۍ پېړۍ کې د جرمونو او جناياتو يو لوی لامل هم دی.

فعاليتونه

۱ــ زده‌کوونکي دې په خپل خپل وار د دې لوست يو يو پراگراف ولولي. نور ټولگيوال دې په پوره چوپتيا دغه برخې واوري. په پای کې دې دوه تنه زده‌کوونکي د دې لوست په عمومي ټکو خبرې وکړي.

۲ــ درې تنه زده‌کوونکي دې په دغو موضوعاتو خپلو ټولگيوالو ته لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د شرابو استعمال او د عمر له منځني حد سره يې اړيکې
- د شرابو ډېر مصرف کوم رنځونه زېږوي؟
- شراب او الکولي مشروبات ټولنې ته کوم لوی لوی زيانونه رسوي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

گرامري برخه

۳ـ زده‌کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي.

الف: لومړۍ ډله دې د دغو کلمو مترادف پيدا کړي:

ډول

درملنه

ناروغي

ټول

دندې

ب: دويمه ډله دې د لاندې کلمو متضاد پيدا کړي:

ناوړه

ستر

زيان

ورځ

ماشومان

بريا

٤ـ دغه لغتونه په لاندې تشو ځايونو کې په سمه توگه وليکئ. جملې په خپله کتابچه کې بشپړې کړئ:

جرم او جنايت، سرطان، عمر، حجرې.

- د زياتو شرابو استعمال د انسان د طبيعي .... په وړاندې مبارزه ده.
- د څېړنو په رڼا کې په ټولنه کې د الکولي مشروباتو استعمال په ټولنه کې د .... کچه زياتوي.
- د شرابو استعمال د ينې يا ځيگر د .... سبب کېږي.
- د شرابو د څښلو له امله په لومړي سر کې د مغز .... ته اکسيجن نه رسېږي او بيا له منځه ځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپل شاوخوا کې د يو داسې چا د ژوند د ستونزو يا بدمرغيو په اړه يو يو مخ وليکئ چې د مخدره موادو د استعمال له امله ورته پيدا شوي وي، کېدای شي د نسوارو، سګرټو، شرابو، الکولو، پوډرو او نورو په اړه هم وي.

ناامیدی کې امیدونه راسره وي
په تیاره کې مشالونه شکلي ښکاري

چې په سیوري پسې ځغلي ای طاهره
سر ته نه رسي د هغو مرادونه
((طاهر کلاچوي))

هر چه غمونه د دنیا ډېر کړي
د عقبا غم به له دله هېر کړي

د حسد اور په طاعت لګېږي
غریب حاسد به تر عمل تېر کړي
((پیرمحمد کاکړ))

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شعر په اړه څرګندوني

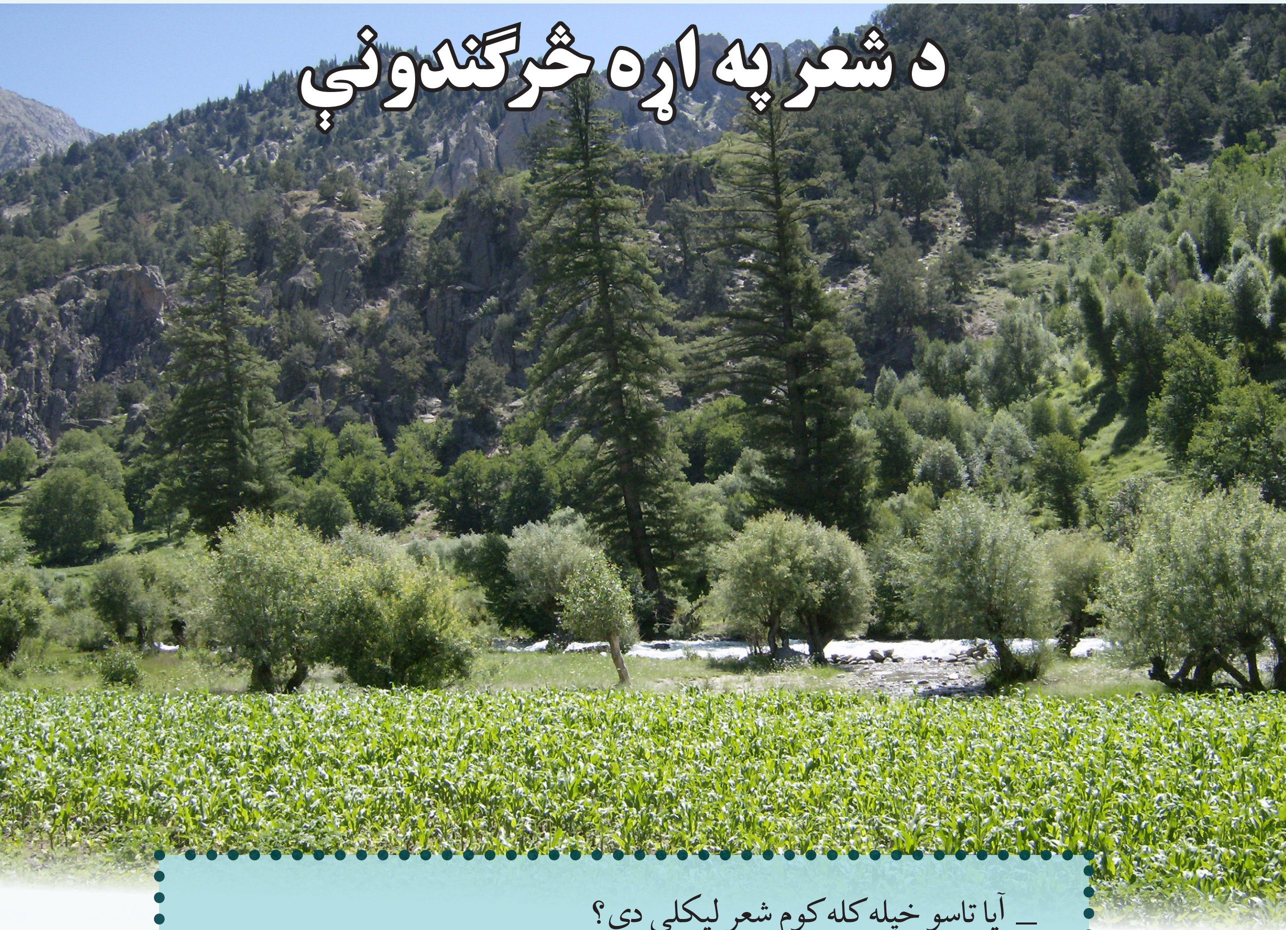

ـ آیا تاسو خپله کله کوم شعر لیکلی دی؟
ـ د کوم شاعر شعر مو خوښېږي او ولې مو خوښېږي؟
ـ آیا کوم شعر یا د شعر کومه برخه مو یاده ده؟

د شعر په اړه خبرې او دا چې کوم شعر د یو چا خوښېږي او ولې یې خوښېږي؟ دا یو ډېر په زړه پورې بحث دی. د دې لپاره لازمه ده چې موږ په دې پوه شو چې شعر څه شی دی؟ څه ځانګړنې لري، کوم ډول شعرونه غوره شعرونه دي او ولې غوره دي؟ په دې لوست کې په همدې ښکلي موضوع له تاسو سره خبرې اترې کوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شعر په اړه او د شعر د تعریف، پېژندلو او ځانګړنو په اړه ډېرې خبرې شوي او کېږي. په عمومي توګه دوه نظره د پام وړ دي. هغه کسان چې د شعر ظاهري اړخ یې په نظر کې وي، هغوی شعر موزون او مقفی (قافیه لرونکی) بیان بولي. د دوی په نظر وزن او قافیه د شعر نه جلا کېدونکې برخې دي. البته په همدې ډله کې هم ځینې کسان بیا قافیه د شعر ذاتي ځانګړنه نه، بلکې له لازمو یا فروعاتو یې ګڼي.

یو بل نظر چې زیاتره د شعر په اړه منطقي او فلسفي نظر دی، د شعر جوهر د هغه په ظاهري څرګند اړخ کې نهویني، بلکې د هغه په منځپانګه او هنري اړخ کې یې لټوي چې هغه د خیال، تصویر او د شعر د نورو ځانګړنو غوښتنه کوي. له همدې امله زیاترو کسانو شعر هغه کلام ګڼلی دی چې وزن او تخیل ولري. د شعر په اړه همدغه دویم نظر تر ننه پورې د ډېرو د منلو وړ دی.

د نړۍ شعر پېژندونکي او پوهان، په دې اړه هم په دوو ډلو وېشل کېږي چې د شعر د موضوع، محتوا یا منځپانګې په اړه یې لري. د یو شمېر په نظر د شعر اصلي موخه تربیتي او روزنیزه ده. د هغوی په نظر د شاعر دنده دا ده چې د ټولنې د یو آګاه (باخبره) ژمن او رسالت لرونکي غړي په توګه د انسانانو د لارښوونې او روزنې په لاره کې اغېزمن کار وکړي. د دوی په نظر دغه اړخ له ښکلاییز او هنري اړخ څخه زیات مهم دی.

بله ډله پوهان او شعر پېژندونکي بیا په دې نظر دي چې د شعر اصلي اړخ یا جوهر د هغه ښکلا او هنر اړخ دی. دوی وایي: د شعر دنده دا نه ده چې لارښوونه او تبلیغ وکړي، بلکې مهمه ځانګړنه یې باید دا وي چې په انسانانو کې د ښکلا خوښوونې احساس پیاوړی کړي.

ځینې شعر پېژندونکي، کره کتونکي او پوهان بیا منځنۍ لاره غوره ګڼي او وایي چې شعر باید هم د یو عالي او پیاوړي انساني پیغام او عالي متن او محتوا لرونکی وي او هم د ښایست او ښکلا هنګامې راوهڅوي. رنګینې ولري او د موسیقۍ په څېر ولولې راوپاروي.

په پخوانیو شعري یا منظومو چوکاټونو کې چې موږ ورته د کلاسیک شعر چوکاټونه وایو، قافیه، د شعر چوکاټ او ځانګړی وزن د زیاتې پاملرنې وړ دی. د نظمونو یا شعرونو په دغو چوکاټونو کې غزله، قصیده، مثنوي، څلوریزه او نور د یادولو وړ دي.

په نوې شاعرۍ کې د پخوانیو شعري قالبونو د پاللو په څنګ کې د سپین او آزاد شعر خوا ته هم پوره پام اوښتی دی. آزاد شعر هغه شعر دی چې قافیه پکې حتمي نه ده، وزن یې په عمومي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول د یو شعر په کلیت کې په پام کې نیول کېږي او وزن یې د کومې ټاکلې بېلګې تابع نه دی. کرښې یې لنډې او اوږدې دي. په آزاد شعر کې وزن د یو ډول طبیعي آهنګ او موسیقۍ تابع وي. په اروپا کې هم دغه شعر په ۱۹مه پېړۍ کې خپل اوج ته ورسېد. دا په حقیقت کې آزادو شعري قالبونو ته د نوو نظرونو او افکارو ننوتل دي. مهمه خبره دا ده چې آزاد شعر نه یوازې دا چې له کلاسیکو شعرونو او نظمونو سره د چوکاټ له نظره توپیر لري، د مضمون او محتوا له پلوه هم ورسره باید توپیر ولري. په آزادو شعرونو کې باید د شعر مضمون هم د نوي دوران مضمون وي.

سپین شعر بیا هغه شعر ته ویل کېږي چې قافیه ونه لري. په اروپایي شعرونو کې زیاتره کلاسیک روایتي او کیسه یي شعرونه په همدغه قالب کې وو چې د بیتونو وزن او اندازه یې سره برابره وه خو د قافیې له قید څخه آزاد وو.

د شعر ځینې ځانګړنې:

لکه چې ومو ویل، د شعر د تعریف، پېژندنې او ځانګړنو په اړه بېلابېل نظرونه شته، په دې اړه د ځینو شاعرانو او شعر پېژندونکو نظرونو ته پام لازم دی:

ـ ((شعر په ولوله ییز او موزونه (آهنګواله) ژبه د بشري فکر ځانګړې او هنري څرګندونه ده، له دې امله به موږ شعر موزیکال فکر وګڼو.))

ـ ((په شعر کې د الفاظو معنا له هغه څه نه چې په قاموسونو کې یې راوړې، پراخه ده او د بیان قدرت یې زیات دی.))

ـ ((شعر باید د ژوند د اړتیاوو او معیارونو تابع نه کړو. د ګلاب ګل څوک د دې لپاره نه خوښوي چې د هغه اوبه د سترګو د درمل په توګه استعمالېدای شي، بلکې د دې لپاره یې خوښوي چې ګلاب ښکلی دی او ښکلا په خپله یو مستقل ارزښت دی.))

ـ ((د شعر هدف په ملت کې د روښنایۍ خپرونه ده.))

د شعر په اړه په تعریفونو کې په ځانګړي ډول دغه ګډ ټکي د پام وړ دي:

تخیل، جذبات (یا احساسات)، ښکلا، عواطف، خوند، مفکوره (په بله معنا د واقعیت انګازه) همدغه ټکي د شعریت معیارونه هم ګڼل کېدای شي.

((په شعر کې یو ډول مفکوره شته، خو یوازې د مفکورې شته والی د شعریت دلیل نه ګڼل کېږي، بلکې مفکوره باید په شاعرانه بڼه راوځلېږي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاندید آکاډمیسین محمد صدیق روهي د شعر د عمده او اساسي توکو یا ځانګړنو په اړه لیکي:

((شعر له څلورو ضروري توکو څخه جوړ دی: مفکوره، تخیل، احساس (عاطفه) او وزن. د دې خبرې ضمني معنا دا ده چې هر نظم شعر نه دی، په شعر کې د مفکورې شته والی حتمي دی، ځکه چې بې مفهومه شعر، شعر نه دی، لیکن په شعر کې باید مفکوره شاعرانه بڼه ولري. له دغو یادونو څخه وروسته کولی شو چې د شعر لپاره دا لاندې تعریف پیشنهاد کړو:

((شعر په وزن لرونکې ژبې سره د مفکورې او تخیل عاطفي ترکیب ته ویل کېږي)).

د مفکورې او وزن په اړه خو خبره څرګنده ده، په ښه شعر کې د تخیل په اړه باید وویل شي چې: په شعر، ادب اوټولو هنرونو کې تخیل ځانګړی ارزښت لري. تخیل په شعر کې د تشبیهاتو، استعارو او څېرو په بڼه راڅرګندېږي. احساس او عاطفه هم په شعر کې له ضروري توکو څخه ده. په شعر کې احساس یا عاطفه ضروري شرط دی. که شاعر درد، هیله، احساس، اندېښنه، قهر او تاثر ونه لري، نو لوستونکی او اورېدونکی له داسې شعر څخه خوند نه شي اخیستلی. د لیو تولستوی په قول: ((د شعر اصلي وظیفه دا ده چې مقابل لوري ته احساس ورولېږدوي.))

یو بل لیکوال وایي: ((په هنر کې قضاوت، مفکوره او حقیقت په عاطفي بڼه راڅرګندېږي.))

استاد روهي له دغو بحثونو څخه نتیجه اخلي او لیکي:

شعر دوه ډوله ارزښتونه لري. ذاتي (یا اصلي او په خپله په شعر پورې مربوط) او بهرني (چې د شعر لپاره دغه ارزښتونه هم مهم دي خو د شعر خپل جز نه دی).

د شعر بهرني ارزښتونه دین، اخلاقو، علم، فلسفې، سیاست یا ایډیالوجی (مفکورې) ته خدمت کوي. متعهد شاعران د شعر بهرنیو ارزښتونو ته زیات اهمیت ورکوي.

متعهد شعر د یوې ټاکلې برخې، سیاسي ډلې یا ایډیالوجی مرام ته وقف شوی دی او له دې امله د ټولو لپاره د خوند او لذت منبع نه ګرځي، خو همیشنی (تلپاتې) شعر د ټولو انسانانو په هکله ویل کېږي او د شعر له ذاتي ارزښتونو څخه کار اخلي. په دغه ډول شعر کې هم مفکوره د بشریت لپاره له دایمي ارزښتونو سره اړه لري. د زمانې په اوږدو کې هر نسل ته احساس او عواطف ور انتقالوي. عشق، ښکلا، سوله او دوستي، ایثار، زړه سوی، ګډ ارمانونه او داسې نور همېشني ارزښتونه د شعر بڼ تازه او سمسور ساتي. د شعر ذاتي ارزښتونه: ښکلا، تخیل، تصویر، هنري ژبه، آهنګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

(وزن)، احساس او جذبات دي. بهرني ارزښتونه باید شاعرانه شي. له هغې وروسته پرې د شعر نوم ایښودل کېدای شي.

د متن لنډیز:
شعر د ادبیاتو یوه مهمه برخه ده. شعر له څلورو ضروري توکو څخه جوړ دی: مفکوره، تخیل، احساس (عاطفه) او وزن. د شعر په اړه بېلابېل تعریفونه شوي دي.
مورږ کولی شو، د شعر یو ښه تعریف په دې ډول وکړو:
((شعر په وزن لرونکې ژبې سره د مفکورې او تخیل عاطفي ترکیب دی.))
د شعر په ذاتي او اصلي ځانګړتیاوو کې: ښکلا، تخیل، تصویر، هنري ژبه، وزن احساسات او جذبات د یادولو وړ دي. د شعر بهرني ارزښتونه په اخلاقو، علم، فلسفې، سیاست، ایډیالوجۍ (مفکورې) او نورو پورې اړه پیدا کوي.
همېشنی او تلپاتې شعر د ټولو انسانانو لپاره ویل کېږي او له همېشنیو ارزښتونو سره يې کار وي. نه له موقتي او سرسري ارزښتونو سره چې یوازې په یوه ډله خلکو پورې اړه ولري.

خرګندوني

د شعر جوهر: له دې څخه موخه د شعر اصلي اړخ یا اصلي ټولګه ده. د شعر جوهر د شعر د هغو توکو ټولګه ده چې بې له هغې شعر، د شعر په نوم نه شو یادولی.

لیو تولستوی: د روسیې یو نومیالی لیکوال دی چې په نولسمه پېړۍ کې يې په روسیه او ټوله نړۍ کې د ستر لیکوال په توګه شهرت درلود. ((جګړه او سوله)) يې ډېر مشهور ناول یا رومان دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ د لوست یو یو پراګراف دې یو یو زده‌کوونکی ولولي او نور دې غوږ ورته ونیسي.

۲ـ زده‌کوونکي دې په څلور ډلو وویشل شي. یوه ډله دې د دې لوست د یو لغت یا اصطلاح په اړه له بلې ډلې پوښتنه کوي او هغه ډله به ځواب ورکوي، بیا به په سرچپه توګه همدغه کار تکراریږي. ځوابونه دې لنډ لنډ وي.

۳ـ څلور تنه زده‌کوونکي دې د یوې یوې ډلې په استازیتوب پر دغو موضوعاتو لنډې لنډې خبرې وکړي:

- هغه کسان چې شعر ته په ظاهري توګه ګوري، د شعر په اړه څه نظر لري؟
- د شعر جوهر څه شی دی؟
- د شعر ذاتي او اصلي ځانګړتیاوې
- د شعر بهرني ارزښتونه

٤ـ زده‌کوونکي دې په ټولګي کې یوه کوچنۍ مشاعره جوړه کړي. د هر چا چې کوم شعر خوښ وي او هغه یې په یادو یاد وي، ټولګیوالو ته دې یې واوروي، که یوازې یو، یا څو بیته وي، هم سمه ده. بیا دې یو بل ټولګیوال د هغه شعر په ارزښت، معنا او ښکلا یو څه ووایي، دا کار دې همداسې دوام وکړي او ټول زده‌کوونکي دې یا په شعر لوستلو او یا په خبرو کې ونډه واخلي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې خوښې یو ښه شعر انتخاب کړي، هغه دې په یوه پاڼه کې ولیکي او ترې لاندې دې دا هم ولیکي چې ولې یې دا شعر انتخاب کړی او شعر د ده په نظر کومې ځانګړتیاوې لري؟ په دې اړه دې د همدغه لوست متن په پام کې ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ماین، ناچاودو توکو او معلولیت روانې اغېزې

په تېرو ټولګیو کې تاسو د ماینونو او ناچاودو توکو په اړه ډېر مطالب او لارښوونې لوستې دي. نږدې په هر ټولګي کې مو هغه معلومات ترلاسه کړي دي چې څنګه له ناچاودو توکو ځانونه وساتو، څنګه پرې خپله کورنۍ، دوستان او هېوادوال وپوهوو او په دې برخه کې څنګه له ټپیانو سره لومړنۍ مرستې وکړو؟

په دې لوست کې دې خبرې ته تم کېږو چې له ماین او ناچاودو توکو څخه ډېرې ځانګړې، کورنۍ او عمومي ټولنیزې ستونزې هم راپیدا کېږي. دا په حقیقت کې یو ډول رواني ستونزې دي چې زموږ ټولنه او په تېره بیا ویښ او بیدار ځوانان باید ورته ځانونه چمتو کړي، ځان هم پرې پوه کړي، خپله کورنۍ او ټولنه هم. په دې لوست کې پر همدغه موضوع له تاسو سره خبرې لرو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بېلا بېلو جنگونو کې چې په جلا جلا هېوادونو کې ترسره شوي دي، له ماينونو هم د خپلو اهدافو لپاره گټه اخيستل شوې ده. په افغانستان کې هم په بېلا بېلو وختونو کې ماينونه کارول شوي او زموږ يو شمېر افغانان يې د غم پر ټغر کېنولي دي.

دا چې د ماينونو له کبله يو شمېر افغانان ټپيان شوي او بيا معلول شوي دي، دغه معلوليت د ښکاره ستونزو او تکليفونو تر څنگ، رواني ستونزې او ناروغۍ هم له ځانه سره لري. که پوره پام وکړو له څرگندو نښو نښانو او ستونزو څخه دغه پټ رنځ چې رواني ناروغي يې بايد وبولو، هم د معلول کس لپاره او هم د ټولنې لپاره ډېر زيات خطر لري. دا يوه کورنۍ او بشپړه ټولنه له رواني او ټولنيزو ستونزو سره مخامخ کولی شي. له همدې امله دې ستونزې ته د يوې درنې ټولنيزې ستونزې په توگه بايد غور وکړو.

ستونزه په پيل کې له دې څخه راولاړېږي چې:

۱ـ د ماينونو او ناچاودو توکو (او يا په عمومي توگه د جگړو له امله) يو څوک ټپي شي. لاس، پښه، سترگه يا د بدن کوم بل غړی له لاسه ورکړي. د بدن هېڅ غړی د انسان په ژوند کې اضافي نه دی او هر يو يې په خپل خپل ځای کې ضروري دی. کله چې يو څوک معلول شو، هغه سړی د عادي ژوند لپاره خپلې هيلې له لاسه ورکړي.

۲ـ ښايي دغه معلول کس د خپلې کورنۍ له خوا هم قبول نه شي.

۳ـ ښايي کله کله په شاوخوا چاپېريال او ټولنه کې هم داسې ناوړه کسان پيدا شي چې معلول کس ته په سپکه سترگه وگوري.

٤ـ په داسې حالاتو کې که معلول انسان له ټولنې څخه ځان گوښه کړي، يا خپل مهارتونه او وړتياوې له لاسه ورکړي، نو ورو ورو له رواني پلوه په يو ناروغ انسان بدلېږي چې هم ځان او هم ټولنې ته زيان رسوي.

موږ ټولو ته (د معلول کس په گډون) لازمه ده چې د دې ستونزې د مخنيوي لپاره په ټولنه کې د معلولينو د ښه جذب او په عمومي توگه د يوې سالمې ټولنې د جوړېدو لپاره دغو ټکو ته پام وکړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱_ معلول کس باید په هېڅ ډول خپل ځان د ټولنې نیمګړې برخه ونه ګڼي. هغه باید په رواني ډول ځان داسې وګڼي چې هېڅ نیمګړتیا او عیب نه لري. هغه معیوب نه دی، معلول دی او په ټولنه کې خپل ځای، خپل قدر او خپل درنښت لري.

۲_ د معلول کس کورنۍ باید په دې برخه کې زیات پام وکړي، که هغوی د خپلې کورنۍ معلول غړي ته په خپله غېږه کې لکه د پخوا په څېر په مینه او محبت ځای ورکړي، ټوله کورنۍ ورسره نېکمرغه پاتې کېږي.

۳_ موږ باید په خپلو خبرو اترو کې، له معلولینو سره په چلند کې، په لیکنو او ویناوو کې معلولینو ته د معیوب او نیمګړي خطاب ونه کړو. هغوی ته داسې کلمې ونه کاروو چې د توهین، ملنډو او تحقیر څرک ترې ولګي. دا به په هېڅ ډول غوره نه وي چې موږ هغوی ته د کاڼه، ړانده، ګوډ، شل، لیوني او نورو خطاب وکړو او دغه نومونه داسې وکاروو چې د توهین او تحقیر بوی ترې راپورته شي. د دې په ځای باید هغوی داسې معلولین وګڼو چې د بېلابېلو علتونو له امله له دغې ستونزې سره مخامخ شوي او که موږ هر یو له داسې پېښو سره مخامخ شوي وای، په همدغه حالت کې به وای.

٤_ معلولین باید د ټولنې د روغو کسانو په څېر د ټولو حقوقو لرونکي وي. هغه کسان یې چې د زیات معلولیت له امله د کار جوګه نه وي، باید د ژوند ټولې اسانتیاوې ورته برابرې شي. هغوی چې د کار جوګه وي، په هره برخه کې ورته د کار لارې چارې برابرې شي. په دې توګه به هغوی د عادي انسانانو په توګه ځان د ټولنې داسې مهمه برخه وبولي، لکه نور ټول چې دي.

۵_ معلولو ماشومانو، ځوانانو او لویانو ته باید د زده کړې امکانات هم برابر شي. دوی کولی شي د عمومي زده کړو په مؤسسو کې ګډون وکړي، باید ټول همزولي ورته د ورونو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوینده په توګه له ځانه سره په برابره بڼه وګوري او زیات درنښت یې وکړي چې له معلولیت او ستونزو سره سره له دوی سره په ځنګ کې ناست دي او زده کړه کوي چې په راتلونکي کې ترې د ټولنې د پرمختګ او سوکالۍ لپاره ګټه واخیستله شي. که د دې امکان نه وي چې ځینې کسان یې د زده کړو په عمومي مرکزونو کې زده کړو ته دوام ورکړي، باید بېلابېل ځانګړي ښوونځي ورته جوړ شي.

د اسلام مبارک دین او دغه راز نړیوالو بېلابېلو تړونونو د معلولینو د حقونو په برخه کې ډېر زیات ټینګار کړی دی. معلولین یې د ټولنې هغه برخه ګڼلې ده چې هم ورسره باید مرسته وشي، پالنه یې وشي او هم ورته د ژوند په ټولو چارو کې له نورو انسانانو سره یو ځای د ګډ ژوند او ګډ کار لارې چارې برابرې کړي.

که موږ داسې وکړل، نو له رواني او ټولنیز پلوه به مو مهم کار ته پام کړی وي. دا د ټولو افغانانو او په تېره بیا د ټولو ځوانانو دنده ده چې معلولینو ته درناوی وکړي او هغوی ټول په هره برخه کې د خپل ځان سیال او له ځانه سره برابر او د مساوي حقونو لرونکي وګڼي.

د متن لنډیز:

د ماینونو او ناچاودو توکو له امله زموږ زیات شمېر هېوادوال وژل شوي، ټپیان شوي او معلول شوي دي. دغه معلول افغانان له یو لړ ځانګړو کورنیو او ټولنیزو او رواني ستونزو سره هم مخامخ کېږي. موږ باید خپلې دغه خوینديې او خپل وروڼه د خپلې ټولنې پر اوږو بار ونه ګڼو، باید درناوی ورته ولرو او هغوی په ټولو برخو کې له ځان سره د برابرو حقوقو او وجایبو لرونکي وشمېرو، نه نیمګړي کسان.

له معلولینو سره غوره چلند هغوی له رواني پلوه پیاوړي کوي او په ټولنه کې د ګټورو او اغېزمنو غړو په توګه خپله دنده ترسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ــ زده‌کوونکي دې په خپل خپل وار د دې متن یو یو پراګراف ولولي. نور زده‌کوونکي دې ورته غوږ وي. د پراګراف له لوستلو وروسته دې د هغه په څنګ کې ناست ټولګیوال د دغه پراګراف (صفتونه) په نښه کړي.

۲ــ پنځه تنه زده‌کوونکي دې په خپله خوښه په خپل کور، دوستانو او یا په خپل شاوخوا کې د کوم معلول په اړه خبرې وکړي، دا چې څنګه معلول شوی او اوسنی حالت یې څنګه دی؟

۳ــ دغه متن د (ی) ګانو له نظر کې نیولو پرته لیکل شوی دی. تاسو یې په خپلو کتابچو کې ولیکئ او د (ی) ګانو سمه کارونه په پام کې ولرئ:

((موږ ته لازمه ده چې خپلو معلولو هیوادوالو ته د ژوند په هره برخه کی د خپلو سیالو او د مساوی حقونو لرونکو هیوادوالو په سترګه وګورو. له دوی سره مرسته زموږ دنده ده. که داسی ونه کړو، هغوی له ډېرو روانی ستونزو او ناروغی سره مخامخ کیږی. راځی چې دوی له یاده ونه باسو. دوی خپلی خویندی او وروڼه وګڼو او ټولنی ته یی د غوره انسانانو او غړو په توګه روزنی او پالنی ته پرله پسی پام وکړو.))

کورنۍ دنده

هر زده‌کوونکی دې په خپل کلي کور کې د یو معلول کس په زړه پورې کیسه ولیکي، څنګه معلول شوی؟ د خلکو چلند ورسره څه ډول دی؟ اوس څه کوي؟

د دغې لیکنې (کیسې) د متن ټولې (ی) ګانې باید سمې لیکل شوې وي او که ناسمې وي، سبا ته یې په ټولګي کې سمې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې کیسه کې دې دغه ټکي په پام کې ونیسي:

۱ــ د ټولنې روان واقعیتونه دې په پام کې ونیسي.

۲ــ نثر دې هنري او ادبي ځانګړنې ولري، یعنې نثر دې خوږ او روان وي.

څه غواړو؟

چې ورې تیاره د جهالت هغه سحر غواړو موږ
وطن د علم په رڼا کې منور غواړو موږ
چې په وطن کې یې خبرې د ښېګڼې وشي
هسې مامور هسې آمر، هسې عسکر غواړو موږ
نه چې سبب د زرد رویۍ شي د وطن لپاره
چې خوار غریب په ګېډه موړ کا هغه زر غواړو موږ
په فېشنو او عبثیاتو پسې مه څه ګوره
ای د مکتب ځلمیه تا ته لوړ هنر غواړو موږ
چې وي صادق او په ایمان سره خادم شي د قام
داسې ادیب داسې شاعر داسې رهبر غواړو موږ
((قیام الدین خادم))

یوه بېباکي یوه نړۍ هڅه او هاند له منځه وړي.

((لویي پاستور))

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي کره کتنه

په تېرو ټولګيو کې تاسو د ادب او ادب پوهنې په اړه يو لړ معلومات ترلاسه کړي دي. د ادب څېړلو، ارزولو، کره کولو او تاريخي مطالعې ته ادبپوهنه وايي. ادب پوهنه درې عمده څانګې لري: د ادب تيوري، ادبي کره کتنه (يا ادبي نقد) او د ادب تاريخ.

ادبي کره کتنه د ادبپوهنې يوه مهمه څانګه ده، د ادبياتو د ودې او پرمختګ په بهير کې ادبي نقد يا ادبي کره کتنه ځانګړی ځای لري. په دې لوست کې به ولولو چې ادبي کره کتنه څه شی ده؟ په ادبي هلو ځلو کې يې ارزښت څه دی؟ کوم کوم معيارونه لري او کوم کوم ډولونه يې مهم دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ادبي نقد یا کره کتنې په هکله ډېر تعریفونه وړاندې شوي دي، خو د پېژندنې تر ټولو مهمې برخې یې دا دي:

ادبي کره کتنه د ادبي آثارو د هر اړخیزې ارزونې په معنا ده چې د دغو آثارو ښکلاوې، ارزښتونه او نیمګړتیاوې په ننبه کوي. د ادبي کره کتنې له لارې لوستونکي پوهېږي چې کوم ادبي اثر عالي، ځلند او پیاوړی، کوم منځنی او کوم یو کمزوری دی؟

د ادبي کره کتنې له لارې لوستونکي او د ادبي آثارو لېوال او مینه وال د ادبي اثارو له ارزښتونو سره اشنا کېږي. له همدې امله څېړونکي په دې نظر دي چې د ادبي نقاد کار دادی چې د ادبي اثر د لیکوال او عادي لوستونکي ترمنځ وسیله شي. کره کتونکی د لیکوال او لوستونکي ترمنځ د اړیکو پل دی، د اړیکو مزی دی او څومره چې دا مزی پیاوړی وي، د یو ملت د ادبي یون په پیاوړتیا او ښکلا کې خپل اغېز زیاتوي. د کره کتونکي دنده دا ده چې لوستونکو ته څرګنده کړي چې په دې یا هغه ادبي اثر کې مهم ارزښتونه، لوړې ښکلاوې او پیاوړتیاوې کومې کومې دي، یا دغه او هغه اثر څه کمزورۍ او نیمګړتیاوې لري؟ که دغه واسطه، یا د اړیکو پل او مزی نه وي، ښایي یو غوره اثر خلک ښه ونه پېژني او یا یې له پیاوړو اړخونو، ځلندو برخو او ښکلاوو څخه ناخبره پاتې شي. دغه راز کېدای شي چې مینه وال د یو ادبي اثر له نیمګړو خواوو او کمزوریو هم پوره خبر نه شي. له دې لارې د ادبي آثارو او لیکنو اصلي او رښتیني ارزښتونه رابرسېره کېږي.

د یو دقیق کره کتونکي کار دا نه دی چې د یو ادبي اثر په اړه د ښه یا بد حکم وکړي، یعنې یو اثر په بشپړه توګه (ښه) یا (بد) وګڼي. د هغه موخه باید دا وي چې د یو اثر هر اړخیزه ارزونه وکړي، ټول اړخونه یې راوسپړي، ځلاوې او نیمګړتیاوې یې یادې کړي. سره له دې چې نقاد یا کره کتونکی هم ښایي کله کله د خپلو ځانګړو احساساتو، نظرونو او ذوقونو له مخې د ادبي اثر په اړه شخصي ټکي هم ورداخل کړي، خو مهمه خبره دا ده چې دی وکولی شي خپل دغه احساسات داسې مهار کړي چې د یو ادبي اثر اساسي ارزښتونه ترې پټ پاتې نه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي کره کتونکی د يو ادبي اثر د کره کولو او نقد په وخت کې بايد د يو ځانګړي ادبي اثر د ليکوال د وخت حالات، شرايط او امکانات له يوې خوا په نظر کې ولري، له بلې خوا بايد دې ته پام وکړي چې د هغو شرايطو په رڼا کې د هغه وخت عمومي ادبي وضعيت څه ډول و؟ آيا ليکوال هغه څه په ښه توګه ويلي دي چې غوښتل يې ويې وايي؟ که داسې نه وي او منقد او کره کتونکی د ادبي اثارو ارزونه يوازې د خپل نظر او فکر له مخې وکړي، کره کتنه به يې بريالۍ نه وي.

لکه چې ومو ويل ادبي نقد د ادبي آثارو ارزونه ده او دا خبره په حقيقت کې له يو ډول ((قضاوت)) سره ملګرې ده. د دې خبرې معنا دا ده چې ادبي کره کتنه د آدبي اثارو په اړه ((قضاوت)) دی او له همدې امله لازمه ده چې کره کتونکی د ادبي آثارو په هکله د رښتيني معرفت او پوهنې لرونکی وي. هغه بايد يو لړ داسې اصول او معيارونه خپلې مخې ته ايښي وي چې د هغو له مخې وتوانېږي، په غوره او دقيقه توګه د کره کتنې په کار کې برى ترلاسه کړي. له همدې امله يې دغو ټکو ته پام اړين دی:

۱ــ د کره کتونکي موخه دا نه ده چې يو نوی شی رامنځته کړي، بلکې هغه څه چې موجود دي او ليکل شوي دي، تحليل او توصيف يې کړي، بېلابېل اړخونه يې وڅېړي او د بېلابېلو برخو اړيکې يې وارزوي، له همدې امله هغه بايد د يو منځګړي او درېمګړي کس په توګه ادبي اثر وارزوي.

۲ــ ادبي کره کتونکی د دې په څنګ کې چې له شعر او داستان او په عمومي توګه له ادبياتو سره يې مخه ده، له ډولونو څخه په يو ډول يې له ښکلا پوهنې، ټولنپوهنې او ارواپوهنې سره هم اړيکې بايد له پامه ونه غورځوو. په دغو برخو کې هم کره کتونکي ته د تجربې لرل لازمي دي.

۳ــ کره کتنه د ادبي بهير په وده او بشپړتيا کې اساسي ونډه لري. دا يوه ستره موخه ده. نقاد د يوې داسې ستري دندې لرونکی دی. له همدې امله بايد ادبي کره کتونکی له سرسري ټکو، لکه شخصي لېوالتيا يا کينې څخه بهر په عمومي توګه د يو ولس د ادبي بهير په پياوړتيا کې خپله ونډه جوته کړي او سره له دې چې د يو ځانګړي ادبي اثر په اړه قضاوت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، د دغه عمومي ادبي بهير بشپړتيا، ښکلا او ځلا ته يې پام وي.

ځينو څېړونکو د کره کتنې لپاره درې شرطونه لازم ګڼلي دي:

۱ــ ذوق، ۲ــ پراخ ادبي معلومات او اطلاعات، ۳ــ تجربه او زيات تمرين.

۱ــ ادبي ذوق: د ادبي اثارو د پياوړتياوو او نيمګړتياوو د څرګندولو غوره عامل دی. ذوق له دوو برخو جوړ دی، فطري استعداد او بل ادبي او هنري تربيت چې اکتسابي (زده کېدونکې) بڼه لري.

۲ــ هغه څوک چې ښه ادبي ذوق ولري، که د زياتې مطالعې، لوستنې او څېړنې ستونزې پر ځان ومني، کولی شي چې د ادبي آثارو غوره ارزوونکی او کره کتونکی شي. د خپلو ادبياتو او د نړۍ د ادبياتو په اړه پراخه او ژوره مطالعه، د ادبياتو په اړه د نورو آثارو لوستل او عمومي معلومات ترلاسه کول، د يوه کره کتونکي کار پياوړی کوي.

۳ــ کره کتونکي ته لازمه ده چې د کره کتنې کار ته د يو عادي او سرسري کار په سترګه ونه ګوري، پرله پسې تجربې ترلاسه کړي، بيا بيا تمرين وکړي او وتوانېږي چې يو ښه کره کتونکی شي.

د ادبي کره کتنې د ډولونو په اړه هم ډېرې خبرې شوې دي. ځينو څېړونکو ورته بېلابېل ډولونه په نظر کې نيولي دي چې يو څو يې يادوو:

سنتي نقد، تاريخي نقد، فلسفي نقد، فورموليستي (شکلي) نقد، اروا پوهنيز نقد، اجتماعي نقد او نور...

د متن لنډيز:

ادبي کره کتنه يا ادبي نقد د ادبپوهنې يوه مهمه برخه ده. کره کتنه د ادبي آثارو د ارزښتونو د راځلونو څرګندونه کوي. ادبي کره کتنه د ادبي آثارو د هر اړخيزې ارزونې په معنا ده. موږ کولی شو چې د کره کتنې په وسيله لوستونکي او د ادبي ليکنو مينه وال په دې وپوهوو چې کوم اثر ډېر لوړ او پياوړی، کوم يې د منځنۍ حد او کوم يې کمزوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی؟ ادبي نقاد او کره کتونکی په حقیقت کې د ادبي اثر د لیکوال او د اثر د لوستونکي ترمنځ د اړیکو پل یا د اړیکو مزی دی.

څېړونکو د کره کتنې یا کره کتونکي لپاره درې شرطه لازم ګڼلي دي:

۱ـ ذوق، ۲ـ پراخ ادبي معلومات او اطلاعات، ۳ـ تجربه او زیات تمرین.

غوره کره کتونکی د ټولنې د ادبي بهیر په وده، ښکلا او بشپړتیا کې ستره ونډه لري.

له کره کتنې پرته د یو ولس ادبیات لازمه وده نه شي کولی.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې یو ځل بیا ټول متن په چوپه خوله په دقت سره ولولي او دغو پوښتنو ته دې ځواب ووايي:

- ادبي کره کتنه څه ته وايي؟
- ادبي کره کتنه د اثارو د لیکوال او لوستونکو ترمنځ د څه شي حیثیت لري؟
- د ادبي کره کتنې هدفونه کوم کوم دي؟
- د ادبي اثر د ارزولو په وخت کې کومو کومو ټکو ته پاملرنه په کار ده؟

۲ـ څو تنه زده‌کوونکي دې په دغو موضوعګانو (د خپلو نورو معلوماتو او د ادبي کتابونو او لیکنو د مطالعې له مخې) پنځه پنځه دقیقې خبرې وکړي.

- د کوم پښتو لیکوال لیکنې مو خوښې دي او ولې؟
- ایا په کوم شعر یا داستان مو نقد لوستی دی؟ که مو لوستی وي، آیا خوښ شوی مو دی که نه؟ د خوښېدلو یا نه خوښېدلو علتونه یې په لنډه توګه خپلو ټولګیوالو ته وواياست.
- کره کتونکی باید څه وکړي چې کره کتنه یې ښه او پخه راشي؟
- کره کتنه د ټولنې د ادبي بهیر په وده او پرمختګ کې کومه ونډه لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د دولسم ټولګي د پښتو لوست د کتاب کوم شعر یا داستان په غور ولولي او یوه دوه مخیزه کره کتنه دې پرې ولیکي. معرفي دې یې کړي او پیاوړې او نیمګړې اړخونه دې یې په ګوته کړي.

د کره کتونکي کار دا دی چې د یو کتاب د ارزښتونو په هکله خبرې وکړي، د کتاب په لیکلو کې د لیکوال محرک یا د هڅونې لاملونه په هغه پورې اړه نه لري، لکه د یو کتاب د خرڅو شوو نسخو له شمېر سره چې یې کار نشته.

انګلیسي لیکوال
سامرست موام

((داسې کوم شی نشته چې د زده کړې له لارې تر لاسه نشي.
هیڅ شی زده کړې ته نه رسیږي. زده کړه بد اخلاق پر ښو اخلاقو بدلوي. ناوړه اصول سموي او د هغې پر ځای یې راوړي. زده کړه انسان د پرښتو تر کچې لوړ وي.))
مارک تواین

(c) ketabton.com: The Digital Library

وییپانګه

((الف))

آز: حرص
آغلی: ښکلی
استخراج: راویستل، راوتل، خارجېدل
استوګه: استوګنه، مېشتېدنه
اشلوك: شعر، نظم
امسال: سږ کال
انتشار: خپرېدل، خواره واره (منتشر- پاشلی، خپاره)
انتصابي: نومول شوی، چي انتخابي نه وي، نصب شوی
اند: فکر
اوربلکی: اورلګید
اوره: ورېځ
اواللعزم: لوی پیغمبران چي په خپل ماموریت کي يې له پوره زغم او استقامت څخه کار اخیستی وي.
ایثار: قرباني، سرښندنه
ایرونه: یوه دسته کښتي (د ایږ په بڼه هم شته)
ایلايي: اطاعت (له ایل او ایلېدل څخه)
ایواد: (اوس د هېواد په بڼه)
اړینه: ضروري

((ب))

باجره: غنمو او وریښو ته ورته یو ډول داني دي چي ډوډۍ تري پخوي.
بال: وزر
بجلي ګر: د برېښنا مسوول
بدوي: لومړنی، ابتدایي، وحشي
بربڼ: لوړ باغ
برتي: څېره (لکه په پوځ کي برتي کېدل- څېره کېدل) په لښکر کي شاملېدل
بردمه: بالکل، مالامال
برمل: ماسپښین
برهان: دلیل
بری: پخوا يې فعلي بڼه (بول: فتحه کول) هم مستعمله وه، اوس بری د بریالیتوب یا ظفر لپاره کارول کېږي.
بریا: لاسته راوړنه، کامیابي
بریځر: غرمه
بصر: سترګي، نظر
بلاغت: څرګند، تیار
بمبڼ: د هندوانو روحاني مشر
بنسټیز: بنیادي، اساسي
بهیر: جریان، کتار، لړ
بودتون: بتخانه، بتکده
بورجل: اقامت ګاه، سنګر، مسکن
بولله: قصیده
بټ بېدیا: توده صحرا، تود بیابان
ببړی: زولنې

((پ))

پامور: د پام وړ، د پاملرني وړ، د توجه وړ
پرتله: مقایسه
پرتم: دبدبه، شکوه
پسمانده ګي: وروسته پاتې والی
پسول: ګاڼه، زیور
پسولل: ګاڼل، ښکلي کول، أراستن

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلوڅه: مو، بته

پن: انداز

پوپل: د يو ګل نوم

پوکړونه: پوکول، پوف کول، دمول

پوياېي: فعاليت، حرکت، ولولې

پيشنمی: پيشلمی

پيودل: پييل، منظم کول

پيخ: زغم، صبر، نيمګړتيا، عيب

پېر: دوران، مهال، وخت، ځل، وار

((ت))

تاثر: خواشيني، خپګان

تاديب: ادب ورکول

تالاو: ډنډ، تالاب

تاني: حوصله، دقت

تبعيد: شړنه، له خپل هېواد څخه په زور شړل، په بل ځای کې چېرې اوسېدنه

تپ: زخم

تثبيت: جوت، ثابت، څرګند، ښکاره

تحقير: کم ګڼل، سپک ګڼل

تذکره نګار: تذکره ليکونکی، د ژوندليک ليکونکی

تربته: وارخطا، هک حيران

ترقي يافته: پرمختللی

ترمل: ماښام (ښايي مل د مهال لنډيز وي په دې توګه: برمل: لوړ مهال (ماسپښين)، برمل: کور مهال: مازيګر او ترمل: تور مهال يا تياره مهال ماښام وي.)

تری: د تېرېدو ځای، عبور، پلی، (د تری په مؤنثه بڼه اوس هم په ختيځه لهجه کې ژوندۍ کلمه ده، هغه نری لار چې د سيند او غر ترمنځه تېرېږي.)

تريخی: تلخه

تسلسل: دوام، جريان

تسبيحات: په پاکۍ يادول، په سپېڅلتيا سره

تصنعي: غير طبيعي

تعاون: مرسته، همکاري

تعليقات: نښلونې، لمن ليکونه

تکلف: سختي، پېچلتيا (له تکليف څخه

تکلف: سختي، تکليف

تل: ژورې، عمق

تمهيد: مقدمه، سريزه

تميز: پاکي، نظافت، غور، فکر

توکم: نژاد

توکي: عناصر، برخې

توکي: عناصر، مواد

تيرون: تېرېدل، ګذر، (خو دا کلمه د تيرې او يرغل په معنا هم راځي)

تېرېدنګ: فعلي بڼه: تېرېدل، د نوم بڼه: تېرېدنګ لکه خپرېدل: خپرېدنګ

((ټ))

ټاپې: دوران، وخت، مهال

ټوټکې: شګون، جادو

ټيک: له سرو څخه جوړه شوې ګاڼه چې په تندي راځړېږي

((ث))

ثقافت: کلتور، فرهنګ

ثمين: ګران بيه، قيمتي، ارزښتمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ج))

جاج: سوچ، فکر

جاګیر: ملکیت، د ډېرو ځمکو ملکیت

جام جم: د جمشید جام چې هر څه په کې ښکارېدل

جبلي: غرنی، طبیعي

جبین: تندی، تڼده

جرړې: ریښې، بیخونه

جګړن: جنګیالی، عسکر، لښکر

جندڼ: جګه ونه

جنډۍ: ګل

جېل: زندان

((چ))

چنډۍ: شاعر

چونې: بلبل

چیتر: د چیتر میاشت، د پسرلي باراني میاشت

((ح))

حاذق: هوښیار، تکړه (حاذق طبیب ښه او اغېزمن طبیب

حباب: د اوبو په سر پوکڼۍ

حباب: پوښاکه

حزم: محکم، استوار ساختن، هوشیاری

حشم: شوکت، جلال

خصمانه: غلیمانه، دښمنانه

حلقه: کړۍ

حلیم: مهربان، شفقت، نرمي

((خ))

خاړپوځې: خاپوړې

خپسر: ځان، خپل ځان، خپلسر

ختن: په چین کې د افسانو او ښکلاوو سیمه ګڼل شوې ده. وایي چې د هوسیو نافې یې د مشکو او عطرونو ښکلې ځپې خپروي.

ختې: لباس، کمیس

خدم: خادم، خدمتګار

خلقت: خوی، عادت

خنډ: مانع

خوان: دسترخوان

خوف او رجاء: ډار او امید

خونول: (په بوللـه کې وخونولیه) مصدر یې

خونول: قربانول، ځارول، نثارول

خوړ: د سیلاب د راوتلو لار

((ځ))

ځل: ځلېدل، درخشش

ځلا: رڼا، روښنایي

((ښ))

ښپان: ښپاند، مواج، ښپه لرونکی

ښکول: کشول، کشیدن

ښنډونه: ښنډ: افق، کناره

((د))

د ژوند مدار: د ژوند چاپېریال، د ژوندانه ډګر

درنګ: کان، معدن

دُرونه: غمي، مرغلرې

درې: له درېدلو ځخه اخیستل شوی، درېږي، ودرېږي

دریځ: منبر، د درېدو ځای

دکلمه: په دقیقه او شاعرانه ښه د شعر لوستل، د شعر ښه او غوره لوستل، غوره ادا

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلالت: د دلیل راوړل

دیباچه: سریزه، مقدمه

دیوات: مشوانۍ

دښنه: دښمن، غلیم

((ذ))

ذاتي: اصلي

((ر))

رابیا: راګرځول، بېرته ترلاسه کول

رامشت: طرب، ساز او سرود

رامشتګر: مطرب، سازی

ریي: بیرغ، جنډه

رسالتمن: د رسالت لرونکی، متعهد، ژمن

رسن: (دار و رسن):

رغونه: د غرو لمني

رکن: برخه، غړی

رمز: راز، سمبول

رندانه: مستانه

((ز))

زاید: اضافه، سرباري، ډېر زیات

زبون حالي: بدمرغي

زغل: ځغستل، منډه وهل

زلما: ځواني، زلمیتوب

زنار: رسۍ

زوږ: فریاد، هنګامه، ولوله

زېرمه: ملاتړ حمایت، حفاظت، (اوس د ذخیرې په معنا کارول کېږي)

((ژ))

ژانر: ډول (ادبي ډول)

((س))

سالونه: شنبلی، سرمه ریګ

سپند: سپیلنی

ستهان: ستان، ځمکه، سرزمین

سجع: سجع لرونکی، وزن لرونکی، اَهنګ لرونکی

سرپول: ګرټ کول، لکه د چایو سر پول

سرګذشت: هغه څه چې په ژوند کې تېرېږي، د ژوند حالات، ژوندلیک

سفله: ناپوه، جاهل

سلاست: رواني

سلنه: فیصدي

سماج: ټولنه

سمبول: نښه

سهل: اسان

سوراړا: وچ کلک

سوژه: موضوع

سیر: سفر، ګرځېدل، یون

سینګړ: کاږ، سنګلاخ

سېنسن:

((ش))

شاخ: ښاخ

شام: ماښام

شرف: ویاړ، شرافت

شنسب: د غوریانو د لوی نیکه نوم دی (شین اسبه)

شها (شهی): ښکلې، معشوقه

شهکار، بې جوړې کار، له عظمته ډک اثر، ستر کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

شولل: شول (اوس يوازې په يو لام په فعلي بڼه)

شڼ (شنا): مست، مستي، فعلي بڼه يې شنېدل دى چې اوس هم په ختيځه لهجه کې شته او د آس د شنېدلو لپاره کارول کېږي.

((ښ))

ښندو: د ښندل له مصدر څخه، نثارول، بخششول

ښکلونکى: سينګاروونکى، ښکلى کوونکى (آرايننده) (ښکل يې هم د فعلي مصدر بڼه ده).

ښځمنو: ښځينه وو، مېرمنو

((ص))

صراحت: څرګندوالى، په ښکاره بڼه

صم: کوڼکک، زهر

صيقل: توروړل

((ط))

طنازه: ښکلى، دلربا

طوس: طوس په اوسني ايران کې يوه سيمه ده، د فردوسي د زوکړې ځاى

طوق: د غاړې زنځير

طيلسان: بې لستوڼو اوږده جامه، هغه جامه چې قاضيان او خطيبان يې اغوندي.

((ع))

عارضه: نقصان

عارضي: ضمني (چې اصلي نه وي)

عروج: لوړتيا

عقليت: هوښياري، پوهه

((غ))

غزال: هوسى

غله: غله جات، داني، حبوبات (غنم، وريښي او نور مواد)

غوړول: خپرول، خورول

((ف))

فانوس: څراغ، (د پانوس په بڼه هم راځي)

فتنه: فساد، امتحان، ازمايش

فراغت: خلاصون، وزګارتيا

فرقان: د پاک قرآن يو بل نوم، د قرآن عظيم الشان ۵۲ سورت چې (۷۷) آيته لري

فروعات: ضمني، څنګيز، چې اصلي نه وي

فکټ (فاکټ) سند، لاسوند

((ق))

قريحه: شعري ذوق او وړتيا، استعداد (د شعر په برخه کې راځي) ښه قريحه، ښه ذوق، ښه استعداد

قطب: د ځمکې دوه مخامخ مرکزونه چې شمال او جنوب بلل کېږي.

((ک))

کتابګوټى: کوچنى کتاب، رساله

کجل: د رنجو په شان تور مواد

کرکټر: (د کيسو او افسانو) څېره، اتل، قهرمان

کلاسيک: لرغونى

کمند: لومه، جال، پرى، تناب

کهاله: کهول: کورنى، خاندان

کوکب: ستورى

کون: دنيا

کوږ: هېڅ، په هېڅ شمېرلى

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیکر: یوه ونه چې پاڼې یې زیږې او ازغنه ده دیوه
سحرایي مرغه نوم هم دی، صحرایي چرک.
کښوره: خلطه
کښل: لیکل

((گ))

گاڼل: ښکلی کول، زیورول، د زیور او گاڼې
فعلي بڼه (پخوانی)
گرز: گرد
گره: غوټه
گهیځ: سهار
گوټ پیر: ښنگ، گوټ، ښنده
گوښی: جلا، بېل

((ل))

لاسکښلي: قلمي
لاښونه: د غرو ښنډې
لرمل: مازیگر
لوغړن: ضعیف، کمزوری
لونل: پاشل
لوړول: پورته کول

((م))

مؤرخ: تاریخ لیکونکی
ماته پېړی: مات تخت، ماته څوکی
مالکي: مالك والی
متانت: کلکوالی، پیاوړتیا، درونډوالی
متبرك: مبارك، سپېڅلی
مثل: متل
مجال: فرصت، امکان
مخبط: دا هم امیخته شفته، تباه، فاسد
مخکښ: تر ټولو مخکې، پېشگام

مرأة العروس: د ناوې هنداره
مراقد: د ((مرقد)) جمع، زیارتونه
مرقد: (جمع یې مراقد): مزار، قبر، زیارت
مزیت: ښېگڼه
مستعار نوم: پور شوی نوم، د خپل نوم پر ځای
یو بل نوم غوره کول چې اصلي نوم یې څوك
ونه پېژني.
مسجع: وزن، وزن لرونکی
مشاطه: ناینه، سینگارگره
مظاهر: بېلگې، نمونې، ښکارندې
معاشره: ټولنه، جامعه
مافیها: هغه څه چې په هغې کې دي
مرسل، مرسلان: د خدای ج له خوا رالېږل
شوی،
معراج: اسمان ته تگ، پورته تلل، تکامل
معرفت: پوهه، علم، د عرفان د سلوك دریم
پړاو
معشیت: زندگي
معلول: د یو پېښې او علت له کبله ناتوانه یا کم
توانه شوی
معیوب: عیب لرونکی، نیمگړی
مقفی: قافیه وال، د قافیې لرونکی
مقید: ژمن
مکیز: ناز، عشوه
مملوکي: بنده گي، غلامي، مریېتوب، د
مملوك وضع او حالت
منثور: په نثر
منقد: نقاد، کره کتونکی، نقد لیکونکی
مهار: تابع، په ولکه کې راوستل

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهار: قابو، په خپل لاس کې نیول

مهتاب: سپوږمی

مواعظ: وعظونه

موشګاف: نازکخیال، باریکخیاله، چې خیال یې ویښته سوری کوي

میرخمن: دښمن، غلیم

((ن))

ناچاودي: نامنفجر شوي

ناخن: نوک

نادر: ډېر لږ، کم، خال خال

نرد: (شطرنج) یوه لوبه ده

نسب: نژاد، قوم، قبیله

نشت: نشت د نشته یوه د لنډیز بڼه ده. نابود اوس هم په پښتو کې شته لکه په ښبرا کې ((خدای دې نشت کړه))

نغرل: تېرول، خوړل

نغوربېدل: اوربېدل

نقاد: کره کتونکی، نقد لیکونکی

نقش نګین: د غمي انځور

نمری: جامې، کالي، لباس

نمزدک: جومات، مسجد

نوع: ډول

نول: غم، بدمرغي، خپګان، وير، کړاو، ماتم

نیسان: پسرلی (د ثور میاشت)

نیلی: اس

((و))

واله: ویاله، جوی

وجایب: دندې، وظایف، مکلفیت

وچوبی: وچوالی، وچ شوی، بې اوبو

ویسا: باور، اعتماد، ډاډ، اوستا

ویساک: د هندوانو جشن

ویلاړ: نیت، هوډ، اراده

ویرپا: ورپا، مفت

وړتیا: استعداد

وړنګن: درخشان، مشعشع، (وړانګو ته منصوب)

((هـ))

هتیاتي: هت، کلمه خوشی و در وقت اختیتام کار بکار برده میشود.

هلال: سپوږمی (نوې میاشت)

هویت: پېژند

هویه: هګۍ

هډو: بیخي (اصطلاح غوندې ده)

((ي))

یم: دریاب

ینه: ځیګر

یون: حرکت، سفر، رفتار، په پښو تګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځلیکونه:

۱ـ احمد شاهي شهنامه، ناظم حافظ مرغزی، پېژندنه او تعلیقات: پوهاند عبدالشکور رشاد، د متن سمون، سریزه او لمنلیکونه: محمد معصوم هوتک، کندهار، علامه رشاد اکاډیمي، ۱۳۸۷هـ.ش. کال
۲ـ اوسني لیکوال، دویم ټوک، عبدالرؤف بېنوا، کابل
۳ـ اوسني لیکوال، لومړی ټوک، عبدالرؤف بېنوا، کابل، ۱۳۴۰هـ.ش. کال
٤ـ پټه خزانه، محمد هوتک بن داوود، کابل، ۱۳۳۹هـ.ش. کال
٥ـ پښتانه شعراء، لومړی ټوک، عبدالحی حبیبي، کابل
٦ـ پښتانه، پوهاند ډاکټر حبیب الله تږی، د پښتني فرهنگ د ودې ټولنه، جرمني، پېښور چاپ، ۱۳۷۷هـ.ش. کال
۷ـ پښتو ادب کې د مېړنو برخه، شاه جهان، پښتو اکیډیمي، ۱۹۹۳م. کال
۸ـ پښتو قلمي نسخې، (ناچاپ اثر)، څېړندوی حبیب الله رفیع
۹ـ تذکرة الاولیاء د سلیمان ماکو، پوهاند عبدالحی حبیبي په سریزه، کابل
۱۰ـ تور برېښ، سرمحقق عبدالله بختاني، ۱۳٤۷هـ.ش. کال
۱۱ـ د ادبیاتو په لړ کې، پوهنمل بریالی باجوړی، ۱۳۸۷هـ.ش. کال
۱۲ـ د استاد یاد (د مقالو ټولگه) کابل، ۱۳٦٤هـ.ش. کال
۱۳ـ د افغانستان ژبې او توکمونه، دوست محمد دوست، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳٥٤هـ.ش. کال
١٤ـ د پښتو ادبیاتو تاریخ، دویم ټوک، پوهاند عبدالحی حبیبي، کابل
١٥ـ د پښتو ادبیاتو تاریخ، دویم ټوک، پوهاند عبدالحی حبیبي، کابل چاپ.
١٦ـ د پښتو ادبیاتو تاریخ، لومړی او دویم ټوک، پوهاند عبدالحی حبیبي، پېښور، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸٤هـ.ش. کال
۱۷ـ د پښتو د نوي ادب لارې، پوهاند عبدالحی حبیبي
۱۸ـ د پښتو لومړی ژباړل شوی ناول کوم یو دی؟ کابل مجله، ۱۳٦٦هـ.ش. کال (جدي ـ حوت) د زرین انځور مقاله.
۱۹ـ د پښتو نثر تاریخ، محمد افضل رضاء، پېښور، دویم چاپ، ۱۹۹٥م. کال
۲۰ـ د پښتو نثر هنداره، پوهاند صدیق الله رښتین، پېښور
۲۱ـ د حمزه شینواري کلیات، پېښور، پښتو اکیډیمي چاپ
۲۲ـ د خلکو سندرې، حبیب الله رفیع، کابل، ۱۳٤۹هـ.ش. کال
۲۳ـ د عبدالحمید دیوان، د سرمحقق زلمي هېوادمل په زیار او سریزه، کابل چاپ.
۲٤ـ د عبدالحمید مومند کلیات، د محمد آصف صمیم په سریزه، ۱۳۸٦هـ.ش. کال
۲٥ـ د عبدالحمید مومند کلیات، دویم چاپ، سریزه، سپړنه او تدوین د محمد آصف صمیم، پېښور، دانش خپرندویه ټولنه
۲٦ـ د عبدالحمید مومند یاد (د مقالو ټولگه) کابل، ۱۳٦٦هـ.ش. کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۷_ د علي محمد مخلص ديوان، ډاکټر پرويز مهجور خويشکی سريزه او تدوين، پښتو اکيډيمي، پېښور يونيورسټي.
۲۸_ د غني کليات، غني خان، کابل، د قومونو او قبايلو وزارت، ۱۳٦٤هـ.ش. کال
۲۹_ د قافيې فن، محمد ابراهيم همکار، پېښور چاپ، ۱۳۸۱هـ.ش. کال
۳۰_ د قلم خاوندان، هميش خليل، پېښور
۳۱_ د کاظم خان شيدا ديوان، د عبدالرؤف بېنوا په زيار او سريزه، کابل چاپ
۳۲_ د ميرزا خان انصاري ديوان، سمونه او څېړنه د ډاکټر پروېز مهجور خويشکي، پښتو اکيډيمي، پېښور، يونيورسټي، ۲۰۰٤م. کال
۳۳_ دربارهٔ ادبيات و نقد ادبي، دکتر خسرو فريک ورد، تهران، ۱۳۷۸هـ.ش. کال
۳٤_ دستارنامه، خوشحال خان خټک، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳٤٥هـ.ش. کال
۳۵_ شعر پېژندنه، اکاډميسين کانديد محمد صديق روهي، پېښور، ناهيد کتاب چاپولو مؤسسه، ۱۳۷٤هـ.ش. کال
۳٦_ شفيق د پښتو لنډې کيسې يو شهيد ليکوال، د محمد زرين انځور مقاله، سپېدې مجله، پېښور
۳۷_ عبقريان، محمد موسی شفيق، کابل، ۱۳٤٦هـ.ش. کال
۳۸_ غني او اجمل، د سمينار د مقالو ټولگه، کابل، د قومونو او قبايلو وزارت، ۱۳٦۵هـ.ش. کال
۳۹_ فرهنگ اصطلاحات ادبي، سيما داد، تهران، انتشارات مرواريد، ۱۳۸۵هـ.ش. کال
٤۰_ فرهنگ اصطلاحات ادبي، سيما داد، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۵هـ.ش. کال
٤۱_ فرهنگ بزرگ سخن، دکتر حسن انوري، تهران، سخن، چاپ چهارم، ۱۳۸٦هـ.ش. کال
٤۲_ قافيه، پوهنمل محمد آقا شېرزاد، کابل، ۱۳۸٦هـ.ش. کال
٤۳_ قصه نويسی، رضا براهنی، تهران، ۱۳٤۸هـ.ش. کال
٤٤_ کمکی خيبر (مجله)، ۱۳۸۸هـ.ش. کال، شپږمه گڼه، کيسه او ژوند، د زرين انځور مقاله
٤۵_ گجري، قلندر مومند، يونيورسټي بک ايجنسي، پېښور، ۱۹۵۸م. کال
٤٦_ محکوم بيگناه يا گلچيني از بهترين آثار نظم و نثر ويکتور هوگو، ترجمه شجاع الدين شفا، تهران چاپ.
٤۷_ مکتب های ادبی، رضا سيد حسينی، تهران چاپ
٤۸_ ملي هنداره، محمد گل نوري
٤۹_ نقد ادبي، ج ۱، دکتور عبدالحسين زرين کوب، تهران چاپ
۵۰_ نقد ادبي، دکتر عبدالحسين زرين کوب، تهران، اتم چاپ، ۱۳۷۳هـ.ش. کال
۵۱_ ننگيالی پښتون، د خوشحال خان خټک د سمينار د مقالو ټولگه، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳٤۵هـ.ش. کال
۵۲_ ولسي سندرې، زلمی هېوادمل، کابل، ۱۳٤٦هـ.ش. کال
۵۳_ سلسلة الاحاديث الصحيحة للالباني
۵٤_ مرقاة المفاتيح شرح مشکاة المصابيح
۵۵_ سيرت النبي، ابن هشام
۵٦- په ٤۵ مخ کې «ادبيات د اسلام ... »، اتم لوست د عربي ژبې له ځانگې ځخه اخيستل شوی دی.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library